

**ERZURUM MASALLARI'NIN DEĞERLER
EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Ceren YÜKSEL
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bilal UYSAL
Şubat, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERZURUM MASALLARI'NIN DEĞERLER EĞİTİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Hazırlayan
Ceren YÜKSEL

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Bilal UYSAL

AFYONKARAHİSAR 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Erzurum Masalları’nın Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

14/02/2023

İmza

Ceren YÜKSEL

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Ceren YÜKSEL
	Numarası	190648101
	Anabilim Dalı	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
	Programı	Türkçe Eğitimi
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Erzurum Masalları'nın Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi
Tez Savunma Sınav Tarihi		14.02.2023
Tez Savunma Sınav Saati		14.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

ERZURUM MASALLARI'NIN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ceren YÜKSEL

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Ocak, 2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bilal UYSAL

Masallar: insanların, devlerin, cin ve perilerin başından geçen fantastik olayları anlatan ve halk edebiyatı türleri arasında eğitici yönü en güçlü metinlerdir. İşlevleri her ne kadar çocukları eğlendirmek, onlara hoşça vakit geçirtmek olarak görülse de masalların eğitimdeki işlevi yadsınamaz. Masal, çocukların hayatta ilk karşılaştığı edebî türdür. Çocuğun dil gelişimine, zihinsel ve duyuşsal gelişimine katkıda bulunur. Aile, çocuğun ilk eğitim yeridir. Masallarla ve kitaplarla büyüyen çocukların kitap okuma alışkanlığı kazanması daha kolaydır. Masallar, toplumun kültürel öğelerini, değerleri, gelecek nesillere aktarmada, değerlerin ve kültürün korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında büyük pay sahibidir. Halkın ortak ürünü olmalarından dolayı bir toplumun sorunlarını, acılarını, sevinçlerini, değerlerini vb. bünyesinde barındırır. Çocuklar, masal kahramanları ile özdeşim kurarak sorunlarla başa çıkmayı öğrenir, böylece empati duygusu gelişir. Masallar sayesinde çocuklar bulunduğu toplumu tanır, değerlerini doğal olarak benimser ve milletine aidiyet kazanır. Masalların faydaları ve özellikleri göz önünde bulundurularak bu çalışmada amaçlanan *Erzurum Masalları*'ndaki değerlerin tespit edilmesi ve Türkçe eğitiminde kullanılabilirliğini arttırmaktır. Ülkemizde ve dünyada artan sorunlar, kültür ve değerlerdeki yozlaşma ve zayıflama, toplumsal sorunların artması gibi nedenler değerler eğitiminin okullarda verilmesi düşüncesini doğurmuştur. Değerler eğitiminin amacı, değer algısındaki değişimin önüne geçmek ve unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş değerlerimizi tekrar topluma kazandırmaktır. Çünkü değerler, bir toplumu ayakta tutan ve milletin devamlılığını sağlayan olgulardır. Bu yüzden değerlerin korunması ve genç nesillere aktarılması oldukça önemlidir. Eğitim ve terbiye gibi değerlerin de ilk öğretildiği yer ailedir. Okulda ise değerler eğitimi sistematik bir hal alır, formal bir boyuta taşınır. Türkiye'de değerler eğitimi 2011-2012 yılında bir proje olarak başlamış ve geliştirilerek devam etmiştir. Değerler eğitimi okullarda müstakil bir ders olarak değil diğer derslerin içerisinde verilmektedir. Zengin muhtevası nedeniyle değerler eğitiminde en çok masallardan faydalanılmaktadır. Kısıtlı ders saatlerinde çocuklara zengin bir dil kullanımı örneği ve değer aktarımı sunmaktadır. Değerler eğitimine verilen önemin artması bu alanda yapılan çalışmaların da önemini arttırmaktadır. Bu çalışmanın hedefi unutulmaya yüz tutmuş, geleneğin taşıyıcısı derleme masalların değerler eğitimine kazandırılmasıdır. Çalışmada yöntem olarak doküman incelemesinden faydalanılmış ve *Erzurum Masalları*'nda tespit edilen değerler Spranger'in değerler sınıflandırmasına göre taranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Masal, değerler eğitimi, çocuk edebiyatı, Erzurum Masalları.

ABSTRACT

AN ANALYSIS OF ERZURUM FAIRY TALES IN TERMS OF VALUE EDUCATION

Ceren YÜKSEL

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH AND SOCIAL SCIENCES EDUCATION**

January, 2023

Advisor: Assist. Prof. Dr. Bilal UYSAL

Fairy tales are the texts which are among the strongest in terms of educational aspect in the folk literature genres and narrate fantastic events that take place involving humans, giants, genies, and fairies. Although they are seen as serving the purpose of entertaining and providing enjoyment for children, their educational function is undeniable. The fairy tale is the first literary genre a child encounters in life. It contributes to the child's language development, mental and emotional growth. The family is the child's first place of education. Children who grow up with fairy tales and books are more likely to develop a habit of reading books. Tales play a significant role in preserving and handing passing down the cultural elements and values of a society to future generations. Being a common product of the community, they embody the community's problems, pains, joys, values, etc. Children learn to cope with problems by identifying with the heroes of fairy tales and thus, their empathetic feelings develop. Thanks to fairy tales, children become familiar with their society, naturally accept its values, and acquire a sense of belonging to their nation. The aim of this study is to identify the values in the Erzurum tales and increase their use in Turkish education, taking into account the benefits and characteristics of fairy tales. Ever-increasing problems in our country and the world, the corruption and weakening of culture and values, and the increase in social problems have caused the idea of value education being given in schools. The purpose of value education is to prevent changes in value perception and to regain values that have been forgotten or are being forgotten by society. Because values are the facts that keep a society standing and ensure the continuity of the nation. That is why it is very important to preserve values and transmit them to the younger generation. The first place where values such as education and moral education are taught is the family. In schools, it takes on a systematic form and is brought to a formal dimension. In Turkey, value education started as a project in 2011-2012 and has continued to develop. Value education is not given as an individual lesson in schools, but as part of other courses. Due to its rich content, fairy tales are mostly used in value education. In limited lesson hours, it provides children with a rich language usage example and value transfer. The increase in the importance given to value education also increases the importance of the studies in this field. The goal of this study is to regain the fairy tales that embody the tradition and in danger of being forgotten in value education. The method used in the study is document review and the values identified in the Erzurum Fairy-tales were scanned according to Spranger's classification of values.

Keywords: Fairy tale, values education, children's literature, Erzurum Tales.

ÖN SÖZ

Edebiyat ve eğitim alanlarında önemli bir yere sahip olan masal türü, bu çalışmada değerler eğitimi açısından ele alınmıştır. Çalışmada Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nun *Erzurum Masalları* adlı eseri incelenmiş, eserdeki masallarda yer alan değerler tespit edilmiştir. Giriş bölümünde araştırmanın problem durumu, önemi, sınırlılıkları ve yöntemi açıklanmıştır. Çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bilge Seyidoğlu'nun hayatına ve eserlerine yer verilmiş, ikinci bölümde masal türü ve değerler eğitimi ile ilgili teorik bilgilere değinilmiştir. Masallar, araştırmanın kapsamından çıkılmadan değerler eğitimi ile çocuk edebiyatındaki ve eğitimindeki yeri açısından incelenmiştir. Masallar ve değerler eğitimi konusuna ayrı bir başlık altında değinilmiştir. Üçüncü bölümde bulgulara yer verilmiş, *Erzurum Masalları*'nda tespit edilen değerler, Spranger'in değerler sınıflandırması çerçevesinde ele alınmıştır.

Erzurum Masalları sevgi, saygı, dürüstlük, yardımseverlik, çalışkanlık gibi temel değerler açısından zengindir. Masallarda en çok sosyal değerlere rastlanmıştır. Sosyal değerlerin yanı sıra dinî, politik, bilimsel değerler de mevcuttur. Bu değerler çocukların zihinsel, duyuşsal, ahlakî ve karakter gelişimine katkı sağlamaktadır. *Erzurum Masalları* değerlerin yanı sıra içerisinde yöreye ait pek çok özellik barındırmaktadır. Kültürel ve yöresel değerler açısından zengin bu masallar, kültür aktarımında da fayda sağlar niteliktedir. *Erzurum Masalları*'nın derlendiği dönem 1965 - 68 yılları arasındır. İlk derlendiği dönemde yöreye ait ağız özellikleri metinlerde korunurken günümüzde yayımlanan baskıda mevcut değildir. Ancak günümüz baskısında da dilde yaşanan değişim dolayısıyla kullanımdan düşmüş sözcükler mevcuttur. Bu nedenle masalların çocuklar tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlamak için sadeleştirmeye gidilebilir. Derleme masallar özellikle kültürel ve yöresel özellikler bakımından zengin türlerdir. *Erzurum Masalları*'nın da değerler ve kültürel özellikler bakımından zengin olduğu kanaatine varılmış, bu nedenle değerler eğitiminde fayda sağlayabileceği düşünülmüştür.

Bu süreçte ve tüm eğitim hayatımda her zaman yanımda olarak bana destek veren annem, babam ve kardeşime sonsuz teşekkür ederim. Çalışmada büyük emeği geçen, hiçbir zaman desteklerini esirgemeyip tüm imkânları sunan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Bilal UYSAL'a sevgi ve saygılarımı sunarım. Lisans ve yüksek lisans eğitimim süresince ve tez çalışmamda desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, kendilerini tanıdığım ve öğrencileri olduğum için kendimi şanslı hissettiğim; Prof. Dr. M. Hilmi UÇAN, Öğr. Gör. İsmail KASAP, Dr. Öğr. Üyesi Ceren OĞUZ KABADAYI hocalarıma ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kaynak erişimi noktasında yardımlarını esirgemeyen Dergâh Yayınları'na teşekkür ederim.

Ceren YÜKSEL
2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLGE SEYİDOĞLU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

1. BİLGE SEYİDOĞLU'NUN HAYATI	5
1.1. BİLGE SEYİDOĞLU'NUN YAYINLARINDAN SEÇMELER.....	8

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. MASAL TÜRÜ VE ÖZELLİKLERİ.....	11
1.1. MASAL'IN TANIMI	11
1.2. MASALLARIN KAYNAKLARI	13
1.3. MASALLARIN ÖZELLİKLERİ	14
1.4. MASALLARIN TÜRLERİ	16
1.5. MASALLARIN EĞİTİMDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	20
1.5.1. Çocuk Edebiyatı'nda Masal	24
2. DEĞERLER EĞİTİMİ.....	29
2.1. DEĞERLER	29
2.2. DEĞERLER EĞİTİMİ NEDİR?	30
2.3. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI	34
2.4. DEĞERLER EĞİTİMİ'NİN AMACI VE ÖNEMİ.....	35
3. MASALLAR VE DEĞERLER EĞİTİMİ	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. YARDIMSEVERLİK.....	38
2. SAYGI.....	41
3. DUA ETME.....	43
4. ŞÜKÜR.....	44
5. MİSAFİRPERVERLİK.....	44
6. SADAKAT.....	47
7. SÖZÜNDE DURMA VE GÜVENİLİRLİK	49
8. TEMİZLİK	53
9. SEVGİ.....	55
10. HAYVAN VE DOĞA SEVGİSİ.....	62
11. KARDEŞ VE EVLAT SEVGİSİ.....	62

12. EŞİTLİK VE ADALET	66
13. HEDİYELEŞME VE MÜKAFAT	67
14. VEFA.....	71
15. SABIR.....	72
16. ÇALIŞKANLIK.....	72
17. AKIL VE ZEKÂ.....	73
18. DANIŞMA VE İSTİŞARE ETME	75
19. CESARET	76
20. ARKADAŞLIK VE DOSTLUK.....	77
21. NASİHAT ETME VE ÖĞÜT	77
22. DÜRÜSTLÜK	78
23. KÖKÜNÜ UNUTMAMAK	79
24. HAYIRSEVERLİK.....	80
 TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	 82
KAYNAKÇA.....	87

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

akt.	: Aktaran
bk.	: Bakınız
C	: Cilt
Ed.	: Editör
GTS	: Güncel Türkçe Sözlük
haz.	: hazırlayan
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDÖP	: Türkçe Dersi Öğretim Programı
TTKB	: Talim ve Terbiye Kurumu Başkanlığı
s.	: sayfa
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire

GİRİŞ

Problem Durumu

Kaynağı çok eskilere dayanan ve bundan dolayı zengin bir içeriğe sahip olan masallar, pek çok işleve sahiptir. Masalların, hoşça vakit geçirtmek, kültürü gelecek nesillere aktarmak, halkı eğitmek gibi işlevleri vardır. Masallar ilk bakışta içeriği ve anlatım tarzıyla çocuklara hoşça vakit geçirtmek üzere tasarlanmış edebî ürünler gibi düşünülse de masalların asıl amacı bu değildir. Masalların en önemli işlevi, öğretici olması yani eğitici işlevidir. Masalların eğitici yönünden eski çağlardan beri faydalanılmaktadır. Hikâye, roman gibi türlerin olmadığı dönemlerde halkın eğitim aracı masallar olmuştur. “Masallar dilinin akıcılığı, olayların olağanüstülüğü, kahramanlarının kendine has özellikleri, kendine has dünyasıyla ayrıca birtakım değer yargılarının kazandırılmasına yönelik verdiği mesajlar ve bu mesajların eğitici işlevleriyle diğer türlere nazaran hususi bir yere sahiptir” (Çıblak, 2008: 40).

Değer aktarımı hususunda masalların rolü büyüktür. Günümüzün sosyal ve kültürel yapısına bakıldığında toplumu ayakta tutan önemli değerlerin zayıfladığı ve gittikçe kaybolduğu görülmektedir. Değerlerin zayıflayıp kaybolmaya başlamasında etkili olan pek çok faktör sayılabilir. Kontrolsüz teknoloji kullanımı, medyanın olumsuz etkileri, gençlerde görülen kimlik bunalımları, kitap okumamak gibi pek çok neden ileri sürülebilir. Bu sorunlar, değerler eğitimi gerekliliğini kılmaktadır. Günümüzde değerler eğitimi müstakil bir ders olarak değil, belirli konular eşliğinde derslerin içeriğinde verilmektedir. Öğretim programında yer verilen on kök değer öğrencilere kazandırılmak istenmektedir. Bu on kök değer kazanımı diğer değerlerin kazanılmasına basamak oluşturacaktır. Değerin kazandırılmasında zengin muhtevası, kültürel ve millî değerleri barındırması dolayısıyla masallardan faydalanılmaktadır.

Masallar, içinden çıktığı toplumdan izler taşır. Muhtevasında sosyal, toplumsal, ahlâkî, bireysel değerlerin yanı sıra kültürel, evrensel ve yöresel değerler barındırır. Çocuklar masalları dinlerken eğlenir ve masallar eğlendirirken aynı zamanda bu değerleri çocukların dimağına nakşeder.

Çalışmanın amacı değer kavramının zayıfladığı, millî ve kültürel değerlere verilen önemin azaldığı günümüzde, milletin yüzyıllar içinde vâir etmiş olduğu masallardan faydalanarak değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirileceğini araştırmaktır. Bu sorgulama sonucunda ortaya bir problem cümlesi çıkmaktadır.

Problem Cümlesi

1. Masalların değerler eğitimine katkısı nedir?
2. Değerler eğitiminde masallardan nasıl yararlanılmalıdır?
3. *Erzurum Masalları*'nın değerler eğitimine katkısı nedir?

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Masallar eğitici yönü en yüksek olan türlerden biridir. İnsanoğlu kendi yaşam gerçeğini, çözüm önerilerini, beklentilerini, hayallerini, hatta tecrübelerini masal olaylarına ve masal kahramanlarına yükleyerek anlatmış ve yüzyıllar boyu, bu yolla gelecek kuşakları uyarmaya, eğitmeye, yaşamın zorluklarına karşı onları donanımlı kılmaya çalışmıştır. Çünkü masal kahramanlarının karşılaştıkları sorunların hemen hepsiyle yaşamın gerçekleri arasında koşutluk kurulabilir ve o masallardan ait oldukları toplumun yaşam gereğine ulaşılabilir. Çünkü o toplumu eğiten temel öğelerden biri de masaldır (Yavuz, 2013: 3- 4). Bu tezin amacı *Erzurum Masalları*'ndaki değerlerin incelenmesi ve ortaya çıkarılmasıdır. Araştırmanın literatüre katkı sağlaması ve yapılacak olan çalışmalara örnek teşkil etmesi beklenmektedir. Araştırma, masalların eğitici yönünün, barındırdığı değerler üzerinden incelemesi sebebiyle de önemlidir. Bu çalışmada hedef, değerler eğitimi doğrultusunda masalların eğitici yönünü ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın, eğitim ve değerler eğitimi açısından henüz çalışılmamış olan derleme masalların çalışılmasına örnek olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda anonim halk edebiyatının bir ürünü olduğu kadar çocuk edebiyatı ve çocuk eğitimi açısından da önemli olan masal türünün eğitimsel işlevi açısından ele alınmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma, Bilge Seyidoğlu'nun derlediği *Erzurum Masalları* ile sınırlı tutulmuştur. Araştırmada, *Erzurum Masalları*'nın içerisinde bulunan 74 masal esas alınmıştır. Araştırma kapsamında masal türünün tanımına, özelliklerine, türlerine, eğitsel işlevine, değerler eğitimi kapsamında; değerlere, değerlerin amacına ve önemine ve bu kapsamdaki diğer ilişkili konulara da değinilmiştir. Masallardaki değerlerin incelenmesinde esas alınan sınıflandırma Spranger'in değerler sınıflamasıdır. Spranger'in değerler sınıflandırması şöyledir:

1. Teorik,
2. Ekonomik,
3. Politik,
4. Dini,
5. Sosyal,
6. Estetik

Tezde masallar değerler eğitimi açısından ele alınacaktır. Masal türünün halk edebiyatındaki yerine değinilmiş masal türü hakkında teorik bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın yöntemi doküman incelemesi olarak belirlenmiştir. “Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve şimşek, 2016: 189). Çalışmanın problem durumu “*Erzurum Masalları*’nın değerler eğitimine katkısı nedir?” şeklinde belirlenmiş, yazılı kaynak olarak Bilge Seyidoğlu’nun *Erzurum Masalları* kitabı seçilmiştir. Araştırmada önce literatür taraması yapılmıştır. Masallar ve değerler eğitimi konusunda yazılmış kitaplar, süreli yayınlar, makaleler ve tezlerden öncül veri kaynağı olarak faydalanılmıştır.

Masallar ve değerler eğitimi konuları ayrı ayrı ele alınmıştır. Kuramsal erveyi oluştururken öncelikle masallarla ilgili teorik bilgiler ve kaynak kitaplar araştırılmıştır. Masal ana başlığının altında öncelikle masalla ilgili teorik bilgiler; masalların tanımı, masalların sınıflandırılması, masalların trleri ve kaynağı hakkında bilgiler verilmiştir. Masallar daha çok değerler eğitimi açısından ele alınmaya çalışılmıştır.

Değerler eğitimi bölümü de alt başlıklar açılarak aynı şekilde ele alınmıştır. Sonucunda ise masallar ile değerler eğitiminin buluştuğu ortak noktalar masallar ve değerler eğitimi başlığı altında değerlendirilip toparlanmıştır.

Masallardaki değerler, bulgular başlığı altında yorumlanmış, bulgular tablolaştırılmış; bulunan değerler, fazla olandan az olana doğru sıralanmıştır. Ayrıca masallarda değerlerin nasıl işlendiği de açıklanmıştır.

Araştırmanın Evren ve rneklemi

Çalışmanın evrenini, Bilge Seyidoğlu'nun derlediği *Erzurum Masalları* oluşturmaktadır. Çalışmanın rneklem grubunu ise kitapta yer alan 74 adet masal oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLGE SEYİDOĞLU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

1. BİLGE SEYİDOĞLU'NUN HAYATI

Bilge Seyidoğlu, 13 Mart 1941 yılında babası Hakkı Palandöken'in Atatürk'ün isteği üzerine gönderildiği Kâbil'de dünyaya geldi. Erzurumlu bir babanın ve Malatyalı bir annenin en büyük çocuğudur. Hüner ve Gülgez adında iki kardeşi vardır.

Bilge Seyidoğlu ilk öğrenimini Malatya'da, lise öğrenimini ise Ordu ve Kırklareli'nde tamamladı. Lisede bir süre fizik derslerine babası Hakkı Bey girdi. Seyidoğlu üniversite öğrenimine ilk olarak İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Filolojisi Bölümü'nde başladı. Okurken Türkoloji'den de dersler aldı. Zevkle katıldığı bu derslerden sonra, Türk edebiyatını bilmeden dünya edebiyatını öğrenmeye çalışmanın doğru olmayacağı kanaati hâsıl oldu ve bir yılın sonunda İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne geçti. Üniversite yıllarında en yakın arkadaşı İnci Enginün'dür. Üniversitede Ahmet Hamdi Tanpınar, Reşit Rahmeti Arat, Muharrem Ergin, Faruk Timurtaş, Abdülkadir Karahan, Ali Alparslan, Saadettin Buluç, Kemal Arslan gibi hocalardan dersler aldı. Hocası Tanpınar'ın Valery'den naklen 'başlangıçta masal vardır' sözünün anlamı Bilge Seyidoğlu'nda yerini buldu. Kendisi masalları derlemiş, onların tasnifi için dünya çapında ünlü masal tasnifçilerinin yöntemlerini öğrenip uygulamış; adeta masalları konuşturmuştur (Düzgün vd., 2011: 5- 6). Seyidoğlu 1964 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Sanata oldukça ilgili olan Seyidoğlu İstanbul Devlet Konservatuvarı'nda müzik eğitimi almaya başladı. Ancak edebiyat öğretmeni olarak Lüleburgaz'a atanınca müzik eğitimi yarıda kaldı.

Seyidoğlu, 29 Eylül 1965'te Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde halk edebiyatı asistanlığı görevine başladı (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 6). Bilge Seyidoğlu'nu, halk edebiyatına yönlendiren Mehmet Kaplan'dır. Kaplan'ın çalışma alanı halk edebiyatı değildir, ancak o alandaki boşluğu görmüş ve tez öğrencilerini halk edebiyatı alanına yönlendirmiştir. Bilge Seyidoğlu'nun yanında Saim Sakaoglu, Umay Günay gibi öğrencilerini de bu alana yönlendirmiştir. Öğrencilerine “gittiğiniz yeri benimseyeceksiniz, orada kök salacaksınız.” tavsiyesinde bulunmuştur. Bilge Seyidoğlu, Mehmet Kaplan'ın bu tavsiyesiyle Erzurum'a gitmiştir.

Bilge Seyidoğlu'nun yakın arkadaşı İnci Enginün ile olan mektuplaşmalarından Erzurum'a gittiği zamanlarda yaşadıkları, derleme yaparken karşılaştığı zorluklar ve Erzurum hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Seyidoğlu, Enginün'e yazdığı bir mektubunda *Erzurum Masalları* hakkında malzeme toplamak için yaptığı bir ziyaretten şöyle bahseder: "Havalar düzelir düzelmez ziraatçılarla ben de gezmeye başladım. İlk defa Erzurum'a yakın bir köye gittim. Köylülerle çok rahat anlaştım. Evin kızı ve geliniyle hemen anlaştık. Birkaç saat zarfında oldukça güzel maniler ve türküler topladım. Beraber gittiğim grup kalmadığı için ben de kalamadım. Mamafih benim için bir tecrübe oldu" (Enginün, 2017: 23).

Bir mektubunda ise ziyarete gittiği yerler hakkındaki izlenimlerinden şöyle bahsetmiştir: "Bu arada kazalara ve köylere seferlerim oluyor. Gittiğim yerlerde en çok hoşuma giden şey rastladığım kaymakamlar oldu. Birisi üç lisan bilen Galatasaray mezunu, diğeri sanatkar, hepsi birbirinden kıymetli, uyanık insanlar. Her gittiğim yerde ellerinden gelen yardımı esirgemediler. Halkla temas da çok kolay oluyor ama uzunca müddet aralarında kalmadıkça mahsul elde edemeyeceğim" (Enginün, 2017: 24).

Erzurum'da asistanı olduğu fakültede yaşadığı bir zorluğu ise arkadaşı İnci Enginün'e yine bir mektubunda şöyle anlatmıştır:

"Ziraatçi dostlar eksik olmasınlar, her gittikleri yere memnuniyetle beni de davet ediyorlar. Buna karşılık bizim sosyologlara köy gezileri için bir fon ayrılmış ve ilk geziyi tertip etmişler. Bizim kürsü başkanından da isteyenleri soruyorlar. Selahattin Bey'in aklına ilk gelenler dilciler oluyor. Ben bunu duyunca pür hiddet odasına damladım. Bana verdiği cevabın komikliğine bak: "Arabada sıkışık oturulacak. Sen kızsın köy evlerine nasıl gireceksin?" Şarkılık bizim damarlarımızın içinde geziniyor. Nasıl adam olacağız bilmem. Sonra köye gidince de beni almadıklarına bin pişman olmuşlar. Çünkü kadınların hiçbirine ağız açtıramamışlar" (Enginün, 2017: 23).

"Halk Edebiyatı ile uğraşanlar için kültürün toplanması önem taşıyordu. 1960'larda bu kültür evlerde, yaşlılar ve özellikle kadınlar arasında hâlâ canlı idi" (Düzgün vd., 2011: 5). Dönemin şartları dolayısıyla bu evlere girip çıkmak ve masalların taşıyıcısı ve anlatıcısı olan kadınlardan masalları dinleme- kaydetme işini bir kadının yapması gerekiyordu. Bilge Seyidoğlu memleketinin Erzurum olmasının yanı sıra samimiyeti, mütevazılığı ile yaşlılarla ve gençlerle rahatça iletişim kurmuş, evlere girmiş, sofralarına konuk olmuş, Erzurum kültürüne ve sosyal yaşamına kolayca uyum sağlayarak malzemelerini toplamıştır.

Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar* başlıklı doktora tezini sunarak 26 Haziran 1971'de *edebiyat doktoru* unvanını aldı. "1971- 1979 yılları arasında doktor asistan olarak göreve devam eden Seyidoğlu, 1972- 1974 yılları

arasında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Michigan State Üniversitesi'nde Mukayeseli Mit Araştırması çalışmaları yaptı, Mukayeseli Folklor ve Edebiyat derslerine devam etti" (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 6). Amerika'dayken kitaplarıyla tanıştığı Joseph Cambpel, onun müthiş derecede ufkunu açtı. Ayrıca Mircea Eliade ve Stith Thompson'dan da büyük ölçüde yararlandı (Düzgün vd., 2011: 37). Orada aldığı dersler, tanıştığı kişiler Bilge Seyidoğlu'na farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

"1974'te Atatürk Üniversitesi'ndeki görevine döndü. *Erzurum'da Belli Yerlerle ilgili Efsaneler Üzerine Bir İnceleme* konulu tezini sunarak doçent unvanı aldı. Ağustos 1983 - Eylül 1984 tarihleri arasında *Türk Yaratılış Mitlerinin Dünya Yaratılış Mitleriyle Karşılaştırılması* adlı projeyi yürüttü. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar* adlı takdim tezi ile 3 Nisan 1989 tarihinde profesörlüğe yükseltildi" (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 6).

Bilge Seyidoğlu'nun, ilk olarak *Erzurum Halk Masalları*, ardından *Erzurum'da Belli Yerler ile İlgili Efsaneler*'i çalışmasından, hocası Kaplan'ın "gittiğiniz yeri benimseyeceksiniz, orada kök salacaksınız" sözünü kendine düstur edindiği anlaşılmaktadır. Seyidoğlu Erzurum'u benimsemiş ve eserleriyle orada izler bırakmıştır. İnci Enginün ile olan mektuplaşmalarında Erzurum'dan da şöyle bahseder: "Erzurum'da korkunç soğuklar başladı. Öyle rüzgarlar esiyor ki ancak sinemada görebilirdim. Üç dört kişi el ele tutuşmadan yürünmüyor. Hem de ara sıra ayaklarımız yerden kesilmek şartıyla. Bazen de buz üstünde perende atarak yaşayıp gidiyoruz" (Enginün, 2017: 23).

Bir diğer mektupta ise şöyle yazmıştır: "Günlerdir süren korkutucu soğuklardan sonra biraz havalar ısındı. Karı bilmiyorum ama sisin yolculukta ne kadar tehlikeli olacağını ilk defa gördüm. Her taraf bembeyaz olduğu için ne yol görünüyor ne de önümüzden giden. Kış geç geldi ama tam kış gibi geldi" (Enginün, 2017: 24).

Seyidoğlu Erzurum'un çevre illerindeki üniversitelerde de görev yaptı. 1994 - 96 yılları arasında Ağrı Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı, 1995 - 2000 yılları arasında da Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümleri'nin kurucu başkanlığını yaptı. Kafkas Üniversitesi ve Ağrı Eğitim Fakültesi'nin kuruluş aşamasında görevler aldı, lisansüstü düzeyde eğitim verdi. 1996 yılında Folklor Araştırma Kurumu'ndan Türk Folkloru'na Hizmet ödülü aldı.

Bilge Seyidoğlu göreve başladığı yıldan itibaren birden çok farklı görevde bulunmuştur. Çok sayıda makale yazmış; sempozyum, panele katılmış, konferans vermiştir. Türkiyat Araştırmaları, Milli Folklor, Türk Dünyası Araştırmaları Kocatepe

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi ve Atatürk Üniversitesi'nin dergilerinde hakem kurulu üyeliği ve editörlük yapmıştır. Çeşitli konularda çalışmalar yapmış, pek çok öğrenci yetiştirmiş ve 13 Mart 2008'de emekli olmuştur.

Zeynep, Baybars ve Gül adında üç çocuğu vardır. Bilge Seyidoğlu 10 Ağustos 2014'te vefat etmiştir.

1.1. BİLGE SEYİDOĞLU'NUN YAYINLARINDAN SEÇMELER

Kitaplar

1. *Erzurum Masalları*, 4. Baskı, 2016, İstanbul: Dergâh Yayınları.
2. *Erzurum Efsaneleri (Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme)*, Ankara 1985; 2. Baskı, 1997; 3. 2005; 4. Baskı, Erzurum Efsaneleri, İstanbul, 2016.
3. *Mitoloji Üzerinde Araştırmalar*, Erzurum 1988; 1. Baskı, Mitoloji Metinler-Tahliller, Kayseri 1995; 2. Baskı, Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller, İstanbul 2002; Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller 8. Baskı, İstanbul, 2017.
4. *Ferec Ba'deş- Şidde Hikâyeleri- Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince* (Orhan Yavuz ile), Ankara 1990, 2. Baskı, 2019.

Kitap Bölümleri

1. *Erzurum Folkloru, Şehr-i Mübarek Erzurum*, (Yay. Haz.: Ayhan Kara), Ankara 1989. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 7).
2. *21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz (Türk Töresi)*, İstanbul 1991; II. Baskı, İstanbul 1994. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 7).
3. *Türk Mitolojisi ve Efsanelerinde Aile, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. II, Ankara 1992." (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 7).
4. "Efsane", *Türk Dünyası El Kitabı*, C. III -Edebiyat, Ankara 1992." (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 7).
5. "Efsane", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. II, Ankara 2002." (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 7).

Masallar ile İlgili Süreli Yayınlar

1. *Masallar ve Çocuk Terbiyesi*, Kümbet Mecmuası, sayı: 3, Mart 1968. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 7).
2. *Türk Masallarında Dönüşüm Motifleri (Transformasyon)*, II. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, 4-9 Ekim 1976, İstanbul. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 7).
3. *Masal ve Masal Anlatanlar*, Yağmur, sayı: 6, Eylül 1977. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 7).
4. *Mit, Masal ve Lejand*, Türk Folklor Araştırmaları, cilt: 17, sayı: 338, Eylül 1977, s. 8085-8086. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 7).
5. *Ahmet Harami Destanının İki Masalla Karşılaştırılması*, Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı, sayı: 11, Ankara 1979, s. 423-427.
6. *Dede Korkut Hikâyelerinde Fantastik Unsurlar*, II. Milli Türkoloji Kongresi, 5-9 Şubat 1979, İstanbul. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 8).
7. *Türk Masallarında Kadın*, III. Milli Türkoloji Kongresi, 6-10 Ekim 1980, İstanbul. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 8).
8. “Masal”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 6, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, s. 149-153. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 8).
9. *Türk Folklorunda Erzurum*, Tarihi Akışı İçinde Erzurum Sempozyumu, 12-18 Mart 1987, Erzurum. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 8).
10. *Bir Elâzığ Masalının Tahlili: Ateşkâroğlan*, Fırat Havzası II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu, Elâzığ 1987, s. 279-283. 26. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 8).
11. *Cadı Tipi Üzerine Bir Araştırma*, Şükrü Elçin Armağanı, Ankara 1983, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 109-114. 15. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 8).
12. *Türk Masallarında Grotesk*, V. Milli Türkoloji Kongresi, 26-30 Eylül 1983, İstanbul. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 8).
13. *Masalların Kaynakları*, Çocuk Edebiyatı Yıllığı, İstanbul 1987, Gökyüzü Yayınları, s. 125-179 31. (Güvenç ve Kımışoğlu, 2009: 8).

14. *Kediler ve Kedi ile Fare Hikâyesi*, Mehmet Kaplan İçin, Ankara 1988, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 211- 220. 32. (Güvenç ve Kımıçoğlu, 2009: 8).

15. *Bayburt Masalları ve Halk Düşüncesi*, Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu Birinci Kitap, (Editör: Rıfat Yıldız), Erzurum 1989, s. 181-186. (Güvenç ve Kımıçoğlu, 2009: 9).

16. *Masallarımız ve Bir Gümüşhane Masalı*, Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu, Gümüşhane 1990, s. 665-668. (Güvenç ve Kımıçoğlu, 2009: 9).

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. MASAL TÜRÜ VE ÖZELLİKLERİ

1. 1. MASAL'IN TANIMI

Sözlü anlatım türleri arasında masallar, geçmişî oldukça eskilere dayanan türlerden biridir. Geçmişî insanlık tarihi kadar eskiye dayanan tür hakkında yapılagelmiş pek çok tanım bulunmaktadır. Masalların genel özellikleri hakkında yapılan tanımlar, çoğu zaman birbirine yakındır.

Masalın her coğrafyada farklı bir ismi vardır. “Bu mahsullere ad olarak verdiğimiz kelime Habeşçe <mesl>, Aramice <maslâ> ve İbrânicedeki <mâsâl> dan, Araplara <mesel, mâsal> şekli ile mukayese ve karşılaştırma manasıyla geçtikten sonra Türkçeye mâl olmuştur” (Elçin, 2004: 368). Dilimize “masal” olarak geçen ve Arapça bir sözcük olan “mesel” sözcüğünün İngilizcesi “tale”, Almancası “Maer-chen”, Fransızcası “conte”dir. Masal için Dîvânü Lûgati’t- Türk’te “ödkünç” kullanılmıştır. Helimoğlu (2013: 9) masal yerine Çağataylarda “tumtak”, Kerkük’te “masal”, Azerilerde “nağıl”, Teleütlerde “çerçok”, Kırgızlarda “ezteg”, Şozlarda “libak”, Balkan Türklerinde “masal”, Yarkent ve Kaçkar Türklerinde “çöçek” kavramlarının kullanıldığını belirtir.

Masalların, farklı coğrafya ve uluslarda bu şekilde farklı isimleri vardır ve çok geniş coğrafyalara yayılmış olması hasebiyle de birden çok tanımı vardır. Masal, müstakil bir tür olarak önce hikâye, efsane, destan gibi türlere olan benzerliği üzerinden tanımlanmıştır.

Kamus-ı Türkî’de masal, “çocuklara söylenen hikâye; inanılmayacak hikâye, cin ve peri hikâyesi” şeklinde tanımlanmıştır.

Muallim Nâcî, Lûgat-ı Nâcî’de masalı, verdiği ibretlik mesajlara işaret ederek tanımlar ve ‘Dasitan, kıssa-i meşhure. Masal bundan muharrettir’ izahını yapmıştır. (Fedai, 2020: 12).

Bu iki tanımda da görüleceği üzere masallar genellikle hikâyelere benzetilmiş, türe özgü bir tanım yapılmamıştır. İlerleyen zamanlarda masallar üzerine yapılan

alışmalar sonucunda tanımlar çeşitlenmiş ve çok yönlü bir tür olan masal, farklı açılardan tanımlanmıştır.

Ferit Devellioğlu'nun (2004: 625) Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lğatinde masal; "terbiye ve ahlka faydalı, yararlı olan hikâye" şeklinde tanımlanır.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'te (2022) masal; "genellikle halkın yarattığı, hayle dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür" olarak tanımlanır.

"Masal; insanın gerçekle, gerekstn harmanlayıp olmasını hayl ettiği dünyada, geçmişte belirsiz bir zamanda, sıradan insanların çoğu kez gerçeküstü glerle donanıp olağan veya olağanüstü varlık ve olaylarla mücadelesinin anlatıldığı hikyelerdir" (Güzel ve Torun, 2015: 217).

Sakaoğlu'na (2021: 17) göre masal, kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür.

Yapılan tanımlarda göze apan nokta çoğunlukla masalların genel özellikleri ve masallarda olağanüstü olayların anlatılmasından bahsedilmiş olmasıdır.

Umay Günay (2011: 321) türün işlevine de işaret ederek masalları "asırların birikmiş irfanını ve belirli bir hayat düzenini, yaşamak zorunda olduklarımızla yaşamak istediklerimizi bir arada kendine has bir atmosferde ve üslupla, kendi mantık silsilesi içinde geleneksel motiflerle anlatan, sözlü anlatım türlerinin en ilgi çekici olanıdır" biçiminde tanımlar. Günay gibi masal üzerine çalışan bilim insanlarından biri Pertev Naili Boratav'dır. Boratav (1999: 80), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* adlı yapıtında masalı, "nesirle söylenmiş, dinlik ve bylk inanışlardan ve trelerden bağımsız, tamamıyla hayl ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı" olarak tanımlar. Bu tanım masalları tamamen hayl ürünü, kurgusal anlatı olarak tanımlamaktadır.

Bilge Seyidoğlu ise masalı, "yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, 'bir varmiş bir yokmuş' gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda 'yedi, iti, muratlarına erdiler' yahut 'onlar erdi muratlarına, biz çıkalım kerevetine, gökten  elma dşti, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana' gibi belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan, bir sözlü anlatım türü" olarak ifade etmiştir" (Fedai,2020: 13).

Bu tanımlarda ise masala daha geniş çerçeveden bakılmış ve özellikleri, bölümleri bir çatı altında toplanmıştır.

1.2. MASALLARIN KAYNAKLARI

İnsanoğlunun üretmiş olduğu en eski anlatım türlerinden biri olan masal türünün kaynağı, dünyanın ilk yerleşim yerleri ve medeniyetin geliştiği yerler ile paralellik gösterir. Masallar, insanlık tarihi ile doğmuş, büyümüş ve gelişimine devam etmektedir. İnsanlar doğası gereği var oluş sebeplerini araştırdığı gibi masalların var oluş, doğuş sebeplerini de araştırmış, cevaplar bulmaya çalışmıştır. “Masallar hangi gereksinimlerden doğmuş, nasıl ve ne zaman ortaya çıkmıştır?” sorusu üzerine yapılan çalışmalar sonucunda masalların kaynağı konusunda pek çok görüş ortaya atılmıştır.

Cevat Şakir Kabaağaçlı, (1983: 12) masalların ve sözlü anlatım türlerinin doğuşu ve yayılışı hakkında şöyle düşünür: “Pek eski arkaik çağlarda olaylar çoğu kez resimlerle kaydedilirdi. Aradan zaman geçince resimlerin başlangıçta anlattıkları şeyler, temsil ettikleri olaylar unutulur ve onlar o günün merakını giderecek biçimde yorumlanırdı. Bir de gezginci ozanlar vardı. Bunların söyledikleri şiirler yazı ile tespit edilemezdi. Şiirlerin kimi yerlerini unutan ozanlar, oraya başka bir şiirin bir parçasını yamalarlardı. Böylece, mitler değiştirilmiş olurdu. Masalların değişmesinin bir başka nedeni de dinsel inançların değişmesiydi.” Masallar ile mitler bu şekilde ağızdan ağıza anlatılıp kaynaşarak günümüze gelmiştir.

Masalların kaynağı ilk olarak doğa olaylarında, mit-efsanelerde, ilkel hayatın kalıntılarında, kabile ve toplulukların törenlerinde, dünya üzerindeki ilk yerleşim yerlerinde aranmıştır. İlerleyen zamanlarda ise S. Freud gibi bilim insanlarının çalışmaları doğrultusunda bilinç altında aranmıştır. Batı’da masallar üzerine ilk sistemli araştırmalar 19. yüzyılda başlamıştır. Masalların kökenini ilk araştıran da Wilhelm Grimm’dir (Helimoğlu Yavuz, 2013: 11). Sakaoğlu’na (2021: 20) göre masalların kaynakları üç döneme ayrılarak incelenebilir: *Tarih Öncesi Görüş*, *Tarihi Görüş*, *Etnografik Görüş*. İlkine göre masalların kaynağı Hint-Avrupa’dır. Bu görüşe göre Hint-Avrupa dairesindeki milletlerin mitolojileri zamanla değişikliğe uğrayarak masalları meydana getirmiştir. Masalların kaynağı ancak bu mitlerin açıklanması sonucu tespit edilebilir. “Tarihî Görüş’e göre masalların kökeni Hindistan’a dayanır ve tüm masallar 10. yüzyıldan itibaren Hindistan’dan dünyaya yayılmıştır. Theodor Benfey, Emanuel Cosquin’in önemli temsilcilerinden olduğu bu anlayışa göre *Pançatantra*, *Çakasaptati* masalların kaynağını oluşturur” (Fedai, 2020: 14). *Pançatantra*’nın dünyanın en eski masalı olduğu da kabul edilen görüşler arasındadır. Masalların kökenine ilişkin üçüncü görüş, Etnografik Görüş’tür. Emmez’in (2008: 12) ifade ettiğine göre bu görüş, müşterek değerler ve ortak kültür sonucunda benzer

masalların ortaya çıktığını savunur. Masalların kaynağı ile ilgili görüşler bu üç görüş ile sınırlı kalmamıştır. Masalları tanımlarken masalların insanoğlunun hayalleri veya arzularının birer yansıması olduğundan bahsetmiştik. İnsanlar gerçekleştiremediklerini ya da gerçekleştirmek istediklerini masallar yoluyla anlatmış, toplum önünde dile getiremediklerini dahi masalın olağanüstü dünyasında harmanlayarak masallar vasıtasıyla dile getirmiştir. Bu olayların bir yansıması da insanın karşısına rüya olarak çıkmaktadır. “Freud, masallardaki olağanüstülüklerden hareketle, masalların kaynağının baskı altına alınmış, isteklerin rüya şeklinde ortaya çıkması olduğunu ifade eder. Yani ona göre masalların işleyişiyle rüyaların işleyişi aynıdır” (Fedai, 2020: 17). “Sigmund Freud masalları bastırılmış arzuların düş biçiminde ortaya çıkması olarak açıklarken Alman Halkbilimci Von der Leyen de masallardaki düş ögesini vurgulayan çalışmalar yapmıştır. Carl Jung ve Bruno Bettelheim gibi 20. yy. psikologları da masallarda işlenen öğeleri, insanın evrensel arzu ve korkularının ifadesi olarak yorumlamışlardır” (Ana Britannica, 2004: 406).

“Masalların kökleri, tarihin karanlık devirlerine kadar uzanır, nerede nasıl oluştukları bilinmez. Halkın ortak malı olarak meydana gelir. Sözlü gelenekte yaşarken nesilden nesile aktarılacak günümüze kadar ulaşılır” (Seyidoğlu, 2016: 9). Bu yüzden masalların kaynağını tam olarak bilmek mümkün değildir. Masalların kaynağı olarak belirli bir coğrafya, belirli bir kültür ya da din temel olarak gösterilememekle birlikte, bu ürünlerin tek tek ele alındığı taktirde yaşatıldığı kültüre göre şekil aldığı görülmektedir. Bu sebeple masallar, içinden çıktığı toplumun örf ve âdetlerini, inanç biçimlerini, yaşama bakışını, beklentilerini kısaca sosyal ve psikolojik özelliklerini yansıtmaktadır. “Masalın esas yaratılma sebepleri; ‘Üstün fikrin, idealin hiç değilse hayal âleminde gerçekleşmesini sağlamak; güçsüzlüğümüz sebebiyle doğru olduğunu bildiğimiz halde gerçekleştiremediğimiz bazı ideal fikirlerin tahakkukuna yardım etmek’ şeklinde özetlenebilir” (Çıblak, 2008: 41). Masalların kaynakları üzerine yapılan çalışmalar halen devam etmektedir.

1.3. MASALLARIN ÖZELLİKLERİ

Masalların her biri farklı amaçlara hizmet eden çeşitli özellikleri vardır. Bu özelliklerin hepsi ayrı ayrı çok önemli ve masalın ayrılmaz parçalarıdır. Masalların özelliklerini, masalları oluşturan, tanımlayan parçalar olarak da düşünebiliriz.

- “Masallar denilince ilk akla gelen özelliği anonim oluşlarıdır. Başlangıçta belli bir kişi tarafından yaratılan masallar ağızdan ağıza yayılma yoluyla bulunduğu toplumun kültürel unsurlarını da içine alarak günümüze kadar ulaşmış sonradan derlenerek yazıya aktarılmış ürünlerdir” (Saltık, 2019: 464).

- “Genellikler nesir şeklinde olmakla birlikte içerisinde manzum parçalar bulunduran masallar da vardır” (Kaya, 2021: 31).

- Masalların en önemli özelliklerinde biri de kültür taşıyıcısı olmalarıdır. Masallar içerisinde barındırdığı kültürel öğelerin günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

- Masalları, masalcı ya da masal anası adı verilen kişiler anlatır. “Umumiyetle okumanın ve yazının gelişmediği devirlerde ve muhitlerde nesillerden nesillere intikal eden ve hususiyetle geceleri söylenen masalların ilk yaratıcılarını bilemiyoruz. Sonraları hâfızadan hâfızaya geçen bu mahsullerin ‘musannif’ adı verilen ve üçüncü elden anlatıcıları karşımıza çıkıyor. Biz Türkçede bu sanatçıya ‘masalcı’ adını veriyoruz” (Elçin, 2004: 370).

- Masallar çok çeşitli coğrafyalara yayıldığı ve bu coğrafyaların kültürlerinden ve özelliklerinden etkilendiği için varyantlaşmaya (çeşitlenme) uğramıştır. Bir masalın farklı coğrafyalarda farklı anlatımları mevcuttur.

- Masalların dili sadedir. Süssüz sanatsız sade bir anlatımı vardır.

- “Toplumun ortak duygu ve düşüncelerini yansıtan atasözleri, toplumun ince zekâsını yansıtan deyimleri anlatıma renk ve güç katan ikilemeleri, toplumun kültürel değerlerini duyumsatan ilişki sözleri ve diğer söz varlığı öğeleriyle masallar aynı zamanda çocukların anadillerini geliştirebilecekleri zengin bir kaynaktır” (Saltık, 2016: 350).

- “Masalların edebî eserler gibi belli bir yapıları vardır. Tekerleme ile başlarlar: ‘Bir varmış bir yokmuş, vakti zamanında bir kız varmış... Bir varmış bir yokmuş evvel zaman içinde kalbur saman içinde ben babamın beşiğini tıngır mıngır sallarken bir fakir ama çok iyi kalpli bir kız varmış...’ gibi belli kalıplar içinde söylenen tekerlemeler ile masala girilir. Masal ilerledikten sonra bir bölümden başka bir bölüme geçilirken: ‘Şimdi gelelim filan kişiye.’ yahut ya da ‘Az gitmiş uz gitmiş bir arpa boyu yol gitmiş, filanca ülkeye varmış’ gibi geçiş cümleleri bulunur. Masal sona ererken de kalıp cümleler kullanılır. ‘Gökten üç elma düştü biri anlatana biri dinleyene biri de bana...’ ‘Onlar erdi muradına biz çıkalım kerevetine...’ gibi” (Seyidoğlu, 2016: 9).

- Masalların başında, ortasında ve sonunda tekerlemeler bulunur. Tekerlemeler art arda sıralanmış birbiriyle uyumlu, uyaklı söz kalıplarıdır. Bu söz kalıplarının masal içinde her bölümde farklı görevleri vardır. Masalın girişinde dinleyicide merak

uyandırmak ve masala hazırlamak, ortasında dağılan ilgiyi toplamak ve anlatımı canlı tutmak için sonunda ise dilekte ya da nasihatte bulunmak için kullanılır.

- “İnsan hayâlinin âdeta bir ‘ayna’sı durumunda olan masalın en önemli özelliği, hayal mahsulü oluşudur. Eski insanlar -bugün de olduğu gibi- yapmak isteyip yapamadıklarını hayallerinde canlandırmış ve bunları gerçek dışı tiplere yükleyerek anlatagelmıştır” (Şimşek, 2020: 166).

- Masallarda zaman ve yer kavramı pek açık değildir. “Bazı bazı maceranın geçtiği yer söylenmişse bu olup bitenlerle gerçek bir bağı düşünölmeyecek bir ölkedir: Türk masallarındaki Yemen, Çin, Mısır... gibi memleketler, kolayca görölür ki masaldaki olaylarla gerçekten ilişkisi olmayan yerlerdir. Bazı masallardaki İstanbul, Halep... gibi şehirleri de ancak ‘bir büyük şehir’ anlamına almak mümkündür” (Boratav, 2009)

- “Masalların kahramanları: İnsanlar (padişah, tüccar, oduncu, keloğlan, arap vb.); hayvanlar (arşlan, tilki, at, güvercin, papağan vb.); bitkiler (ağaç, çiçek vb.); maddî unsurlar, âlet ve eşya (dağ, taş, mağara, kuyu, su, sofra, seccade, değirmen, ayna, çalgı vb.); hayâlî yaratıklar (dev, cin, peri vb.); yalın fikirler (akıl, zekâ, iyilik, kötölük, güzellik vb.) gibi akla gelen her şeydir” (Elçin, 2004: 369).

- “Masallarda imkânsızlık yok gibidir. Her türlü olağanüstölük hâkimdir. Mesela, kahramanlar olağanüstü biçimde tedavi edilip iyileştirilir. Taş kesilen ya da ölen insanlar dua ile canlandırılabilir” (Fedai, 2020: 22).

- “Masallarda her zaman zengine karşı yoksul, iyiye karşı kötü... kazanır. Dolayısıyla dinleyiciye iyi ve ahlâklı olmak telkin edilir” (Güzel ve Torun, 2015: 217).

- Masallar eğitici ve öğüt verici metinlerdir. Ancak öğüt verme açık bir şekilde değil semboller üzerinden yapılır. Güzel olan her özellik iyide, yanlış ve çirkin olan özellikler ise kötöde işlenir. Masal sonunda iyiler ödüllendirilirken kötölör kötölükleri yüzünden cezalandırılır. Masallar hep mutlu bir sonla biter.

1.4. MASALLARIN TÖRLERİ

Masalların kaynağı eski tarihlere dayandığı ve çok geniş coğrafyalara yayılıp varyantlaşmaya uğradığı için sınıflandırması zor bir türdür. Propp’a (1987: 10) göre, masallar gösterdikleri çeşitlilik nedeniyle bir bütün olarak ele alınması güç bir türdür. Bu güçlük pek tabii, sınıflandırma işini de oldukça zorlaştırmıştır. Ancak bir tür üzerine

yapılan çalışmaların geçerliliğini sağlamak için doğru bir sınıflandırma yapmak önem arz etmektedir. Masalı sınıflandırma, birçok araştırmacının üzerinde durduğu bir konudur. Bu araştırmacılar arasında Antti Aarne, Stith Thompson, Vladimir Propp, Pertev Naili Boratav gibi halk bilimciler çalışmalarıyla öne çıkar. Bugün en yaygın sınıflandırma Propp (1987: 13) tarafından yapılmıştır:

- Olağanüstü konulu masallar
- Konusu günlük hayattan alınan masallar
- Hayvanları konu alan masallar

Bu sınıflandırmaya göre yapılan gruplandırmalarda bazı sorunlar çıkmıştır. Bir masal, konusunu günlük hayattan alırken aynı zamanda olağanüstü özellikler de gösterebilmektedir. Bu durumda bir masal, birden çok gruba dâhil edilmek zorunda kalmıştır. Ancak bu çalışma sınıflandırma çalışmalarında yol gösterici olmuştur.

Yapılan bir diğer sınıflandırma çalışması ise W. Wundt'a aittir. *Psychologie des Peuples (Toplum Psikolojisi)* adlı eserinde Wundt aşağıdaki gruplandırmayı yapmıştır:

- Konularını mitolojiden alan masal ve fabl'ler (Mythologisch Fablmarchen).
- Konuları tamamen olağanüstü olan masallar (Reine Zaubermarchen).
- Biyoloji ile ilgili masal ve fabl'ler (Biologisch Marchen und Fabeln)
- Konuları tamamen hayvanlarla ilgili masallar (Rein Tierfabeln).
- Konuları (menşei) ile ilgili masallar (Abstammungsmarchen).
- Güldürü masalları ve fabl'leri (Schermmarchen und Scherfabeln)
- Eğitim amaçlı fabl'ler (Moralisch Fabeln)

Böyle bir sınıflandırma öncekinden çok daha zengindir ama, yine de bazı itirazlara mahal verir (Propp, 1987: 15- 16). Bir masalın birden çok gruba dâhil olabilmesi sorunu bu sınıflandırmada da ortaya çıkmış, zihinlerde bazı soru işaretleri bırakmıştır.

Masal sınıflandırma üzerine çalışmaları olan bir diğer halk bilimci A. Aarne'nin endeksini oluşturan temel bölümler şunlar:

1. Hayvanları konu alan masallar
2. Asıl masallar

- 2.1. Olağanüstü masallar
- 2.2. Olağanüstü hasım
- 2.3. Olağanüstü veya büyülü koca (veya karısı)
- 2.4. Olağanüstü görev
- 2.5. Olağanüstü yardımcı
- 2.6. Olağanüstü eşya
- 2.7. Olağanüstü güç veya bilgi
- 2.8. Olağanüstü diğer motifler
3. Güldürücü masallar (Propp,1987: 12).

Masal tasnifi ile ilgili en yaygın sınıflandırmalardan biri de Stith Thompson'a aittir.

Thompson'ın, bugün de kabul edilip uygulanan beşli dallandırması şöyledir:

1. Hayvan Masalları
2. Asıl Halk Masalları
3. Güldürücü Hikâyeler, Nükteli Fıkralar
4. Zincirlemeli Masallar
5. Sınıflamaya Girmeyen Masallar (Sakaoğlu, 2021: 30- 31).

Vermiş olduğumuz sınıflandırmalar, Avrupalı halk bilimcilerin yapmış olduğu sınıflandırmalardır. Dolayısıyla sınıflandırma yapılırken göz önünde bulundurulan, incelemeye tabii tutulan masallar Avrupa menşeli masallardır. Sınıflandırmaların en büyük eksikliği de budur. Yapılan sınıflandırmalar sınırlı sayıda ve bölgesel masalları kapsamaktadır.

Masalların halk arasında sözlü olarak anlatılabilmesi, yazıya geç geçirilmesi ve müstakil bir alan olarak çalışmalarının geç başlaması hasebiyle sınıflandırma çalışmaları da yakın tarihlerde olmuştur. Sakaoğlu'na (2021: 31) göre Türk masallarıyla ilgili olarak tip çalışmaları 1940'lı yılların ortalarında başlar. Bu çalışmaları başlatanlardan biri Lâmiî Çelebi'nin *Mecma'ü'l- Letâif* adlı eserinde bir sınıflama yapan Pertev N. Boratav'dır. Bu eserde pek çok halk anlatısı yer almaktadır. Buradaki

anlatmalar, okuyucuya bir kolaylık sağlasın diye konularına göre belli başlıklar altında toplanmıştır. Boratav (1969: 407- 408)’ın verdiği liste şöyledir:

1. “Çocuklar üzerine hikâyeler
2. Deliler üzerine hikâyeler
3. Çeşitli başka insanlar üzerine hikâyeler
4. Karı- koca üzerine hikâyeler
5. Hayvan masalları
6. Cansız şeyler üzerine hikâyeler” (1969: 407- 408).

Boratav ile Eberhard'ın 1953 yılında Almanya'da yayınladıkları “*Typen Türkischer Volksmärchen (Türk Halk Masalı Tipleri)*” adlı eserdeki sınıflandırma ise şöyledir:

Masal Tipi

1. Hayvan masalları
2. Hayvan ve insan
3. Hayvan veya bir ruh bir insana yardım eder
4. Tabiatüstü bir ruh veya hayvanla evlenme
5. İyi ruhla ve evliyalarla evlenme
6. Kaderin hâkimiyeti
7. Rüya
8. Kötü ruhlarla yaşama
9. Sihirbazlar
10. Bir kız sevgili bulur
11. Bir erkek sevgili bulur
12. Fakir kız zenginle evlenir
13. Kıskançlık ve iftira
14. Hor görülen koca kahramandır
15. Zina ve baştan çıkarma
16. Acayip icat ve olaylar
17. Acayip davalar
18. Realist masallar
19. Acayip tesadüfler

20. Komik hikâyeler
21. Aptal ve tembel erkekler ve kadınlar
22. Hırsız ve dedektif
23. Akıllı, hilekâr veya cimri erkek ve kadınlar (Sakaoğlu, 2021: 32-33).

Eberhard ve Boratav'ın yaptığı bu sınıflamada diğer sınıflamalarda bulunan güldürü masalları, fıkralar, eğitim amaçlı fabller başlık olarak yer almamaktadır. Bu sınıflamayı diğerlerinden ayıran yön, bu başlıkların bulunmayışıdır. Diğer sınıflamalarda olduğu gibi bu sınıflamalarda da eksiklik ve aksaklıklar görülmüştür. Ancak diğerlerine nazaran yapılan en kapsamlı çalışmadır. Masalların türleri için yapılan bütün çalışmalar, ilk çalışmadan son çalışmaya doğru kronolojik olarak bakılacak olursa birisi diğerindeki eksikleri tamamlar nitelikte olmuştur. Sınıflandırmalar gittikçe dallanmış, çeşitlenmiştir. Masalların konularına göre sınıflandırma yapıldığında konu çeşitliliğiyle doğru orantılı olarak gruplandırmalar da çeşitlilik kazanmıştır. Bu durumda, sınıflandırma çalışmalarına eş zamanlı olarak masalların diğer yönleriyle ilgili yapılan çalışmaların etkisi de vardır.

1.5. MASALLARIN EĞİTİMDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Eğitim; bireyin davranışlarında kasıtlı olarak davranış değişiklikler meydana getirme sürecidir. Tanımdan da çıkarılacağı üzere eğitim bir süreçtir ve hayat boyu devam eder. Eğitim her ne kadar okulda başlıyor gibi görünse de aslında anne karnında başlayan bir süreçtir. Çocuğun eğitiminin başladığı yer aile ilk öğretmeni ise annesidir. Çocukların ilk karşılaştığı edebî türler ise ninniler, tekerlemeler, masallardır. Anneler henüz bebek iken söyledikleri ninniler, tekerlemeler daha sonra anlattıkları masallar ile çocuklarına sözlü kültürü aktaragelmıştır. Anne çocuğun ilk öğretmeni olarak ona ana dili öğrettiği gibi millî beşerî değerleri içinde bulunduran Halk edebiyatı mahsulleri vasıtasıyla çocuğunu da eğitir. Bu türlerden biri olan masallar çocuk edebiyatının en eski ve çocuklarca en sevilen kısmıdır. Günümüzde de bütün aksi iddialara rağmen masal sevmeyen çocuk azdır. Masallar vasıtasıyla eğitim öteden beri eğitimcileri düşündürmüştür (Enginün, 2012: 414). Halk edebiyatı ürünleri, içerisinden çıktığı halkın özellikle çocukların eğitim aracı olmuştur. Masallar, tekerlemeler yoluyla çocukların hem hayal gücü hem de diğer pek çok becerisi gelişmiştir.

“Çocuğu kültürleme ve eğitme süreci; aile, sokak gibi yakın ve doğal çevrede daha çok eğlendirme ve hoşça vakit geçirme amacıyla başlar, okul sıralarında sistemli ve planlı bir şekilde devam eder. Bu süreçte masalın, ulusal ve evrensel değerlerin aktarılması ve benimsetilmesinde, çocuğun hayal dünyasının geliştirilmesinde, soyut kavramları algılama

yeteneğiyle dili kullanma (cümle kurma, betimleme, anlatım, vb.) becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir yeri vardır. Çocuğun, içinde yaşadığı toplumun ahlâkî ve insani değerlerini eğlenerek ve hoşça vakit geçirerek öğrenmesinde özellikle masalların önemli bir görev üstlendiği söylenebilir” (Karatay,2007: 470).

Ölçer Özünel ve Oğuz, (2019: 12) *Halk Masalları* adlı eserinde masalların dört işlevinden bahsetmektedir. Bu işlevlerden biri eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılması işlevidir. Bu işleve göre masallar, geçmiş ile bugün arasında bir köprü görevi görür. Masalların tek görevi bu değildir, masallar aynı zamanda eski çağlarda okuma yazma bilmeyen halkı eğitime işlevine sahiptir. Masallar içerisinde bulundurduğu olumlu özellikler, değerler, kültürel özellikler sayesinde halkı eğitir. Bascom (2010’dan akt. Ölçer Özünel ve Oğuz: 2019: 12), özellikle dev masallarının halkı disiplinize etmede önemli olduğunu savunur.

Masallar, çocukların hayal dünyasını geliştirerek onlara yeni kapılar açar. Masal dinleyen çocuk için imkânsız diye bir şey yoktur. Çocuk masallar yoluyla engellerle başa çıkmayı ve zorlu olaylar karşısında çözüm üretmeyi öğrenir. Özellikle gerçek hayata ve gerçek hayatın sınırlarına karşı masalın sınırsızlığı ve çocuklara tanıdığı geniş özgürlük alanı, çocuğun gerçek hayata daha kolay ve sorunsuz bir şekilde adapte olmasını sağlamaktadır. Çocuklar, masallar sayesinde kalıplardan, sınırlandırılmış düşünce yapısından ve tek düzelikten kurtulup yaratıcılığını ve hayal gücünü kullanma imkânını bulmaktadır. Bu da çocuğun bilişsel gelişimini olumlu şekilde etkilemektedir. “Masallar, yetişkinlerin bilinçaltından ve rüyalarından doğup beslenen bir türdür ve çocuğun hayal dünyasına olan özleminin oyunlaştırılmasıdır” (Baş, 2015: 4). Masallardan hayal unsurlarını ve olağanüstülükleri çıkardığımızda geriye gerçek hayat kalmaktadır. Çocuklar masallar yoluyla dolaylı olarak gerçek hayatın zorluklarını görür ve başa çıkma yollarını, sabrı, tahammülü, katlanmayı, varlığı-yokluğu vb. öğrenir, böylece kendisini hayata hazırlar. Kendilerini masal kahramanının yerine koyarak hayal dünyasında yolculuklar yapar. Kahramanların içinde bulunduğu durumlara karşı fikir geliştirir, düşünür, böylece çocuğun empati duygusu gelişir. Masallar okuyucularına hayatın her kesiminden olaylar sunar. Sınıf ayrımı yoktur. Halkın her tabakasından insanı masallarda bir arada görmek mümkündür. Masallar değer ve karakter gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir. Masal kahramanları üzerinden çocuklara belirli değerler aktarılır. Özellikle son yıllarda oldukça önem kazanan değerler eğitimi, değer aktarımı konusunda masallar zengin içeriklere sahiptir. Öğretim programında yer alan kök değerlerin aktarımında masallardan yararlanılmaktadır. Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda (2019: 4) yer alan “kök değerler” şunlardır: “adalet”, “dostluk”,

“dürüstlük”, “öz denetim”, “sabır”, “saygı”, “sevgi”, “sorumluluk”, “vatanseverlik” ve “yardımseverlik”. “Bu değerler, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacaktır.” Bu değerlerin işlenmesinde masallardan yararlanılır. Zengin içeriği, çeşitli konuları ile değer ve kültür aktarımında masalların eğitim-öğretimde kullanımı önemlidir.

Masallar toplumun sosyal yapısını düzenleyici bir rolü de vardır. Masallar telkin ettiği olumlu davranışlar, öğütler ile halkı disipline etmiştir.

“Çocukları eğlendirirken eğiten, onların sosyal gelişiminde önemli faydalar sağlayan bu ürünler, okuma- yazması olmayan ya da düşük olan halkın da romanı ve hikâyesi olmuştur. Masallar, ‘adalet, doğruluk-dürüstlük, iyilik-güzellik, sabırlılık vb.’ değer yargılarını ön plâna çıkartır, bu yönüyle insanları psikolojik ve sosyal bakımlardan etkileyerek onlara örf ve âdetlerin öğretilip ahlâkî değer yargılarının benimsettirilmesinde, sorumluluklarını hatırlatmada, kişilikli birer vatandaş olmada bunların yanında günlük hayatın sıkıntılarından bir an da olsa uzaklaştırmada büyük rol üstlenmiştir” (Çıblak, 2008: 40).

Ana dili eğitiminde de masalların yadsınamaz bir rolü vardır. Ana dili, insanın içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde öğrendiği ilk dildir. “Kişinin iletilenleri tam ve doğru anlayabilmesi, duygu ve düşüncelerini açık ve etkili bir biçimde anlatabilmesi, anadilinde düşünme ve duygu üretme yetkinliğine ulaşmasıyla olanaklıdır” (Sever, 2015: 91). Çocuk çevresini, toplumunu ve bu toplumun koyduğu ve geliştirdiği kültürel birikimi ana diliyle algılayıp kavrar. Ana dili dünyayı kavrayışımızı, dünyaya olan bakış açımızı şekillendirir. Bu nedenle büyük önem taşır. Görgü, masalın ana dili öğretimine katkılarını şöyle ifade eder: Masal okuma, çocuğun dil gelişimini destekleyici bir etkinliktir. Masal hakkında konuşma, masal ile ilgili soruları yanıtlama, masalı dramatize etme çocuğun dinleme ve anlatma becerisinin gelişmesini sağlar. Çocuğun düş ve düşünce gücünü geliştirmede, ona dil zevkini tattırmada, ana dilinin inceliklerini kazandırmada, masalların önemli bir işlevi vardır. Bu işlev dil gelişiminin önemli bir bölümünü kapsar (2007: 537). Çocuklara dil kullanımını, dilin inceliklerini kavratma bir diğer ögeyse tekerlemelerdir. Tekerlemeler masalların başında ve sonunda bulunan çocuklarda merak uyandırmak, masala hazırlamak gibi amaçlar için kullanılan, anlamlı veya anlamsız kelime tekrarlarıyla oluşan metinlerdir. “Tekerlemeler, ritim duygusunun ön plana çıktığı, hayatın ahenk unsularının sözel boyutlarının çokça ifade edildiği türdür” (Ungan, 2009: 220). Şimşek’e (2020: 148) göre tekerlemeleri edebî bir ürün olarak görmekten ziyade, çocukların ninnilerden sonra karşılaştıkları ve oluşumunda kendilerinin de bazen katkıda bulundukları hem eğlendikleri hem de ağız ve hançere yapılarını şekillendirdikleri tür olarak görmekte fayda vardır. Tekerlemeler

ve masallar çocuğun dil estetiği kazanmasında etkilidir. Bu doğrultuda eskilerin masal anlatıcısı ya da masal anası gibi isimler verdiği masal anlatıcılara büyük görev düşmektedir. Günümüzde çocuklara masal anlatma görevi küçük yaşlarda ebeveynlere, okul çağındaysa öğretmenlere yüklenmiştir. Masal anlatan kişinin canlandırma yeteneği kuvvetli, dil kullanımı özenli olmalıdır. Boratav, masalın ana dil öğretimindeki katkılarını şu şekilde ifade eder: “Çocuğa ana dilinin, bir işçi elindeki alet gibi, nasıl kullanıldığını ilk öğreten, ona bu dilin türlü hünerlerini: kıvraklığını, zenginliğini, inceliğini ilk gösteren, kişiyi kendi dilini konuşmayanlardan uzaklaştırıcı, onu konuşanlara yakınlaştırıcı duyguyu -ninnilerin, tekerlemelerin, türkülerin yanı başında, ama herhalde onlardan daha geniş ölçüde- ilk aşıl原因an masaldır” (1992: 14- 15). Çocuklar masallarda kullanılan atasözü, deyim, ikileme, pekiştirme gibi öğeler sayesinde dilin kurallarını, yapısını öğrenir, estetiğini kavrar. Gedik, (2020: 358) masalların dilsel gelişime katkısını yadsınamaz bir gerçek olarak görür. Masalların içindeki tekerlemeler, maniler, bilmeceleer henüz dilin yetkinliğini kavrayamayan ortaokul öğrencileri için oldukça önemlidir. Bundan dolayı Türkçe derslerinde masallara geniş yer verilmektedir. Masallar, kısıtlı ders saatlerinde çocuklara zengin bir dil kullanımı örneği sunmaktadır. Temziyürek’e (2003: 165) göre “çocuk edebiyatı sahasında kullanılacak dilin çocuğun içinde doğduğu toplumun kültürel değerlerinin yaşatıcısı olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalı bu gerçekten hareketle çocukta millî dil bilinci oluşturulmalıdır. Böylece ana dilin fonksiyonlarından biri olan kültürel değerlerin toplum hayatında yaşamasına ve nesilden nesle aktarılmasına imkân sağlanmalıdır.”

Masallar henüz okul çağına gelmemiş olan çocukları hayata ve okula hazırlar. Çocukların zihinsel, dilsel, duyuşsal, ahlâk ve karakter gelişimine katkıda bulunur. Bunun yanında dinleme becerisinin gelişmesine katkı sağlayarak diğer becerilerin gelişimine de basamak oluşturur. “Masal dinleyerek büyüyen çocuk, masal dinlemeyenlere oranla sosyal hayata daha hazırdır. Masal dinleyen çocuğun özgüveni, genellikle daha yüksek olur” (Durbilmez, 2020: 40). Feyzioğlu’na (2020: 75) göre çocuk, masallarla büyümüşse, merak etme melekesi gelişmiş olur, hikâyeye, romana, bilimsel eserlere çok kolay geçer. Tiyatro, opera, müze, tarihî mekânlar, sergiler kitaplıklar, spor salonları kolayca hayatına girer, bilgisi artar, sağlıklı yaşar ve hayatı derin anlam kazanır. Aile ve toplum yaşamında başarılı, gelişkin insan olur. Erken çocukluk dönemimde henüz yaş iken eğittiğimiz çocukların ileride daha nitelikli daha

başarılı olması için masalların eğitici işlevinden yararlanmak gerekmektedir. Yetişkinleri edebiyat, çocukları ise çocuk edebiyatı ürünleri -masal, tekerleme çocuk şiirleri- eğitir ve geliştirir. “Masallar çocuklara seslenirken bir yandan da yetişkinlerin bir zamanlar içinde bulundukları ve artık geride bıraktıkları çocukluklarına seslenir. Ayrıca yetişkinlerin içinde yaşattıkları çocuk ya da çocukluk da çocuk edebiyatının muhatabı durumundadır” (Şimşek, 2020: 41). Edebiyatın önemli işlevlerinden biri olan sezdirerek öğretme, çocuk edebiyatının olduğu kadar masalların da özellikleri arasında yer alır. Edebiyatın ve masalların ortak yararları vardır. Bu yararları Şimşek şöyle açıklamaktadır: Edebiyat, çocukta güzellik ve estetik duygusunu geliştirir. Aynı zamanda, çocuğun hayatı, insanı ve çevreyi tanımasına ortam hazırlar. Çocuk, kendisi için yazılmış edebî metinlerde, yaşadığı dünyanın bir benzerini bulur. Yazılanlarla yaşananlar arasında ilişkiler kurar, karşılaştırmalar yapar, empati kurar, çıkarımda bulunarak pek çok şey öğrenir. Edebiyat onu oyalama ve eğlendirme işlevinin yanında aynı zamanda eğitir (Şimşek, 2020: 41). Görüldüğü üzere edebiyatın insan üzerinde pek çok etkisi vardır. Güzellik duygusunu geliştirmek, insanları eğlendirirken eğitmek gibi. “Çocuk edebiyatı, edebiyatın taşıdığı tüm özelliklere ilave olarak eğitici yanı da olan bir alandır” (Şimşek, 2020: 41). Masallarla benzer olan bir yanı da budur. Masal türünün içinde bulunduğu bu alan da masallar kadar eğitici ve öğreticidir.

1.5.1. Çocuk Edebiyatı’nda Masal

Çocuk edebiyatı, edebiyatın çocuklar için, hatta çocuklara ayrılan bölümüdür. Gerekliği zaman zaman tartışma konusu olan çocuk edebiyatı, yapılan araştırmalar sonucunda gerekliliğini ortaya koymuştur. Çocuk edebiyatı için yapılan tanımlarda bu edebiyatın gerekliliği, özellikleri, içeriği vb. belirtilmektedir.

“Gelişme çağındaki çocukların duygu ve düşünce dünyasına, anlama ve kavrama becerilerine seslenen edebiyata çocuk edebiyatı denir” (Şimşek, 2014: 15).

Dursunoğlu (2007: 33)’na göre çocuk edebiyatı, çocukların dil gelişimine katkıda bulunan, onların edebî ihtiyaçlarını karşılayan, çocuklar için, çocuklara göre yaratılmış edebiyattır.

“Temel kaynağı çocuk ve çocukluk olan; çocuğun algı, ilgi, dikkat, duygu, düşünce ve hayal dünyasına uygun; çocuk bakışını ve çocuk gerçekliğini yansıtan, ölçüde, dilde, düşüncede ve tiplerde çocuğa göre içeriği yalın biçimde ve içtenlikle gerçekleştiren; çocuğa okuma alışkanlığı kazandırması yanında sanat ve estetik yönünden gelişmesine katkı sağlayan, çocuğu duyarlı biçimde yetişkinliğe hazırlayan bir geçiş dönemi edebiyatı” (Şirin, 2007: 16) olarak tanımlanır.

Özetle, çocuklar için ortaya konulan ürünlerin tümünü kapsayan edebiyata çocuk edebiyatı denir. Çocuklar için kavramına geniş çerçeveden bakıldığında “çocuğa görelilik”, “çocuk dünyası”, “çocuk gerçekliği” gibi kavramlar ortaya çıkar. Bu kavramlar çocuk edebiyatının temel ilkelerini oluşturur. Çocuklar için üretilen ürünler çocuk gerçekliğine ve dünyasına uygun olmanın yanı sıra, başka önemli amaçlara da hizmet eder. Örneğin “çocuğun eğitiminde önemli bir yere sahip olan çocuk edebiyatı mahsullerinin ana dil öğretiminde de çok önemli bir yeri vardır. Çocuğu hedef alarak kaleme alınan eserler ona görüp izlediklerini, dinlediklerini tam ve doğru olarak anlama ve anlatma gücü kazandırmalı, geliştirmeli ve düşünme yollarını açmalıdır” (Temizyürek, 2003: 166).

“Batı’da 18. yüzyıla kadar çocuk, doğuştan günahkârdır. 18. yüzyıl düşünür yazar ve eğitimcisi Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), çocuğun doğuştan masum olduğu yaklaşımıyla bu anlayışa karşı çıkar, ‘Yaratıcının elinden çıkarken her şey mükemmeldir, ancak insan elinde bozulur.’ der. Gerçekte çocukluğun keşfi romantiklere nasip olur. Victor Hugo’nun (1802-1885) ‘Kristof Kolomb sadece Amerika’yı keşfetti. Bense çocukluğu keşfettim.’ cümleleri bu açıdan önemlidir” (Şimşek, 2014: 23).

Masal ve çocuk kavramlarına Batı’nın yönelişi 18. yüzyıl ve sonrasında olmuştur. Çocuk edebiyatının ortaya çıkması ise 20. yüzyıldır. 20. yüzyıl ve öncesinde çocuklar birer minyatür yetişkin olarak görülmekte ve düşünülmektedir. Bu tarihten itibaren, çocuğa verilen önemin artmasıyla çocuk merkezli bir gelecek inşasına yönelik anlayış benimsenmiştir. Bu doğrultuda, çocukların yetişkinlerden farklı ihtiyaçlarının olduğu ve çocuğun bulunduğu gelişim dönemine göre değerlendirilip buna göre ihtiyaçlarının belirlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu da beraberinde çocuk edebiyatını ortaya çıkarmıştır (Şimşek, 2020:14). Çocuk edebiyatının temeli “çocukluk” ya da “çocuk” kavramının araştırılmaya başlanmasıyla atılmıştır. Çocuğun sadece dışına bakmayı bırakıp aynı zamanda iç dünyasıyla da ilgilenilmesi çocuk psikolojisi ile ilgili çalışmaları hızlandırmıştır. Bu durum çocukların eğitiminin de önem kazanmasını sağlamıştır. Çocuk edebiyatının oluşmaya başladığı ilk yıllarda çocuk eğitime çok önem verilmiş ve ilk eserlerin çoğu bu minvalde eserler olmuştur.

Şimşek’e (2020: 18) göre çocukluğun keşfiyle masalların keşfi, eş zamanlı gerçekleşmiştir. Keşfedilen, masalların anlattığı dünya ile çocuk dünyası arasındaki benzerliktir. Çocukların dinledikleri masallara ilgi duyması yanında yazılı masalları da zevkle okudukları görülür. Ezop’un keşfi, çocukların eğitiminde hayvan masallarının kullanıldığı gerçeğini hatırlatır. Doğu kültür ve uygarlık çevresinde öykü ve masal, bir eğitim ve öğretim yöntemi olarak iki bin yıldır kullanılmaktadır. Hayvan masallarıyla

ahlâk dersi ve ibret vermek, Doğu medeniyetinin vazgeçilmez bir terbiye yöntemidir. Doğu medeniyetine sonradan dahil olan roman, hikâye gibi türlerden önce yetişkin halkı ve çocukları eğitmede masallardan faydalanılmıştır. Genellikle büyük bir mekânda ve geceleri toplanılan sohbet meclislerinde bir masal anlatıcısı tarafından anlatılan masalların sessiz ve heyecanlı dinleyicileri çocuklardır. Önceleri ebeveynlerinin yanında masal dinlemeye dahil olan misafir olarak görülen çocuklar; onların iç dünyasının, masal dünyası ile uyuştüğunun görülmesi ve çocuğa verilen değerin artmasıyla masal türü, çocuklar için üretilen bir tür, bir çocuk edebiyatı ürünü olmuştur.

Masalları sadece çocuk edebiyatı ile sınırlandırmak ise yanlış ve eksik bir bilgi olur. Masal, evveliyatı çok eskilere dayanan bir türdür. Masallar üzerinden çocukları eğitmenin yolu ise Doğu kültüründeki hikâye anlatma geleneğine dayanır.

Kıssadan Hisse geleneğinin geçmişinde yatan hikâye anlatma geleneği kültürümüzün öğütçü tavrından ortaya çıkmıştır. Özellikle Doğu kültüründe hikâye üzerinden ders çıkartma, öğüt verme çok yaygındır. Bu geleneğin edebiyatımızdaki önemli örnekleri olarak ilk akla gelenler Beydeba'nın *Kelile ve Dimne*, Feridüddin Attar'ın *Mantıku't- Tayr*, Mevlâna'nın *Mesnevî* eserleri gelir. Bu eserlerin yanı sıra öğüt vermek yoluyla çocuğa seslenen ve terbiyesine çalışan eserler arasında Nabi'nin *Hayriyye* ve Sümbülzade Vehbi'nin *Lutfiye-ı Vehbi* adlı eserleri edebiyatımızda öne çıkar. Bu eserler yazıldıkları dönemden çocuklar için yazılmış ilk eserler olmaları dolayısıyla ayrılmaktadır.

“Bizde çocuk edebiyatı uzun süre tekerleme, bilmece, halk hikâyesi ve masal gibi sözlü ürünlerle sınırlı kalmıştır. Çocukların özel ilgileri, okuma güç ve yetenekleri göz önünde tutularak onlara seslenen eserlerin hazırlanması girişimlerine ancak Tanzimat'tan sonra başlanmıştır. Şinasi, Recaizade Mahmut Ekrem, Ahmet Mithat Efendi ve Muallim Nâcî gibi o dönemin ünlü yazar ve şairlerinin Fransızcadan çevirdikleri birtakım kısa manzumeler ile kendilerinin yazdıkları fabl türünden bazı şiirler, Batılı anlamda çocuk edebiyatımızın ilk önemli ürünleri arasında yer alır” (Şirin, 1994: 82- 83).

Bu dönemde yazılmış bir diğer önemli eserde Kayserili Doktor Rüşdü Bey'in yazdığı *Nuhbetü'l Etfal* adlı eseridir. Bu eser hem ilkokuma ve yazma öğretimi hem de çocuk edebiyatı açısından önemli bir eserdir. Tanzimat Döneminde ortaya çıkan eserler genellikle çeviri eserlerdir. Batı'nın çocuklar için hususi mânâda eserler vermede bizden önce davranması bu durumda oldukça etkili olmuştur. Batı'da 16. yüzyıldan sonra masallar büyük önem kazanmıştır. Grimm Kardeşler Alman masallarını (Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler, Bremen Mızıkacıları) derlemiş, Danimarkalı yazar Hans Christian Andersen klasik masallardan yola çıkarak özgün masallar kaleme almıştır. Fransız yazar Charles Perrault Kırmızı Başlıklı Kız, Uyuyan Güzel, Kül Kedisi gibi masalları kaleme

almıştır. Bir başka Fransız yazar La Fontaine'nin kaleme aldığı fabllar çocuklar tarafından çok sevilmiş ve çok okunmuştur. İlerleyen yıllarda masalların fantastik dünyasından yola çıkılarak macera romanları da yazılmıştır. Jonathan Swift'in yazdığı Gülliver'in Gezileri ilerleyen yıllarda önem kazanacak olan fantastik edebiyatın ilk eserlerinden biri olmuştur. Fantastik öğelerin ağır bastığı bir diğer eser olan Alice Harikalar Diyarında'da Lewis Carrol tarafından bu yüzyılda kaleme alınmıştır. Fantastik öğelerin yanında çocuk eğitiminin de önemsendiği bu yıllarda, yalan söylemenin kötü bir şey olduğu Carlo Callodi'nin Pinokyo adlı eserinde öğütlemiştir. Masalların derlenmesinin ve yazıya aktarılmasının tek amacı çocuklar için eserler vermek için değil aynı zamanda asırlar içinden süzülüp gelen bu zengin kaynaklarla çocukların eğitimi sağlamaktır.

“Türkiye’de çocuklar için edebiyat alanına giren ilk örneklerin ortaya çıktığı II. Meşrutiyet’ten sonraki dönemi, çocuk edebiyatının kuruluş dönemi olarak değerlendirmek mümkündür.” *Tedrisat- ı İptidaiye Mecmuası* çocuğa yönelik edebî ürünlerin bir ihtiyaç olduğu sonucuna varır ve bu alandaki eksikliği fark eder” (Şimşek, 2014: 32). Bu alandaki eksikliği dile getiren bir diğer önemli isimde Satı Bey’dir. Satı Bey, öğretmen okulunda yaptığı gözlemler sonucunda çocukların seviyesine ve eğitimine uygun eserlere ihtiyaç olduğunu fark eder. Bu ihtiyaçların giderilmesi için düzenlediği konferanslarda çocukların eğitimi için bu eserlerin öneminden bahseder. Özellikle şiir ve şarkının çocuk eğitiminde önemli olduğunu ve bu tür eserlere ihtiyaç duyulduğunu söyleyerek şair ve sanatçılardan bu tür eserler yazmalarını talep eder. Bu talebe ilk cevap verenlerden biri Ali Ulvi Elöve’dir. Elöve çocuklar için yazdığı şiirlerini *Çocuklarımıza Neşideler* adı altında bir araya getirir. Bu yıllar “çocuk şiirleri” kitaplarının artmaya başladığı yıllardır: Ali Ulvi Elöve'nin *Çocuklarımıza Neşideler* (1912), İbrahim Alâettin Gövsa'nın *Çocuk Şiirleri* (1913), Tevfik Fikret'in *Şermin'i* (1914), Ali Ekrem Bolayır'ın *Çocuk Şiirleri* (1917) ve *Şiir Demeti* (1923), Köprülüzade Mehmet Fuat'ın *Mektep Şiirleri* (1922), Ziya Gökalp'in *Kızıl Elma* (1915), *Yeni Hayat* (1918) ve *Altın Işık* (1923) adlı şiir kitapları bu türün cumhuriyet öncesindeki örnekleridir (Çıkla, 2005: 95). Bu isimlerden İbrahim Alaattin Gövsa, Çocuk Edebiyatı terimini kullanan ilk kişidir. *Tedrisat- ı İptidaiye Mecmuası* 'ndaki yazılarında doğrudan çocuk edebiyatı terimini kullanmıştır. Satı Bey, o dönemde çocuklar için eser yazılmamasının ve çocuk edebiyatının gelişmemesinin sebebini “çocuklarla iştigal edenler çocuk kalırlar.” anlayışına bağlar. Çocukluğun saf, masum, temiz yanının yanlış

anlaşılmasından kaynaklanan bu anlayış eğitim ve psikoloji alanındaki gelişmeler sonucunda değişmiştir.

“Çocuklar için yazdığı eserlerinde *masal, destan, koşma* gibi halk edebiyatı ürünlerinde faydalanan Ziya Gökalp, çocukları eğitmek ve kültürümüzü aşlamak için bu türleri bir araç olarak kullanmıştır. İsimlerini Türk tarihinden alan *Altın Işık, Kızıl Elma* gibi eserleri vardır. Masal, destan, koşma tarzında manzumelerin yer aldığı *Kızıl Elma*, (1915) yurt, ulus, dil, din, ahlâk, sanat, aile gibi izleklerin işlendiği *Yeni Hayat* (1918) ve yedisi mensur, beşi manzum on iki masalın yer aldığı *Altın Işık* (1923) adlı kitaplar, çoğunlukla öğretici metinlerden oluşur” (Şimşek, 2014: 35).

Cumhuriyet Dönemi’nin ortalarında ise çocuk edebiyatı çalışmalarının hız kazandığı ve eserlerin arttığı görülür. Tercüme eserlerin yanı sıra telif eserler yazılmaya başlanır. Bu dönemde çocuk edebiyatı adına masallar konusunda önemli gelişmeler olmuştur. Çocuklarımızın masal dinleme ve okuma ihtiyacını karşılamak amacıyla birçok yazar masalları yenileme girişiminde bulunmuşlardır. Bu yazarlar arasında Naki Tezel, Tahir Alangu, Eflatun Cem Güney, Cahit Uçuk, Oğuz Tansel, Hasan Latif Sarıyüce, Mehmet Başaran klasik masalın yenilenmesi çalışmalarına öncülük etmişlerdir (Şirin,1994: 87- 88). Eflatun Cem Güney, radyoda anlattığı masallarla akıllara Masalcı Baba olarak kazınmıştır.

Bilge Seyidoğlu, Umay Günay, Saim Sakaoğlu gibi isimler Prof. Dr. Mehmet Kaplan’ın da direktifleriyle masallar üzerinde akademik çalışmalar yapmışlardır. Bilge Seyidoğlu, Erzurum yöresinden derlediği masalları *Erzurum Masalları*, Umay Günay Elâzığ’da *Elâzığ Masalları’nı* ve Saim Sakaoğlu *Gümüşhane Masallarını* derlemiştir. Çocuk Edebiyatı ve masallar hakkında çalışmalarıyla öne çıkan bir diğer isim Mustafa Ruhi Şirin’dir. Geleneksel ve özgün masallar kaleme aldığı eserleri vardır.

Cahit Zarifoğlu, gelenekten faydalanarak yazdığı masallarıyla öne çıkmaktadır. *Yürekdede ile Padişah, Serçekuş, Ağaçkakanlar, Katıraslan, Motorlu Kuş*, gibi eserlerinde masal geleneğinden faydalanmıştır.

Çocuk edebiyatında masalların kullanım alanı, zamanla değişiklik göstermektedir. Masal kitaplarının yerini masallardan hareketle içerisinde fantastik öğeler barındıran romanlar, hikâyeler almaktadır. Günümüzün masalı, kurgu- bilim eserleridir (Şirin, 1994: 117). Günümüzün çizgi filmleri, çizgi romanları, bilim kurgu filmleri masallardan esinlenilerek oluşturulmuş eserlerdir. Günümüz icatlarının temelinde de masallar vardır. Örneğin masallardaki uçan halılar, uçak ve helikopterin yapımında esin kaynağı olmuştur.

Çocuk edebiyatından daha eski bir tarihe sahip olan masallar, eğitici yönüyle insanlık tarihinin her döneminde ön plana çıkmaktadır. Eğlendirirken aynı zamanda düşündürten ve zengin bir kaynağa sahip olan masallar zaman içinde sürekli kendini yenilemiş ve canlılığını koruyabilmiştir. Unutulmaya yüz tutan masallarda dahi günümüze ışık tutan günümüz insanına yol gösteren bir ipucu vardır. Masallarda da çocuk edebiyatında da asıl amaç öğüt vermek değildir. Masallar eğitici öğeleri, fantastik öğelerle süsleyerek sezdirme yoluyla çocuklara iletmektedir. Eğlendirirken öğretmek masalların en güçlü özelliğidir.

2. DEĞERLER EĞİTİMİ

2.1. DEĞERLER

Değerlerin yapılmış birden çok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımların bazıları şunlardır:

Değer; “bir şeyin önemin ortaya koyan somut olmayan, mânâ ve bir durumun karşılığı, kıymetidir” (Ulusoy ve Dilmaç, 2012: 12).

Değer kavramını sosyal bilimlere kazandıran kişi Znanieckidir. Değer kavramı, Latince’de “kıymetli olmak”, “güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kelimesinden türemiştir.

Güngör’e (1993: 18) göre değerler bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç ya da inançlardır.

Cevizci, değeri “gerçekleşen veya gerçekleşmesi mümkün olan olay ve olgulara karşı bireyin olumlu veya olumsuz, güzel veya çirkin, iyi veya kötü, yararlı veya yararsız, haz veya acı, sevap veya günah, doğru veya yanlış olarak takındığı tavra verilen isim” (1999: 202) olarak tanımlamaktadır.

Yaman’a (2016: 17) göre değer, bireylerin herhangi bir kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koyduğu duyarlılıklarıdır.

Literatürde değerler hakkında birden çok tanım bulunmaktadır. Bunun sebebi “değer” kavramının pek çok alanla ilgili olmasıdır. Değer bireyleri etkilediği kadar toplumları, milletleri, milletlerin sosyal hayatlarını, kültürlerini etkileyen önemli ve çok yönlü bir kavramdır. Psikoloji, sosyoloji, eğitim, ekonomi, edebiyat, sanat gibi pek çok alan için değer kavramı büyük önem taşır. Değer kavramını toplumsal açıdan sosyologlar, bireyin kendine verdiği değer üzerinden psikologlar, değerlerin öğretimi

açısından eğitimciler incelemiştir. “Değerlerle ilgili yapılan tanımlara bakıldığında görülmektedir ki; bütün tanımların ortak özelliği, değerlerin bireylerin inançlarını, duygu ve düşüncelerini etkileyerek tercih ve davranışlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynuyor olmasıdır” (Güven, 2014: 17).

2.2. DEĞERLER EĞİTİMİ NEDİR?

İnsan toplumun en küçük birimi aileyi, aileler toplumu toplumlar ise milletleri oluşturur. Bir milleti ayakta tutan en önemli olgulardan biri değerlerdir. Değerler bir toplumun yapı taşlarıdır. Değerlerine sahip çıkmazsa toplum ayakta duramaz. Değerlerin insanların bireysel hayat ve kararlarına etkileri olduğu gibi toplumun yaşantısına yani sosyal hayata da etkileri vardır. Değerler, kültürün aktarıcısı, gelecek nesillere taşıyıcısıdır. Milletler varlıklarını, toplumun zaman içinde benimsediği ve sürdürdüğü değerlere borçludur.

Her toplum, sahip olduğu değerleri koruma ve bunları sonraki kuşaklara aktarma amacı gütmektedir. Toplumun sahip olduğu değerleri benimsemiş bireyler, sahip oldukları bu değerleri sonraki kuşaklara aktarmak suretiyle toplumsal devamlılığı sağlar. Özellikle değerlerine bağlı nitelikli bireyler, sağlıklı ve nitelikli toplumların oluşmasında da büyük pay sahibidirler. Bireylerden beklenen içinde yaşadığı toplumun değerlerini benimsemesi ve benimsediği değerlerle hareket etmesidir.

“Değer, insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlardır. Sahip olunan değerler bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, hatta hayatını belirleyecek etkenler olduğu için, bireyin belli başlı değerlerin farkına varması, gerekli değerleri kazanması, yeni değerler benimsemesi; bütün bu değerleri kişiliğinin temel taşları haline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekir. Neredeyse hayat boyu devam eden bu değer kazanma/ kazandırma süreçlerine ‘değerler eğitimi’ denilmektedir” (Yaman, 2016: 18).

Tanımdan da anlaşılacağı üzere değer eğitimi, eğitim gibi hayat boyu devam eden bir süreçtir. Değer öğretimine ilk başlanan yer ailedir. Mikro iklimde ailenin kazandırdığı değerler ve tutumlar bireyi geleceğe, okul hayatına ve toplumsal hayata hazırlar. Ailede başlayan bu süreç, okulda temel değerlerin öğrencilere kazandırılması ile devam eder. Uçan’a göre “Çocuk temiz bir cevherdir. Güzellikleri veya çirkinlikleri kazanma yeteneğine sahiptir. Aileye, okula, topluma emanet edilmiştir” (2005: 43).

Toplum olarak elverişli her fırsatı, özellikle de okulları, belirli değerlerin öğrencilere verilmesi için kullanmak zorundayız bunun sebeplerini üç başlık altında toplayabiliriz

1. Toplumda çeşitli sosyal ve suç ile ilgili problemlerin artması faydalı değerlerin yeterince elde edilemediğini otaya çıkarmaktadır.

2. Toplumsal değerlerimizde bir belirsizlik vardır ve bu belirsizlik tarihimizden gelen uygun değerlerimizin yıpranmasına sebep olmaktadır.

3. Akranlar arası olumsuz baskı, medyanın kötü etkisi ve boşanma oranının artması gibi sebeplerle aile yapısı gittikçe zayıflamaktadır (Bishop, 1993'ten akt. Yazıcı, 2006: 506).

Bunların yanında son yıllarda ülkemizde ve dünyada artan ahlâkî ve toplumsal sorunlar, bireyin yalnızlaşması, psikolojik sorunlardaki artış, sahtekârlık, hırsızlık, gençlerde görülen kimlik bunalımları vb. sorunlar değerler eğitiminin verilmesini gerekli kılmıştır. Bunun için en uygun ortamlar okullar ve yolu ise nitelikli ve bilinçli bir eğitimidir.

Değerler eğitimi günümüzdeki halini almadan önce belirli aşamalardan geçmiştir. Değer eğitimi temel olarak dört önemli dönem geçirmiştir. Bu dönemler; 1920 ile 1930'lu yıllar arasındaki "karakter eğitimi hareketi", 1940 ile 1970'li yıllar arasındaki "geleneksel yöntemlerin kullanıldığı ara dönem", 1970 ile 80'li yıllar arasındaki "değer ve ahlâk eğitime vurgu dönemi" ve son olarak 90'lı yıllardan itibaren başlayan günümüzün eğilimleri doğrultusunda şekillenen "karakter eğitimi" programları olarak sınıflandırmak mümkündür (Leming, 1997' den akt. Çarboğa, 2019: 179). Görüldüğü gibi değerler eğitimi tarihsel sürecinde ilk olarak ahlâk eğitimi ve karakter eğitimi yönüyle ortaya çıkmıştır. Ahlâk eğitimi, terbiyeli ve ahlâklı aynı zamanda düzgün karakterli bireyler yetiştirmek yönüyle toplumsal bir eğitim yöntemi olarak kaşımıza çıkar. 19. yüzyılın sonlarına kadar Batı'da ahlâk eğitimi kiliseler yoluyla verilmiştir.

Dünyada olduğu gibi Türk tarihinde de değerler eğitiminin tarihsel gelişiminde karşımıza ahlâk eğitimi kavramı çıkmaktadır. Türk topluluklarında özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra mekteplerde ahlâk, dinî öğretilerle birlikte verilmiştir. Er, Ünal ve Gürel (2016: 225) yapmış oldukları çalışmada *Bostan ve Gülistan* adlı eser ile saygı, duyarlılık, hoşgörü, dürüstlük, yardımseverlik, sevgi, adil olma, sorumluluk, çalışkanlık ve dayanışma değerlerinin hikâyeler ile öğrencilere aktarıldığını ortaya çıkarmışlardır. Bu örnekten anlaşılacağı üzere hikâye, masal gibi türler üzerinden değer öğretimi Türk toplumunda kullanılan bir yöntemdir. Ağırakça'ya, (2012:1- 2) göre

ahlâk eğitiminin yerleşik olarak okul programlarında yer alması biraz gecikmeli olmuştur. Tanzimat döneminde açılmaya başlayan modern okulların programlarında zaman zaman müstakil olarak ahlâk dersleri yer almaya başlamıştır. “II. Meşrutiyet’in ilanından günümüze kadar hem tüm ilkokul, ortaokul ve ilköğretim okulu programlarının amaçlarında hem de sosyal bilgilerin içeriğini oluşturan derslerde dolaylı veya doğrudan ahlâk ve karakter eğitimine vurgu yapıldığı görülmektedir” (Keskin, 2010: 72).

Türkiye’de değerler eğitiminin tarihçesi, Tehvid-i Tedrisat Kanunu’na dayanmaktadır. 1924 İlkokul Programı’nda öğrencilere insani ve toplumsal değerlerin de kazandırılması gerektiği belirtilmektedir. Bu bakımdan Muhasabat-ı Ahlâkiye ve Malumat-ı Vataniyye (Yurt Bilgisi) dersleri son derece önemlidir. Muhasabat-ı Ahlâkiye ve Malumat-ı Vataniyye (Yurt Bilgisi) derslerinin amacı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının sahip olduğu hak ve görevleri tanımak; ahlâk hakikatlerini telkin etmek, ulusal ve insani görevlerini yerine getirecek bireyler yetiştirmektir (Uzunkol, 2019: 265).

Değerler eğitimi öğrencilere kimi zaman bir ders olarak okutulmuş, kimi zaman da derslerin içerisine yerleştirilerek verilmiştir. 2005 yılında yapılandırmacı eğitim anlayışına geçilmesiyle eğitim sistemimizde ve öğretim programlarımızda bazı değişiklikler meydana geldi. Bu değişikliklerden belki de en önemlisi öğrencinin merkezde, öğretmeninse rehber konumunda olduğu bir anlayışın benimsenmesidir. Türkiye’de 2011-2012 eğitim-öğretim yılında “Değer Eğitimi”, bir proje olarak okullarda uygulamaya başlanmıştır. “Değerler erozyonuna bir çözüm arayışının ürünü” olarak tarif edilen bu proje çerçevesinde, gerçekleştirilmek istenen hedefler saptanmış ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından her eğitim öğretim yılı için değerler önerilmiştir. Bu değerler, okullarda belirli kurulların belirlediği bir programa bağlı olarak çeşitli etkinlikler yoluyla öğrencilere aktarılmaktadır (Cihan, 2014: 434). Çağdaş eğitim anlayışının kattığı bu etkinlik temelli yaklaşım, değerlerin öğretiminde çok önemli olmuştur. “Daha iyi bir dünya için değerlerimizi paylaşalım” yaklaşımından yola çıkan proje; iş birliği, özgürlük, mutluluk, dürüstlük, sevgi, alçakgönüllülük, barış, saygı, sorumluluk, sadelik, hoşgörü ve birlik olarak 12 evrensel değere odaklanmıştır.

“Bu bağlamda Türkiye’de MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2010 yılında valiliklere ve tüm ilk ve orta dereceli okullara; 2010-2011 eğitim öğretim yılının ilk haftasında okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim okullarında ders içi ve ders dışında, değerler eğitimine yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ile ilgili bir genelge yollamıştır” (Cihan, 2014: 433).

Bu genelgede değerler eğitimin kapsamı şu şekilde ifade edilmiştir: “Toplumsal hayatı oluşturan, insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden koruyan ahlâkî, insani, sosyal, manevi değerlerimizin tüm bireylere kazandırılmasında en önemli etken eğitimidir. Bu kazanımlarımızın öğrencilerimize aktarılması da değerler eğitimi oluşturmaktadır” (TTKB, 2010).

Toplumu ayakta tutan en önemli olgulardan biri, o toplumun değerleridir. Değerler hem toplulukların birbirinden ayrışmasını yani özgünlüğü hem de toplumların devamlılığını sağlamaktadır. Değerlerin kaybolması ya da zarar görmesi o toplumu ayakta tutan temel direklerden birinin yok olması demektir. Günümüzde, toplumda değer algısının zayıflaması ve değişmesi değerler eğitimine olan önemi artırmıştır. Değerlerimizi koruyup gelecek nesillere aktarmak için önlemler alınmaktadır. Bu konuda çeşitli sempozyumlar paneller, şûralar düzenlenerek gerekli çalışmalar yapılmaktadır.

18. Millî Eğitim Şûrası’nda da “okulların, kendine özgü bir kimlik, hafıza, aidiyet duygusu ve güçlü okul kültürü geliştirebilmeleri için geniş katılımlı özel günler, haftalar gibi etkinlikler düzenlenerek ortak kültürel değerlerin güçlendirilmesi sağlanmalıdır” ve “güçlü okul kültürleri geliştirebilmek için okullara özgü logo, amblem, rozet, marş, kahraman, hikâye, gazete, tablo, slogan vb. semboller oluşturularak okulların ortak kültürel değerlerin güçlendirmesi sağlanmalıdır” (MEB, 2010: 5) şeklinde ifade edilmektedir.

Okul kültüründen hareketle öğrenciler toplumsal hayata hazırlanmaktadır. Özelden genele bir anlayışla birey- aile- çevre- okul- toplum eğitmeye çalışılmaktadır.

Günümüzde değerler eğitimi, müstakil bir ders olarak verilmemekte ancak her dersin içine serpiştirilmiş biçimde disiplinler arası bir anlayışla desteklenmektedir. Tüm derslerin içerisinde verilecek olan değerler gerekli mercilerce belirlenmektedir. Öğretim programının içerisinde yetkinlikler ve değerlerimiz adlı iki ayrı başlık vardır. Bu başlıklar altında değerler eğitiminin amaçları ve hedefleri belirtilmiştir. Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda (2019: 4) kök değerler (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) açıklanmıştır. Amaç bu on kök değer esas alınarak diğer değerlerin de kazanılmasına olanak sağlamaktır. Değerler eğitimi ya da değer kazandırma süreci, aile, çevre, okul, toplum çevresinde bazen bilinçli bazen de farkında olmadan gizil öğrenmelerle edinilen bir öğrenmedir. Nitelikli bir değer bilincinin temeli aile ortamında atılır. Çocuklar için kritik dönem olarak bilinen 0-6 yaş aralığı bazı önemli değer, davranış ve duyguların temelinin atıldığı dönemdir. Okul çağında halkaya çevre ve okul hayatı eklenir. Değer öğretimi tamamen okulla ve öğretmenlerle sınırlı tutmak doğru değildir. Değer öğretiminin amacına ulaşabilmesi için “okul”- “aile”- “öğretmen” iş birliği çok önemlidir. Değer

öğretiminin bir diğer önemli ayağı ise rol modelidir. Çocuklar büyürken öncelikle ebeveynlerini daha sonra büyüklerini ve öğretmenlerini örnek almaktadır. Taklit çocukların hayatlarında başvurduğu ilk öğrenme yöntemidir. Bebekler konuşmak, yürümek gibi temel fonksiyonları dahi taklit yoluyla öğrenmektedir. İnsan duyduğunu değil gördüğünü yapmaya daha meyillidir. Hayatta kaşımıza çıkan örnekler de bunu destekler niteliktedir. Kötü söz kullanmanın yanlış olduğunu söyleyip bunu uygulamamak kötü söz kullanmak çocukların gözünden kaçmaz. Çocuklar anne, babanın aynasıdır, sözü de bunu doğrulamaktadır. Çocuklar anne, babadan ve çevreden gördüğünü yapmaktadır. O yüzden ebeveynler, öğretmenler, okul yöneticileri ve çalışanlar çocuklara güzel örnek olmak zorundadır. Bu süreçte çocukların güzel örnek, doğru rol modellerle karşılaşması çok önemlidir.

2.3. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI

Değerler, pek çok disiplinle ilişkili olması nedeniyle tek bir tanım yapılmasına imkân vermediği gibi tek bir sınıflandırma yapılmasına da imkân vermemektedir. Literatürde yapılmış birçok değer sınıflandırması vardır. Değerlerle ilgili literatürde dikkat çeken sınıflandırmalar şunlardır:

“Winter, Newton ve Kirkpatrick (1998), yapmış oldukları sınıflandırmada değerleri, ilgili olduğu insan topluluğunun özelliğine göre; ailevî değerler, toplumsal değerler ve bireysel değerler olmak üzere üç başlık altında inceler. Toplumsal değerler içerisine gelenek, görenekler, örf-adet ve toplumsal kuralların birçoğu girmektedir. Bireysel değerler ve ailevî değerler, bireyin kişilik ve karakter gelişiminde önemli rol oynar” (Güven, 2014: 19- 20).

Rokeach değerleri “amaç değerler” ve “araç değerler” olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Her iki grupta da on sekiz değer vardır. Bu gruplar şöyledir:

“Amaç Değerler: aile güvenliği, barış içinde bir dünya, başarılı olma, bilgelik, dini olgunluk, eşitlik, gerçek dostluk, güzellikler dünyası, heyecan verici bir yaşam, iç huzur, kendine saygı, mutluluk, gerçek dostluk, özgürlük, rahat bir yaşam, sosyal kabul, ulusal güvenlik, zevk” (Akbaş, 2004: 28).

“Araç Değerler: bağımsız olma, bağışlayıcı, cesaretli, dürüst, entelektüel, geniş görüşlü, hırslı, itaatkâr, kendini kontrol eden, kibar, kendine hâkim, mantıklı, neşeli, sevecen, sorumluluk sahibi, temiz, yardımsever, kibar” (Akbaş, 2004: 28).

“Amaç ve araç değerler birbirinden ayrı, fakat aynı zamanda karşılıklı olarak birbirleriyle bağlantılıdır. Bir davranış tarzı, birkaç amaç değerini kazanımı için araç olabilir yine birkaç davranış tarzı bir amaç değerini kazanımı için araç olabilir. Amaç değerler, idealleştirilmiş varoluşun son durumlarına işaret eden değerler olarak; araç değerler de idealleştirilmiş davranış tarzlarına işaret eden değerler olarak tanımlanabilir” (İşcan, 2007: 38).

Değerler üzerinde önemli çalışmaları olan bir diğer isim ise Eduard Spranger’ dir. Çalışmamızda da esas aldığımız sınıflandırmada değerler “teorik”, “ekonomik”, “politik”, “dini”, “sosyal”, “estetik” değerler olarak altı gruba ayrılmıştır. Bu değer grupları daha sonra Gordon Allport, Philip Vernon ve Gardner Lindzey tarafından bir ölçeğe dönüştürülmüştür (Akbaş, 2004: 55).

Tablo 1. Allport-Vernon-Lindzey Değer Ölçeği

<i>Bilimsel Değer:</i> Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insanlar deneysel, eleştirci, akılcı ve entelektüeldir.
<i>Ekonomik Değer:</i> Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerim hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
<i>Estetik Değer:</i> Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
<i>Sosyal Değer:</i> Başkalarını sevmek, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattir. Bencil değildir.
<i>Politik Değer:</i> Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olan kuvvetle ilgilidir.
<i>Dini Değer:</i> Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi farzları feda eder.

Kaynak: Akbaş, 2004: 56.

Spranger’in sınıflandırmasının üzerine Güngör ahlâkî değerleri eklemiştir. Güngör’ün değerlendirmesi ise şu şekildedir:

1. Estetik değerler
2. Teorik değerler
3. İktisadi değerler
4. Siyasi değerler
5. Sosyal değerler
6. Dinî değerler
7. Ahlâkî değerler

Değerlerin sınıflandırılması yapılacak çalışmaların kolaylığı ve sistemleşmesi açısından önemlidir. Sınıflandırmalar arası farklar çok küçük ve değer kavramının anlamını değiştirmeyecek şekildedir.

2.4. DEĞERLER EĞİTİMİ’NİN AMACI VE ÖNEMİ

Değerler, toplumu bir arada tutan kültürün devamlılığını sağlayan olgulardır. Bu açıdan bakıldığında milletlerin devamlılığını sağlamak için değerler eğitimine ihtiyacı vardır. Değer eğitimi ailede başlar, okulda devam eder.

“Temel değerlerin kazandırılmasının amacı; Türk Millî Eğitim Temel Kanunu ve ders programlarının amaçlarında da açıkça ifade edilmiştir. Temel Kanun’un başlangıcında Millî Eğitimin amaçları sayılırken ahlâkî, manevî değerleri benimseyen, beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip kişiler yetiştirmekten bahsedilmektedir” (Ekşi, 2003: 80).

Değerler eğitiminin amacı açıkça da belirtildiği gibi beden, zihnen, ruhen ve ahlâken dengeli, değerleri benimsemiş ve bu değerlere uygun olarak yaşayan bireyler yetiştirmektir. Günümüzde bu değerlerin kaybolmaya başlamasından dolayı değerler eğitiminin önemi gittikçe artmaktadır. Değerler eğitimi yaklaşımlarının ve bu doğrultuda yapılan çalışma ve etkinliklerin amacı değerlerin benimsetilmesidir. Toplumsal değerler sayesinde bireylerin ortak davranışlar ortaya koymasına sağlanırken bireysel, ahlâkî ve ailevî değerler bireyin karakter ve kişilik gelişiminde önemli rol oynar. Bu değerlerin kaybolması sağlıklı ve nitelikli bir toplumun oluşmasını engellemektedir.

Toplumsal açıdan eğitim sisteminin öncelikli görevi, toplumun varlığını ve kültürünü koruyarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. TDÖP’ye (2019: 4) göre “Eğitim sistemi sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek asli görevidir”. Bu ifade, eğitim sistemimizin nihai amacını belirtmektedir. Değerler eğitiminin önemi ve önceliği açıkça millî eğitim sistemimizde belirtilmektedir. Yapılan çalışmalar, düzenlenen sempozyum ve konferanslar sistemdeki aksaklıkları gidermek ve sistemi güçlendirmek adına atılan adımlardır. Daha önceki bölümlerde de değindiğimiz 18. Millî Eğitim Şûra’sı, değerler eğitiminin önemsenmesi açısından önemlidir.

3. MASALLAR VE DEĞERLER EĞİTİMİ

Masallar, zengin içeriğiyle çocukların ilgisini en çok çeken türlerden biridir. Çocukların dinleme yetisini, empati yeteneğini geliştiren masallar, çocuklara kitap okuma sevgisini küçük yaşlardan itibaren aşılamaktadır. Kantarcıoğlu’na (1991: 44) göre “Çocuklarımızın daha iyi, memleketimize ve milletimize daha faydalı olacak şekilde yetişmelerinde kitapların rolü büyüktür. Çocuklarımızı iyiye, güzele ve doğru olan şeye yönltebilmemiz için eğitici değeri olan masal ve diğer çocuk kitaplarına ihtiyaç vardır.” Masallar çocuklara kitap okuma alışkanlığı kazandırmanın yanında daha pek çok beceri kazandırmaktadır. Şimşek bu durumu şöyle ifade etmektedir: Masallar sadece, dedelerin ve ninelerin, torunlarını uyutmak için söyledikleri metinler değildir. Masallar, ilk bakışta, küçük çocukları uyutmak, onlara güzel vakit geçirtmek, onları

eğlendirmek için anlatılıyormuş gibi görünse de asıl gaye bu değildir. Biz, masallarda, anlatılmış olduğu bölgenin kültürünü, sosyal yapısını, dilini, dinini, yaşayış şeklini, örf ve adetlerini, inanışlarını, yöresel özelliklerini vs. bulabiliriz. Bunların yanı sıra, çocukları eğitmesi, onları kötü davranışlardan uzaklaştırıp iyiliğe, doğruluğa, çalışkanlığa özendirmesi de masalların bir başka önemli işlevidir (1991: 20).

Masallar çocukları, bilişsel ve duyuşsal yönden de geliştirir. “Çocukta dinleme becerisi başta olmak üzere okuma, hayal kurma, merak, keşfetme vb. birçok becerinin gelişmesine katkı sunduğu gibi çocuğun yaşadığı topluma ait kültürel değerleri edinmesine de yardımcı olur” (Çiftçi ve Kaya, 2020: 799). Masallar geçmişle gelecek arasında önemli bir köprü görevi görür. Tarihin derinliklerinden gelen ve içerisinde hazineler barındıran bu türün, çocuk eğitime katkısı olduğu kadar tarihçilere, dilbilimcilere de katkısı oldukça büyüktür. Masallar, yaşandığı dönemin kültür ve dil yapısını bizlere akıcı bir üslûpla aktarmaktadır. Bu açıdan, toplum için de büyük öneme sahiptir (Oğuz ve Ölçer Özünel, 2019: 7). Masallar geçmişin sosyal ilişkileri, yaşam biçimleri, eğitim şekilleri, çevre ilişkileri vb. davranış yapılarının sade bir dille anlatıldığı edebî ürünlerdir. Bu özellikleriyle değerler eğitiminde bir araç olarak masallardan faydalanılabilir (Sever vd., 2015: 248). Masalların bu yönlerini keşfeden milletler, eğitimde masalların bu gücünden yararlanmaktadır. Güney’e göre masalların asıl amacı “çocuklarımızın ruhunu iyi örneklerle göre inşa ederek onları inandıkları yolda yürüyebilecek, yürüdükleri yolda güçlükleri yenecek şahsiyetli birer insan yapmaktır. Dünya milletleri bu inanışla çocuklarının ruhunu masallarla besliyor; özellikle, insanları tanıma melekesi kazandırarak onlarla münasebetlerini kolaylaştırıyor” (1996: 9- 10). Kısaca masallar, çocukları yetişkinlerin dünyasına hazırlarken bir yandan iletişim becerilerinin gelişmesine de katkıda bulunur. Masallar çocukların dil, bilişim, kişilik ve toplumsal gelişmelerine önemli katkılar sağlar. Hayal güçlerini geliştirir, kitap okuma alışkanlığı kazandırır, çocuğa sorumluluk ve empati kurma becerilerini kazandırır. Bunun yanında dilin inceliklerini kavramasını sağlar. Kültürünü ve milletini tanımasına değerlerini öğrenmesine olanak sağlar. Masallar bütün bu olguları içerisinde barındıran önemli bir edebiyat ürünüdür. Zengin muhtevası dolayısıyla değerler eğitiminde masallardan faydalanılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Değerler, bireylerin ve toplumun kontrol mekanizmasıdır. Aynı zamanda toplum ile birey arasındaki bağlantıyı da değerler kurar. Toplumsal değerlerin varlığı bireylere, bireysel değerlerin varlığı da topluma bağlıdır. Masallar toplulukların içinden çıkan türlerdir. İçerisinde sosyal, ahlâkî, bireysel, ekonomik vb. pek çok değer barındırır. Bu çalışmanın amacı *Erzurum Masalları*'nın içindeki değerlerin tespittir. Masallardan tespit edilen değerler aşağıda verilmiştir.

1. YARDIMSEVERLİK

Yardımseverlik, merhamet, fedakârlık gibi değerler vicdanlı bireyler yetiştirmek açısından temel değerlerdir. Vicdanlı, yardımsever bireyler ve sağlam bir nesil yetiştirmek için bu temel değerlerin aktarılması önemlidir. Yardımseverlik hem bireysel hem de toplumsal açıdan önemlidir. Değer eğitiminin başladığı yer ailedir. Küçük yaştan itibaren yardımseverlik, merhamet, dürüstlük, fedakârlık gibi değerlerin aşılması gerekmektedir. Kritik dönemlerde kazandırılmayan davranış ve değerlerin sonradan kazandırılması zordur. “Freud kişilik ve ahlâk gelişiminin yaşamın ilk beş yılında ana hatları ile tamamlandığını altı yaşından sonra kuramsal bakımdan önemli bir değişim yaşanmadığını belirtmiştir” (Meydan, 2012: 78). Bu görüşe katılmamakla beraber Güngör, (1995: 214) karakter eğitimi bakımında ailenin yerinin diğer eğitim kaynaklarından daha önemli olduğunu söyler. Birbirinden çok da ayrılmayan bu iki görüşün ortak noktası çocuk gelişiminde ilk altı yaşın önemidir.

Sosyal değerlerin içerisinde bulunan “yardımseverlik” değeri;

Yılan Bey masalında “yardımseverlik” ve “dua” değeri bir aradadır.

“Kız abdest alır, iki rekât namaz kılar ve Allah’a dua eder: ‘Allah’ım benim canımı al, oraya gitmeyeyim yahut bana bir kolaylık göster orada yüzüm kara çıkmasın. Allah bunun duasını hemen kabul eder. İkinci rekâtta kız uykuya dalar. Rüyasına bir derviş girer ve şöyle der: ‘Kızım ağlama, bu çeşmenin başında iki büyük çubuk var. Bu çubukları al. Bu çubuklardan biri kırmızı diğeri yeşildir. Gider o hastayı dışarı çıkarır, has bahçeye alırsın. Önüne bir kalbur saman koyarsın, kadının arkasına geçersin, çocuk yılandır herkesi sokar. Onu ordan kimse alamaz. Başını uzattığı zaman yeşil çubukla vurursun, kadın kurtulur. Sana da hiçbir şey olmaz” (Seyidoğlu, 2016: 12).

Zor durumda olan birine yardım gelmesi şeklinde “yardımseverlik” değeri karşımıza çıkmaktadır.

Bengiboş masalında

“Rüyasına bir derviş girer der ki: ‘Şehzade kalk, babanın hayatı boyunca ayak basmadığı yer bulunmaz. Fakat onun ahırında sakladığı bir atı vardır. O ata Bengiboş derler. Bu atı ele

geçirip onunla gidersen, babanın ayak basmadığı yeri bulabilirsin.’ Şehzade biraz sonra uyanınca derviş başucunda oturuyor bulur. Elini öper: ‘Ben böyle bir rüya gördüm acaba doğru mu?’ Derviş: ‘Doğrudur. Kalk, geldiğin yere geri dön. Baban bu atı sizden saklıyor, git üçüncü ahıra gir, orada gübre yığılı demir bir kapı vardır. İçeri gir, yalnız kendini çok iyi koru” der (Seyidoğlu, 2016: 64).

Masal karakterine bir dervişin yardım etmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Gül Sinan adlı masalda memleketinden uzakta olan karaktere padişah sahip çıkıp yardım eder.

“Oradan ayrılıp, memleketlerine gelirler. Padişahın yanına varırlar: ‘Padişahım sağ olsun biz bu memlekete geldik sahibimiz yoktur. Bize bir yer ver.’ Padişah bunların babasıymış, çocukları alır bağrına basar, bunlara kanı kaynar, yüzlerini gözlerini öper. Onları başkasının çocukları gibi değil kendi çocukları gibi görür. Bunlara bir oda, yatak ve yiyecek verir. Onları o odada beslemeye başlar” (Seyidoğlu, 2016: 111).

Tasa Kuşu masalında

“Açlar doyurulur, çıplaklar giydirilir, hapistekiler serbest bırakılır” (Seyidoğlu, 2016: 118) cümlesinden anlaşıldığı üzere büyük bir sevinç sonrası halka yapılan yardım şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kamçı masalında “hayırseverlik” ve “yardımseverlik” değeri bir aradadır.

“Yirmi senedir yerim içerim fakir fukarayı yediririm, giydiririm, ölenin cenazesini kaldırırım. Şimdi de cenaze harcı görmek için geldim. Köyde ölenlerin hepsinin cenazesini ben kaldırırım. Düğünü olanların harcını ben görürüm, herkese hayır yaparım” (Seyidoğlu, 2016: 128).

Padişahın Üç Kızı masalında zor durumda kaldığında yardım etme şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Gideceğim ya yârimi bulurum ya da yolunda ölürüm.’ ‘Mademki durmayı kabul etmiyorsun eğer gidersen ben sana bir tüy vereyim. Bu tüyümden al nerede başın sıkışırsa kılını kılına sürt yak. Ben orada imdadına yetişirim” (Seyidoğlu, 2016: 162).

Melikşah masalında masal karakterine hayatı boyunca yardım edecek bir derviş vardır. Derviş zor durumdaki karaktere yardım eder ve onu kötülöklere karşı korur.

“Arap oğlanı çağırır: ‘Senin annen çok hasta filan dağın arkasında bir geyik var. O geyiğin sütünden getirirsen annen iyi olur.’ Çocuk da saf olduğu için ne olduğunu bilmez ve atına biner, yola koyulur. Biraz gittikten sonra ismini koyan derviş karşısına çıkar. ‘Oğlum gitme o yol tehlikelidir.’ der. ‘Ne yapalım annem hasta, babam gibi annemi de mi kaybedeyim? Ölünceye kadar çalışacağım.’ ‘Öyleyse dur sana yolunu öğretiyim” (Seyidoğlu, 2016: 170).

Muradına Nail Olmayan Dilber masalında

“Anne kız bunu orada bırakıp, cehennem olup giderler. Bunlar giderken bu kız da derenin içinde ağlar. Başına kadar her tarafını inci sarar. Altı aylık yoldan gelen bir bezirgân oradan geçerken inciler içinde bir baş görür. Bezirgân: ‘Yavrum o boncukları bana verir misin? Alıp gideyim.’ ‘Onlar boncuk değil al bak bu kadarı bir kırmızı altın eder. Ama benim

gözüm yok ben ne yapayım? İstersen araba getir al götür.’ Bu adam çuvalı yükler kıza der ki: ‘Yavrum ben seni alıp götürüyem mi?’ Kız: ‘Evet.’ der. Bu adam: ‘Sen benim kız kardeşim ben senin kardeşimim.’ der” (Seyidoğlu, 2016: 188).

Sırma Saç masalında

“Karıncalar buna bir çift tüy verirler. Derler ki: ‘Başın sıkıştığı zaman bu tüyleri çek biz yetişiriz.’ Oğlan tüyleri alıp yola revan olur gider. Büyük bir deryaya rastlar. Balıkların padişahı Herse kendini sudan dışarı atar. Padişahın oğlu emir verince onu tekrar suya atarlar ve balık canlanır. Başını sudan çıkarıp der ki: ‘Sen sırma saç gidiyorsun. Oradan dönmek zordur. Sana söyleyeceğim üç şeyi iyi dinle. İlk önce bir adama rastlayacaksın. Fırında ekmek pişer, o yer ve yine ben açım der. Onu al götür. Daha sonra ayaklarına değirmen taşı takmış koşan bir adama rastlayacaksın. Onu da al götür. Ondan sonra sana sırma saçlı bir kız verirler, sakın alma” (Seyidoğlu, 2016: 215).

İyilik Et De Suyu At Balık Bilmezse Halik Bilir masalında

“Parmağımdan biraz kan al götür. Gözleri iyileşir.” Mehmet Bey kanı verir suya atlar. Ahmet Bey de ağırlığıyla babasının memleketine gelir babasına müjdeciler gider. Ahmet Bey de kanı babasının gözlerine sürer. Cellâtları bırakır, onların biri ölmüş, biri sağ imiş, sağ olana para verirler. Ölenin de çocuklarına bakarlar” (Seyidoğlu, 2016: 225).

Değnek masalında “yardımseverlik” ve “çalışkanlık” değeri bir aradadır.

“Bu adam günün birinde gurbete gider. Bir şehirden geçerken dükkânın birinde ak sakallı yaşlı bir adam Mustafa’yı yanına çağırır. Mustafa ihtiyara: ‘Ben gurbete geldim, ne iş yapabilirim?’ diye sorar, ihtiyar: ‘Oğlum benim yanımda hizmetçi ol. Sabahleyin evden paltomla bastonumu alırsan dükkâna getirirsin. Akşam olunca da bunları alırsın beraberce evimize gideriz.’ der. Mustafa ihtiyar adamın dediğini kabul eder. Her gün ihtiyarın paltosunu alır, ağa önde Mustafa arkada gelirler. Bunları dükkâna bırakır ve gidip kendisine bir olta alır. Balık tutmaya başlar. Akşam olunca tuttuğu balıkları çarşıda satar. Dükkâna gelir, ağasının paltosuyla bastonunu alıp eve götürür. Sabah olunca yine ağasının paltosunu alır, ağa önde Mustafa arkada dükkâna gelirler” (Seyidoğlu, 2016: 226).

Masalda gurbete giden kahramana karşısına çıkan ihtiyarın yardım etmesi görülür. Kahraman bu yardımı geri çevirmez ve gittiği yerde bir hayat kurmak için aynı zamanda bir işte daha çalışır. Bu masalda yardımseverlik, çalışkanlık ve vefa değerleri bir arada bulunur.

Ahmet Şah masalında

“Bir gün devin dediği suyun kenarına gelir. Suyun başında at kaybolur. Ahmet Şah biraz düşünür bakar ki, karşı taraftan bir karınca ordusu geliyor. Karınca ordusu dolaşır, suyu geçecek yol bulamaz. Ahmet Şah elindeki odunla suya köprü yapar, karıncalar geçer. En arkadan da topal bir karınca gelir. Ona selam verir, konuşurlar. Karınca buna üç tane tel verir. Der ki: ‘Bir yerde sıkılırsan bu telin birini yak ben gelir sana yardım ederim” (Seyidoğlu, 2016: 231).

Şamdan masalında

“Neyse gel gelelim bu kızdan haber verelim. Bir çöpçü baba çöpten çöp toplarmış. Bakar ki bir kız inim inim inliyor. İniltisi gökyüzüne çıkıyor. Bunu alır gelir. Bir danası varmış. Bunu keser ve kızı derisine sarar. Onu kendine evlat edinir. Bu ihtiyar baba dilendiğini getirip bu kıza yedirir. Kız iyileşip kalkar” (Seyidoğlu, 2016: 290).

Ahmedi Dürre masasında

“Nine bu kızı alıp evine getirir sabah olur, kalkıp kızı alır büyük kız kardeşinin evine gider. ‘Hanım hanım, kurban olayım, otuz dokuz beslemen var, bir de bunu al kırk olsun, bunu da yanına al. Aşım ekmeğim yok ki, yedireyim.’ ‘Peki.’ der. Kız o kızların içine girer” (Seyidoğlu, 2016: 307).

Celali Ahmet masasında

“Kız da ormanın içinde kalır. Bir de bakar ki bir adam geldi. Ot toplayıp odun kesiyor. Kız adamlarla karşılaşır. ‘Olmaz mı ki beni götürüp evlât edesin? Ama benim bir düşmanım var.’ ‘Gel seni şöyle sepetime koyayım. Üzerine de odun modun yükleyeyim. Seni eşeğin üzerine koyup alıp gideyim.’ Bu ihtiyar dede bu kızı alıp gider. Getirip eve indirir. Bu adamın karısından başka hiç kimsesi yokmuş. Bu kızı kendine evlat edinir” (Seyidoğlu, 2016: 311).

Üç Tane Vasiyet masasında

“Oğlum senin bir derdin var. Sabahtan beri buralarda dolaşıp duruyorsun.’ Mahmut derdini söylemez. Adam ısrar edince Mahmut der ki: “Evleneceğim, param yok ki evleneyim.” Adam der ki: ‘Evlenmen için ne kadar para lazım?’ ‘Yüz banknot lazım.’ Dükkân sahibi Mahmut’a istediği parayı verir. Mahmut gidip evlenir, ev bark sahibi olur. Ama bu adamın parasını bir türlü ödeyemez” (Seyidoğlu, 2016: 336).

2. SAYGI

Saygı, küçük yaşlarda öğrenilmesi gereken bir değerdir. Ailede öğrenilen toplumu ve çevreyi doğrudan etkileyen değerlerden biridir. Saygı büyüklere duyulan derin sevgi ve gösterilen hürmettir. Geniş mânâda herkese gösterilmesi gereken bir değerdir.

Çocuğun eğitim ve terbiye gördüğü ilk yer ailedir. Ebeveynler çocukların örnek aldıkları insandır. Çocuklar taklit yoluyla davranış ve değerleri öğrenirler. Aile içi saygı ve sevgi bu açıdan çok önemlidir. Saygının göstermek fiili ile kullanılması tesadüf değildir. Çocuk gördüklerini yapar ve göstermek ilk çocuklukta önemli bir öğretim yöntemidir. Çocuklarda saygı değerinin oluşması için öncelikle onlara saygı göstermeliyiz. Saygı göstermeyen saygı görmez sözüyle de anlatılmak istenen budur.

Masallarda saygı değeri genellikle büyüklere saygı özelinde karşımıza çıkmaktadır.

Leylek I masasında

“Hoş geldin der ve kızı içeri alırlar. Kız babasına yedi yerde selam, sekiz yerde temenna eder ve otururlar” (Seyidoğlu, 2016: 21).

Beybörecek masalında “saygı” ve “sözünde durma” değeri bir aradadır.

“Padişahın bir gün vakti tamam olmuş, öleceği zaman oğullarına vasiyet etmiş: ‘Oğlum ben ölürsem sağ tarafa gidin, sakın sol tarafa gitmeyin. Buradan size zarar gelir.’ Vakti gelir padişah ölür. Kırk gün yasını tutarlar. Kırk oğlu derler ki: ‘Kalkın ava kuşa gidelim.’ Kalkar ava kuşa giderler. Büyük oğlu der ki: ‘Sola gidelim.’ Kalkar o tarafa gider. Küçük oğlu der ki: ‘Ben ölürüm de babamın sözünden çıkmam onun istediği yere giderim.’ En sonunda büyük oğlanın dediği yere giderler” (Seyidoğlu, 2016: 71).

Kesik Kafa masalında

“Adam tertemiz giyinmiştir. Adam yedi yerde selam, altı yerde temenna durur. Hoş sefa ederler. Damadı padişahın ve kayınvalidesinin ellerini öper oradaki herkesle selamlaşır. Oturlar yer içerler. Akşam olunca padişah: ‘Damat akşam oldu artık biz gidelim.’ der. Oğlan: ‘Bu akşam burada kalın, sizi misafir edelim.’ diye ısrar eder fakat padişah durmaz ve kalkıp giderler” (Seyidoğlu, 2016: 93).

Dilâremcengi masalında

“Babası: ‘Oğlum, Dilâremcengi’ni nereden öğrendin, nasıl gidip getireceksin? Yolunu biliyor musun?’ Oğlan: ‘Hayır, gidip öğrenirim.’ İnci dişli oğlan babasının elini öper, atına biner ve yola çıkar” (Seyidoğlu, 2016: 100).

Gül Sinan masalında

“Biz onu niçin turalım. Çıksın gitsin. Oradan çıkınca yola düşer gelir ve bir pir-i fani ihtiyara rastlar. Pir-i fani ihtiyarın yetişir elini öper. Onun Hızır olduğunu anlar” (Seyidoğlu, 2016: 113).

Muradına Ermeyen Dilber masalında “saygı” ve “sevgi” değeri bir aradadır.

“Vezir gitmiş büyük sultana: ‘Sen babanı ne kadar seviyorsun?’ diye sorar. ‘Ben babama kurban olayım, her şeyim kadar severim. Altınım emaretim her şeyim kadar severim.’ Vezir ortanca kıza gider: ‘Sen babanı ne kadar seviyorsun?’ diye sorar. ‘Ben babama kurban olayım onu her şeyim kadar severim.’ Vezir küçük kıza gider: ‘Sen babanı ne kadar seversin?’ diye sorar. ‘Dünyanın tadı tuzdur, ben babamı tuz kadar severim.’ Padişah bunu duyunca çok kızar. Bana öyle bir kız gerekmez” (Seyidoğlu, 2016: 175).

Üç Turunçlar masalında

“Biz seni başkasıyla evlendirelim.’ ‘Yok gidin babama söyleyin, müsaade ederse ben gideceğim.’ Bunlar durumu padişaha haber verirler ve müsaade isterler. Padişah izin vermek istemez. ‘Fakat o benim tek çocuğum o yaşasın ben ona izin veririm.’ der ve müsaade eder. Şah İsmail Allahısmarladık der, babasının elini öper ve çıkıp gider. Az gider uz gider, dere tepe dümdüz gider, altı ay dümdüz gider, epey bir mesafe kat ettikten sonra sora sora o memleketi bulur. Bir tane pir ihtiyara rastlar. ‘Oğlum nereye gidiyorsun?’ Eğilip elini öper. ‘Ben üç turunçları getirmeye gidiyorum’ (Seyidoğlu, 2016: 195).

Köroğlu masalında

“Bize müsaade iste biz gidelim. Biz burada kalmazdık, Hasan Bey gitmemize müsaade etmedi.’ Elçi gidip Köroğlu’nun kulesine çıkar, yedi yerde selam, sekiz yerde temenna

eder. Köroğlu'na: 'Bezirgân ba ı selam etti, bu hediye i gönderdi. Allah azınızı çok etsin. Bize müsaade edin biz gidelim. Biz buralarda durmazdık ama Hasan Bey bizi bırakmadı.' Köroğlu: 'Benden selam söyle. O hediye de o  ayır ve o tarla da onun olsun. Hasan benim o lumdur. O benim o lumu sa  salim getirip bana kavu turdu.' der" (Seyidoğlu, 2016: 260).

Serencam masalında "saygı" ve "misafirperverlik" değerleri bir aradadır.

" obana selâm verirler.  oban bunların sel amını kabul eder. Bakar ki, bunlar ya lı adamlar.  oban bunlar için ayağa kalkar, yer gösterir. Keçesini yere serer. Bunlar otururlar. Padişah der ki: ' oban baba biz a ız.'  oban kalkar davardan biraz süt sa ar getirir, kaynatır.  ıkınından birkaç tane ekmek çıkarır bunların önüne koyar. Yiyip içtikten sonra der ki: ' oban baba şimdi sen bize bir yer hazırla da yatalım.'  oban baba yatak hazırlar, bunlar rahat ederler" (Seyidoğlu, 2016: 377).

Erzurum Masalları'nda saygı değeri genellikle "büyüklere saygı", "el öpme", "evde misafir etme"  eklinde karşımıza çıkmıştır.

3. DUA ETME

Türk Dil Kurumu GTS'de (2022) yakarı  diye tanımlanan "dua", Allah ile kul arasında bir köprüdür. Masallarda bolca karşımıza çıkan bu değer genellikle güçlükler karşısında başvurulan bir yol gibidir. Gerçek hayatta da karşılığı olan bu durum çocuklara zor durumlarla ba  etmenin bir yolunu göstermektedir. Her zorluğun bir kolay yolu olduğunu gören  ocuk problem çözmeyi ve mücadele etmeyi öğrenir.

Yılan Bey masalında

"O zaman padişah: 'Allah'ım, bana bir  ocuk ver, istersen yılan olsun' diye dua eder. Allah'a nazı geçtiği için duası hemen kabul olur" (Seyidoğlu, 2016:11).

 l  Yiyen Derviş I masalında

"Bir adamla bir kadın varmış. Bunların hiç çocukları olmuyormu , Allah bana bir tane evlat versin, kız verirse ilk önce kurt gelse kurda vereceğim. Allah'a böyle dua edermi . Köpek gelse k pe e vereceğim. Ne ise Allah'ın hikmetiyle bu adamın bir kızı olur" (Seyidoğlu, 2016: 49).

Padişahın    Kızı masalında

"Bakar ki büyük bir dana da da bir o tarafa bir bu tarafa ko uyor. 'Hey kurban olduğum Allah! Bana güç kuvvet ver de ben bunu par alayayım.' Kılıcını çeker, bu danaya ne kadar vurursa parçalayamaz. 'Ya Allah bismillah. Allah'ım sen bana güç ver, ben bunu keseyim. Bu gavurdan bir müslümanı kurtarayım.' Allah'tan koluna kuvvet gelir ve bunu parça parça eder" (Seyidoğlu, 2016: 165).

Hoca Kadı İmam masalında "  k r" ve "dua etme" değerleri bir aradadır.

“Karnımızı doyuralım ben sana anlatırım.” ‘Açlıktan ölüyorum.’ Tandır yakıp ekmek pişirir, pilav pişirir, öyle yerler ki karınları doyar. Kadın: ‘Yarabbim şükür.’ deyip ellerini yüzüne sürer. ‘Yarabbim sen kimseyi aç koyma.’ der” (Seyidoğlu, 2016: 343).

4. ŞÜKÜR

Dinî değerler, *Erzurum Masalları*’nda sıkça karşımıza çıkar. Dinî değerleri benimseyen birey, evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Şükür, dinî değerler arasındadır. Masallarda ahlâkî ve dinî değerlerin bulunması küçük yaştan çocukların bu eğitimi alması, bu değerleri içselleştirmesi açısından önemlidir.

Topal Leylek masalında “şükür” ve “cömertlik” değeri bir aradadır.

“Dokuz ay sonra doğum yapar ve dünyaya bir kız çocuk gelir. Kurbanlar kesilir, aç insanlar doyurulur, fakirler giydirilir” (Seyidoğlu, 2016: 33).

Muradına Nail Olmayan Dilber masalında

“Kocası: ‘Gidip ekmek getireyim de ye.’ ‘Allah bize verdi. Bu altınları al da ne alırsan al. Şükür benim çocuğumun rızkı bol.’ Adam altınları alır ve çarşıya gider. Çocuğuna her şey alıp eve getirir. ‘Hanım gel aldıklarımı getirdim.’ Kadın pişirir yerler ve: ‘Allah’ım sen bize böyle bir devlet verdin.’ diye şükrederler” (Seyidoğlu, 2016: 187).

Hoca Kadı İmam masalında “şükür” ve “dua etme” değerleri bir aradadır.

“Karnımızı doyuralım ben sana anlatırım.” ‘Açlıktan ölüyorum.’ Tandır yakıp ekmek pişirir, pilav pişirir, öyle yerler ki karınları doyar. Kadın: ‘Yarabbim şükür.’ deyip ellerini yüzüne sürer. ‘Yarabbim sen kimseyi aç koyma.’ der” (Seyidoğlu, 2016: 343).

5. MİSAFİRPERVERLİK

Misafirperverlik Türk kültürünün en bilinen değerlerinden biridir. Masallar kültürel değerleri gelecek nesillere aktaran metinlerden biridir. Masallar gelenek-görenekler, kültürel değerler, yöresel özellikler açısından zengindir. Feyzioğlu masalların bu işlevi hakkında şunları söyler “Masalla, hayal ürünü de olsa belli gerçeklerden yola çıkarak o toprakları, o yurdu, o yurdun insanlarını anlatır. O ülkenin tarihinden, geleneğinden, dil ve duygu derinliğinden, renginden, terbiye ve edebinden

damıtılırlar. Orada yaşayan insanların özleminden yola çıkar, iyisiyle kötüsüyle o insanları yansıtır” (2020: 112).

Derleme masallarda evrensel, kültürel değerlerin bulunmasının yanında yörenin özellikleri de bulunmaktadır. *Erzurum Masalları*’nda da yöresel özellikler bulunmaktadır.

Topal Leylek masalında “misafirperverlik” ve “temizlik” değeri bir aradadır.

“Kız kapıyı arkadan kilitlemiş, topal hizmetçi acele hamamdan çıkar gelir ve kapıyı çalar. Kız kapıyı açmaz ve ‘Tandırda su var, bekle ben seni yıkayayım, tırnaklarını keseyim, gidip yatağını açayım, annen ve baban geldiklerinde seni onlara teslim edeyim.’ der. Oğlan, dünya rahatına kavuşmuştur. Gerisini düşünmemektedir. Kız, oğlanı yıkar, tırnaklarını keser ve yüzünü tıraş eder. Ne de olsa padişah evladı, görgülü insandır” (Seyidoğlu, 2016: 35).

Hasan Çelebi masalında

“Yedi yolun ortasına bir konak yaptırır ve kapısının önüne iki nöbetçi koydurur. Konağın önünden geçen herkesi içeriye alırlar. Konakta da lokanta, kahvehane, hamam gibi her şey varmış. Gelenler lokantada yemek yer, hamamda yıkanır, kahvehanede çayını içtikten sonra kızın huzuruna gelip başlarından geçenleri anlatırlarmış” (Seyidoğlu, 2016: 39).

Bengiboz masalında “misafirperverlik” ve “cömertlik” değerleri bir aradadır.

“Yine yola koyulurlar. Sonra bir padişaha misafir olurlar. Padişah bunlara o kadar ikram eder ki, şehzade: ‘Ne versem de padişahı memnun etsem.’ diye düşünür. Bengiboz’un yanına gelir: ‘Bengiboz, şu yeleği padişaha hediye etmek istiyorum. Ne dersin?’ ‘Ver ama bunun çok zararını göreceğim.’ Şehzade çıkarıp yeleği padişaha hediye eder. Yelek padişahın çok hoşuna gider” (Seyidoğlu, 2016: 66).

Padişahın Üç Kızı masalında

“Atlara biner kurtla evlenen ablasının evine gelirler. Bir gece misafir olurlar. Eniştesi yükte hafif pahada ağır çeşitli hediyeler verir. Oradan ayrılıp tilkiyle evlenen ablasının evine gelirler. O da epey eşya vererek bunları gönderir. Onlar da Allahaismarladık edip yollarına giderler. Yolda kuşla evlenen ablanın evine varırlar. Orada iki üç gece kalırlar onlar da epey hediyelerle bunları gönderirler” (Seyidoğlu, 2016: 166).

Gül Sinan masalında

“Der ki: ‘Git padişahı bugün öğle yemeğine çağır. De ki, padişahım sağ olsun, o kadar zamandır beni yedirdin sen de bize öğle yemeğine buyur.’ Oğlan Gül Sinan’ı kırmaz ve padişahın yanına koşar: ‘Padişahım sağ olsun, lala ile veziri de alıp bize öğle yemeğine buyurun.’ ‘Oğlum hiçbir şeyin yok. Ben sana nasıl yemeğe gelirim.’ ‘Padişahım sağ olsun, sen buyur gel ben seni razı ederim.’ ‘Peki.’ der ve kalkar gider” (Seyidoğlu, 2016: 116).

İyilik Et De Suya At Balık Bilmezse Halik Bilir masalında

“Burada bir nine bulurlar. Mehmet Bey der ki: “Nine bizi misafir et.” Nine: “Siz efendi bir adama benziyorsunuz ama sizi misafir edecek yerim yok.” der. Mehmet Bey nineye bir avuç altın verir, nine de bunları misafir eder. Akşam olunca Ahmet Bey uyur” (Seyidoğlu, 2016: 220).

Tembel Ahmet masalında

“Bir sokağa girer bakarlar ki, bir saray. Kız uzaktan bunları görünce Ahmet’e seslenir: ‘Git şu iki derviş bize getir.’ Ahmet gidip onları eve getirir. Yukarı çıkarlar. Padişah vezirine: ‘Bu bizim saray.’ der. Her taraf kendi sarayına benzemektedir. Kahveler içilir, kız bunlara öğle yemeği yedirir. Kız, Ahmet’e babası olduğunu söylemez. Padişah neye elini atarsa kendisinininki gibi olduğunu söyler. Gece yatacakları yeri görünce iyice şaşırırlar” (Seyidoğlu, 2016: 215).

Köroğlu masalında

“Hacı Ahmet’in konağına gelir. Kapıyı çalar, cariyeler gelip kapıyı açar. ‘Kızım ben Hacı Ahmet’ten bir haber getirdim, bu mektubu götürüp hanımına ver.’ Cariyeler mektubu alıp yukarı koşarlar. Hanımına söylerler. ‘Aman hanım Hacı Ahmet’ten bir adam mektup getirmiş, Hacı Ahmet’i görmüş.’ derler. ‘Beni bir gece misafir eder misiniz?’ Mektubu alır ve kızına: ‘Hacı Ahmet ölmüş kızım, ne yapalım. O adama söyle bu gece misafir olsun.’ Adamı içeri alıp odaya götürürler. Cariyeler bir kahve pişirip götürürler. Kahveyi içince der ki: ‘Kızım böyle kahve olmaz. Benim cezvemle bir kahve pişirip getir.’ Köroğlu heybesinden cezvesini çıkarıp cariyeye verir. Cariye götürüp kahve pişirir. Köroğlu kahveyi içer. Yemek getirirler, Köroğlu yer, içer ve o gece misafir olur” (Seyidoğlu, 2016: 257).

...

“Buyur edip içeri alın.’ Abdurrahman çadıra yaklaşır yaklaşmaz adamları buyur edip çadırdan içeri alıp oturturlar. Hoş geldin der ve kahve pişirip getirirler. Köyün beyine der ki: ‘Ağa sormuyorsun ki neye geldin?’ ‘Hoş geldin safa geldin.’ ‘Ben Aşkar Doru’ yu götürmeye geldim” (Seyidoğlu, 2016: 265).

Ahmedi Dürre masalında

“Ahmedi Dürre’den haber gelir derler ki: ‘Ahmedi Dürre gelecek.’ Tandırlar yanar, yemekler hazırlanır, çok iş yapılır. Ondan sonra Ahmedi Dürre’nin kız kardeşi bir çubuk alıp bu kızları ahıra doldurur. Bu kız da o tarafa bu tarafa kaçır ki, dışarda kalıp görsün. Ama nereden görecektir görmeye imkân mı var? O ahırın kapısını çekip kilitler. Ahmedi Dürre yer içer, kalkıp kardeşi ile oturur. Gülerler, söylerler çıkar gider” (Seyidoğlu, 2016: 265).

Hain Vezir masalında

“Orası misafirhaneymiş, gelenleri misafir ederler. Buyur edip içeri alırlar. Misafir odasına götürürler. Kahve çay pişirip bunlara ikram ederler. Kızın babası ihtiyarlamış sakal bırakmış. Bu kız da kazları alır gelir, içeri girer. Babasını tanıır kocasını da tanıır. Lalayı veziri de çobanı çiftçiyi de tanıır. “Eh hepsi geldiler.” Kız içeri girer, kazları yerlerine kapatırlar. Bu kirli Keloğlan gelir bir köşeye oturur. Bunları gözetler ama gidip gelip bu kızın gözlerine bakar. Annesi ağlayarak babasına der ki: ‘Kanım içeride kaynıyor.’ Babası der ki: ‘Aman hanım ne yapacağız. Bu Allah’ın kulu bir çoban.’ ‘Yok bey gözleri kızın gözlerine benziyor.’ Bunlar otururlar, akşam olur. Kız babasından bir hikâye anlatmasını ister. Padişah lalaya der ki: ‘Sen söyle.’ O da der ki: ‘Sen söyle.’ Padişah der ki: “Hepiniz başınızdan geçenleri bir bir anlatacaksınız” (Seyidoğlu, 2016: 319).

Kaz Hikâyesi masalında

“Adam gelip der ki: ‘Pişirdin mi?’ ‘Evet sana öyle bir kaz pişirmişim ki git bir arkadaş getir de birlikte yiyin. Sadece sen yiyemezsin, çok.’ Der ki: ‘Peki.’ Gidip arkadaşlarını getirir. ‘Bey misafire çay şeker yok. Sen git çay şeker getir, ben de sofrayı hazırlayayım.’ ‘Peki.’ der gider” (Seyidoğlu, 2016: 352).

Keloğlan masalında

“Onlar yanmada olsun Keloğlan onlardan evvel koşup eve gelir. Der ki: ‘Anne, babam dedi ki, işçiler ekmek yemeye geliyor.’ Bu kadın hemen kalkar köyden adam getirtir, öküzü kestirip, soydurur. Tandırı yakar kazanları tandırın üstüne koyar, orağını omuzuna atan gelir. Gelirler ki, pişmiş”

...

“Köyde bir amcası varmış. ‘Kaçıp amcamın yanına gideyim, başka çarem kalmadı.’ der. Kaçar amcasının yanına gider, amcasıyla yengesi onu gülerek karşılarlar. ‘Aman oğul hoş safa geldin. Ne var ne yok?’ Zannederler ki, misafir olarak geldi. ‘Babamın annemin selamı var. Birkaç gün kalmaya geldim.’ Bunlar da fakirlermiş. Yengesinin de bir küçük kapta yağı varmış. Gider bundan yağ çıkarır yemek pişirmiş. Keloğlan da misafir gelmiş” (Seyidoğlu, 2016: 360).

Serencam masalında “saygı” ve “misafirperverlik” değerleri bir aradadır.

“Çobana selâm verirler. Çoban bunların selâmını kabul eder. Bakar ki, bunlar yaşlı adamlar. Çoban bunlar için ayağa kalkar, yer gösterir. Keçesini yere serer. Bunlar otururlar. Padişah der ki: ‘Çoban baba biz açız.’ Çoban kalkar davardan biraz süt sağar getirir, kaynatır. Çıkınından birkaç tane ekmek çıkarır bunların önüne koyar. Yiyip içtikten sonra der ki: ‘Çoban baba şimdi sen bize bir yer hazırla da yatalım.’ Çoban baba yatak hazırlar, bunlar rahat ederler” (Seyidoğlu, 2016: 377).

...

“Sultan Murat der ki: ‘Çoban baba sen o musun?’ Çoban baba der ki: ‘Evet Murat Ağa.’ ‘İyi çoban baba sen benim aziz misafirimsin burada bir hafta kal’” (Seyidoğlu, 2016: 378).

6. SADAKAT

Sadakat, sağlam ve içten bağlılık anlamına gelmektedir. İnsan ilişkilerinde sadakat, güveni tayin eder. Erzurum Masallarda sadakat değeri bir kişiye ya da verilen bir söze bağlılık olarak karşımıza çıkar.

Topal Leylek masalında

“Evin beyi ve hanımı bunu hizmetçi niyetine kullanırlar. ‘Ne istersen verelim.’ diyerek bütün varlıklarını ona verirler. Kız: ‘Ben hiçbir şey istemiyorum. Bana bir miktar para verin. Benim kocam var. Ben malı mülkü ne yapacağım?’ der. Onlar da: ‘Gel seni oğlumuza alalım. Gelin yapalım.’ derler. Kız: ‘Hayır olmaz. Ben onu kuyudan, kardeşim

niyetiyle çıkardım. Bana bir miktar para verin. Kocamın yanına gideyim.’ der” (Seyidoğlu, 2016: 36).

Hoca Efendi masalında

“Kız yedi sekiz yıl zindanda kalır. Kocası devamlı ziyaretine gider, bakar, ne isterse götürür. Çok istediği halde bir türlü bunun sırrını öğrenmeyi başaramaz. Zindancı kapının önünde nöbet tutmaktadır. Şehzade: ‘Küçük bir şey olsa bile, gece yarısı da olsa bana haber vereceksin. Şayet haber vermezsen, burada bir şey olursa bundan sen sorumlu olursun.’ diye zindancıya söyler” (Seyidoğlu, 2016: 61).

Pabuçlu Mehmet masalında “sadakat” ve “vefa” değeri bir aradadır.

“Pabuçlu Mehmet süslenir gelir. Bunu gören büyük abla ağlamaya başlar: ‘O nasıl söz bu benimdir. Önce ben geldim.’ Ortanca kız: ‘Yok önce ben geldim benimdir.’ Küçük abla hiçbir şey söylemez. Oğlan: ‘Benim derdimi çeken budur. Beni ne sen alıyorsun ne de sen. Benim asıl hanımım budur.’ Pabuçlu Mehmet bu kızı alır ve mutlu olurlar” (Seyidoğlu, 2016: 82).

Uçkur Terleten masalında

“Oğlan da yatakta balmumu gibi yatmaktadır. Kız oğlanı onlara gösterdikten sonra yanlarına koymaz. ‘Gelin yandaki odada biraz oturalım.’ der. Kız oturup durumu anlatır. Padişah satırı alıp kapının arkasında beklemeye başlar. Dadı da akşam olunca bakar ki, kapılar açılıyor. Der ki: ‘Ne yaptıysa kız yaptı, kapıları ben açardım hiç açılmazdı.’ Aceleyle içeri girince padişah satırla kafasına vurur. Sonra kıza der ki: ‘Gitmezsen seni oğluma alırım. Sen oğlumu dünyaya aydınlığa çıkardın.’ O da der ki: ‘Aman padişahım sağ olsun benim gurbette nişanım var. Beni bekliyor” (Seyidoğlu, 2016: 256).

Bu masallarda eşe duyulan sadakat ön plandadır. Sadık kişi aynı zamanda güvenilir, sözünün eri kimsedir. Bu masallarla çocuklara sadakat değeri aşılanmaktadır.

Hain Vezir masalında, aile bireylerinin birbirine duyduğu sadakat vurgulanmaktadır. Masalda kahramana atılan iftiraya kardeşi ona güvendiği için inanmaz ve gözleriyle görmeden bir karar vermez. Bu masalda peşin hüküm vermemek ve sorgulamadan inanmamanın önemi vurgulanmaktadır. Masallarda bir yalan ya da iftiranın doğrusu eninde sonunda ortaya çıkar. Masallar çocuklara yalan söylemenin yanlış bir davranış olduğunu öğütler. Masallar dürüstlüğü, sadakati, güvenilirliği aşılar. Bu masalda da verilmek istenen mesaj budur.

“Hoca elbiselerini giyinir hamamdan çıkar kızın babasına bir mektup yazar. ‘Kızın yoldan çıktı. Her gün içeriye bir erkek alıyor, çabuk gelin.’ Bu mektubu kızın babası alır okur: ‘Ey Hacı, durma gel. Kızın içeriye bir adam alıyor. Adın sanın kalmadı, ben sahip olamıyorum, gel kızına sahip ol.’ Kızın hiçbir şeyden haberi yoktur. Kardeşi alır bu mektubu okur. Annesi babası der ki: ‘Biz gelmeyelim. Sen git onu öldür, kanlı gömleğini bize getir.’ Bu oğlan iki üç gün yol gelir. Bakar ki, evlerinin kapısı örümcek tutmuş, izlemeye başlar. ‘Bu düşmanlık mıdır, nedir? Ben nasıl kız kardeşimi öldüreyim, hele bakayım ki, kız kardeşime

iftira mı ediyorlar?’ Bunu takip etmeye başlar bakar ki, akşam oldu lambasını yaktı, içerde kendi kendine oturdu, sabah olur bakar ki. Yine kapıyı açmadı kendi kendine oturuyor. ‘Ee ben bunun bir şeyini görmedim ki kardeşimi bir adamı seviyorsun diye nasıl öldüreyim.’ der. Dama çıkar pencereye vurur. ‘Sen kimsin?’ ‘Aç ben senin kardeşinim, hacdan geldim.’ ‘Annem babam hani?’ ‘Onlararkadan geliyorlar, ben onlardan önce geldim.’ ‘Açmam. Kardeşimin bir yağdanlığı vardır, yağdanlığı atarsın tanırısam açarım, tanımazsam açmam.’ der. Kardeşi atar, mendilini de atar. Kız alır bakar, kardeşinin olduğunu anlar. Bunları yüzüne gözüne sürer, koşar kapıyı açar ki, kardeşi. Sarırlılar ağlaşırlar. Kapı açıldığında oğlan bakar ki, eşik bir karış toz tutmuş. Kapı üç dört aydır açılmamış. ‘E, bu kız kardeşime yapılmış bir düşmanlıktır’ (Seyidoğlu, 2016: 315).

...

“Padişah ‘Neyin nesi döndünüz?’ diye sorar. ‘Çocuklarını kesti, in miydi cin miydi deliyi getirdin. Çıktı gitti.’ derler. ‘Neden kessin benim hanımım doğru namuslu bir insandı.’ der. Çocuklarını alır bağrına basar ağlamaya başlar. Al kanlar içinde her birinin başı bir tarafta, bağı yanar” (Seyidoğlu, 2016: 318).

...

“Padişah da lalayı veziri alır kızı aramaya başlar. ‘Gidip bu kızı bulacağım ya bulurum ya da yolunda ölürüm. Memleketini öğrendim elbette oraya gitmiştir. Ben de oraya gideceğim.’ Gelir bir çobana rastlar. ‘Çoban kardeş hiç buralardan bir kadın geçti mi, gördün mü?’ diye sorar. Çoban: ‘Gördüm.’ der. ‘Nasıl gördün?’ ‘Vallahi bana bir avuç altın verdi, benim elbiselerimi aldı, bir tane keçi kestirdi işkembesini aldı, başına geçirdi çıktı gitti.’ ‘Hadi sen de bizimle gel.’ der ve çobanı yanlarına alarak yola çıkarlar. Oradan çiftçinin yanına gelirler. Çiftçiye selam verirler ‘Çiftçi kardeş buralardan bir Keloğlan geçti mi, gördün mü?’ diye sorarlar. “Gördüm.” der. “Nereye gitti?’ ‘Bana selam verdi köyü öğrendi köye gitti.’ der. Çiftçiye de yanlarına alırlar ve beş kişi olurlar. Kızın babasının evine gelirler” (Seyidoğlu, 2016: 318).

Perişan Tüccar masasında

“Bu karısından haber verelim. Bu kalkıp gelir, berbere saçlarını kestirir. Bir kat bezirgânbaşı elbisesi yaptırır. Erkek kılığına girer. Der ki: “Ya gidip Ahmet Bey’i bulurum ya yolunda ölürüm.” Kalkıp çıkar gider. Günlerden bir gün İstanbul’a gelir. Perişan Tüccar bunu gördüğü zaman peşine düşer” (Seyidoğlu, 2016: 326).

...

“Bunlar günün birinde gelip trene biner ve Erzurum’a inerler. Erzurum’a inmede olsunlar, Ahmet Bey bakar ki bu bizim kapıya geldi. Der ki: “Ya Rabbim ya Resulallah. Gördün mü bu benim karımı almış. Ben nasıl buradan içeri girerim.” Çıkarlar, kapıyı çaldığı zaman cariyeleri gelip kapıyı açar. İkisi de yukarı çıkıp otururlar. Onlar otururken hemen başını açar ki karısı. Der ki: “Böyle böyle. Ben senin karınım. Sen de Ahmet Bey’sin. Soyun.” Bunun elbiselerini çıkarttırır. Ahmet Bey’e başka elbise verir. Onlar yer içer yerin dibine geçerler” (Seyidoğlu, 2016: 327).

7. SÖZÜNDE DURMA VE GÜVENİLİRLİK

Güven duygusunun kritik dönemi 0-2 yaş aralığıdır. Bu yaşlarda bebekler annelerine bağlanma durumlarına göre güven duygusunu kazanır. İlgisiz, sert ya da aşırı rahat anne- baba tutumları güvensizliğe sebep olur. Güven duygusunun kazanılması

tutarlı anne- baba tutumuna bağlıdır. Freud'a göre kritik dönemlerinde kazanılmayan duyguların sonradan telafî edilmesi ya da kazanılması olanaksızdır.

Sadakat, vefa değerleri ile ilişkili olan güvenilirlik değeri masallarda da birlikte görülebilir. Masallarda değerler birbiri ile iç içedir ve birbirine destekler. Masallarda genellikle iyiler ödüllendirilir kötüler ise cezalandırılır. Sadık, sözünün eri masal kahramanlarına her zaman yardım edilir ve sonucunda ödüllendirilir. Bu durum çocuklarda sözünde durma, güvenilir olma değerinin sezdirerek öğretir.

Topal Leylek masalında

“Leylek ertesi gün gelir o taşın üzerine tekrar oturur. Padişah: ‘Ahdımız böyleydi. Ne yapalım. Evladımızı ilk isteyene verecektik. Bu çocuğumuzun başına ne geleceğini Allah bilir.’ Kızı leyleğe verir” (Seyidoğlu, 2016: 33).

Beybörecek masalında

“Padişahın bir gün vakti tamam olmuş, öleceği zaman oğullarına vasiyet etmiş: ‘Oğlum ben ölürsem sağ tarafa gidin, sakın sol tarafa gitmeyin. Buradan size zarar gelir.’ Vakti gelir padişah ölür. Kırk gün yasını tutarlar. Kırk oğlu derler ki: ‘Kalkın ava kuşa gidelim.’ Kalkar ava kuşa giderler. Büyük oğlu der ki: ‘Sola gidelim.’ Kalkar o tarafa gider. Küçük oğlu der ki: ‘Ben ölürüm de babamın sözünden çıkmam onun istediği yere giderim’ (Seyidoğlu, 2016: 71).

Padişahın Üç Kızı masalında

“Bu oğlanlarla kızlar gelip padişahın yanına otururlar. Padişah bunlara nasihat eder. ‘Çocuklarım ben öleceğim, ölmeme az kaldı. Eğer ben ölürsem kız kardeşlerinizi kim gelip isterse, kurt gelip isterse kurda verin kuş gelip isterse kuşa verin. Her kim isterse kardeşlerinizi ona verin.’ Padişah bu vasiyetini söyledikten sonra ertesi sabah ölür. Aradan iki üç gün geçer büyük kardeş dışarıya çıkar ki, bir kuş gelmiş dışarıda oturuyor. ‘Böyle olur mu babamın vasiyetini nasıl yerine getirelim bu bir kuş. Bu kuşa nasıl kaldırıp kardeşimizi veririz? Nasıl al git deriz. Vermeyelim.’ der. Ortanca kardeş de. ‘Vermeyelim.’ der. Küçük kardeş de: ‘Ne olursa olsun getirin verelim alsın gitsin.’ Getirirler büyük kızı küçük kardeşin sözüyle bu kuşa verirler. Kuş kızı kanadının üstüne alıp gider. O gittikten iki üç gün sonra sıra ortanca kıza gelir. Kız dışarı çıkınca bir tane tilkinin oturduğunu görür. Kız korkup içeri kaçır. Büyük kardeş çıkıp ‘Kalk, dur, tut.’ derse de tilki taşın üzerinden kalkmaz. Taşın üstüne oturur. ‘İyi ama ben sana nasıl kız kardeşimi veririm? Kuşa verdim yemez dedim. Sen bir tilkisin ben sana verirsem götürür yersin. Sana veremem.’ der ve içeri girer. Ortanca kardeş çıkar: ‘A tilki kardeş kalk git de kısmetini başka yerde ara. Biz sana kız vermeyiz.’ der. Küçük kardeş gelir der ki: ‘Otur kardeş otur. Ben sana kız kardeşimi veririm. Onlar ne söylerse söylesin. Ben sözümü yerine getiririm’ (Seyidoğlu, 2016: 159).

Melikşah masalında

“Cebinden bir elma çıkarır verir. ‘Akşam valide sultanla beraber bunu yersiniz. İnşallah bir şehzadeniz olur. Yalnız ismini ben gelip koyacağım siz koymayacaksınız.’ Bu elmayı yedikten dokuz ay sonra padişahın nur topu gibi bir oğlu olur. İsmine şehzade denilir, isim konulmaz”

...

“Çocuk dört yaşına gelir, lala vezir gelip isim koymaya kalkarlar. ‘Kim bilir derviş öldü mü ne oldu gelmedi.’ derler. Kimisi Hasan kimisi Hüseyin diye isim koymaya başlayınca kapıdan haber gelir ki, bir derviş padişahı istiyor. Padişah aceleyle koşar ve derviş kapıda karşılar. ‘Buyur derviş baba buyur.’ deyip yukarı alır. ‘Meclisiniz mübarek olsun. Oğlunun ismini mi koyuyordunuz?’ Hemen çocuğu ortaya alırlar. Sırtını okşar. ‘Oğlum sırtın yere gelmesin, benim Melikşah’ım. Tay nasıl oldu?’ deyip tavlaya gelir ve tayın sırtını okşar. ‘Benim Kamertayım Melikşah nerede sıkıntıya düşerse sen imdadına yetişirsin.’ Sofra kurup yemek yiyelim derken derviş ortadan kaybolur. ‘Eyvah! Bu derviş değilmiş Hızır’ım.’ derler” (Seyidoğlu, 2016: 169- 170).

Sırma Saç masalında

“Şehzade kız, üzerindeki kızı çıkarır, kuyuya iner ve kapıları doldurup verir. Sonra Keloğlan’a der ki: ‘Beni yukarı çek.’ Keloğlan: ‘Çekmem de çekmem. Ama bir şartım var. Eğer seni yukarı çekersem ben senin elbiselerini giyiniş padişahın oğlu olacağım, sen de benim elbiselerimi giyiniş Keloğlan olacaksın.’ diyince padişahın oğlu bunu hemen kabul eder. Kimseye söylemeyeceğine dair yemin eder” (Seyidoğlu, 2016: 215).

Köroğlu masalında

“Hasan Bey’in dediğı çeşmenin başına gelirler. ‘Ben burada vadetmiştim. Senin dizine başını koyup yatacağım.’ Hemen oturlar, atlarını bağlarlar. Hasan Bey Telli Hanımın dizine başını koyup yatar. Aradan bir saat geçer” (Seyidoğlu, 2016: 266).

Acemoğlu masalında masal kahramanı eşinin vasiyetini uygulamaya çalışır, eşine verdiği sözde durmaya çalışır. Masallarda zaman zaman mümkün olmayan şeyler kahramanların karşısına çıksa da masalın sonunda o durumun içinde de bir hikmetin olduğu görülür.

“Karısı da hastalanır. Kızına vasiyet eder: ‘Kızım baban burada yok, eğer ölürsem benim bileziklerim kimin koluna uyarsa babanı onunla evlendir.’ ‘Peki.’ der. Kızın annesi ölür. Kız da ağlar sızlar. Babası geldikten sonra: ‘Annen ne dedi, nasıl vasiyet etti?’ diye sorar. ‘Bileziklerim kimin koluna uyarsa onu alın.’ ‘Peki.’ der. Kız gidip bu bilezikleri dolaştırır kimsenin koluna olmaz. Kimine büyük gelir, kimine küçük gelir, kimine hiç uymaz bir gün kız bilezikleri kendi koluna takar bakar ki, bilezikler tam kendi koluna göre. Ne büyük ne küçük? Babası da kapıdan içeri girer. ‘İyi kızım annenin vasiyeti yere düşmesin. Ben seni alacağım.’ ‘Olur mu baba? Taş kesiliriz’ (Seyidoğlu, 2016: 270).

Şamdan masalında

“Bu kızın annesi hastalanıp ölür. Ölürken padişaha vasiyet eder ki: ‘Bak ben ölünce pabuçlarım kime olursa onu alacaksın.’ Bu kadın ölür kırkını bekleyip bu padişahı evlendirmeye çıkarlar. Pabuçları bütün dünyada dolaştırırlar bulamazlar. Kimisine büyük kimisine küçük olur. Bu kez: ‘Benim hanımımın vasiyeti yere düşmez ben evlenmem.’ der. Aradan birkaç sene geçer, bu kız der ki: ‘Ben kalkıp bunların tozunu alayım.’ Etrafın tozunu toprağını alırken bakar ki annesinin pabuçlarını öyle toz bürümüş ki, alır ayağına giyer. O ayağına giydiğı esnada padişah içeri girer. ‘İyi kızım annenin vasiyetinden dışarı çıkacak değiliz ya ben seni alacağım.’ der” (Seyidoğlu, 2016: 288).

Altın Şamdan masalında

“Bu kız bir gün beş gün epeyce büyür. On beş yaşına girer. Annesi: ‘Kızım vadedirim, ahdedirim benim pabuçlarım kimin ayağına olursa, eğer ölürsem baban onu alsın.’ Bu ahdi ettikten iki gün sonra Allah’ın emriyle ölür. Kadın öldükten on beş gün sonraya kadar beklerler, sonra kız: ‘Baba artık yeter. Beni yalnız bırakıp gidersen ben burada korkarım. Annemin ahdi var, seni evlendirelim.’ ‘Kızım peki. Evlendirirsen annenin vasiyeti,

terlikleri kimin ayağına olursa ben onu alacağım. Terlikleri al bana dünürücü çık. Kimin ayağına olursa onu bana al.’ Bu kız kalkıp bir tane nineyi de yanına alır, nine ile kırk gün dünürücü gezer. Kırk gün bulamazlar. Terlikler kimisinin ayağına büyük kimisinininkine küçük olur, kimsenin ayağına olmaz. Padişah der ki: ‘Kızım ne yapalım. Belki kısmetimde yok, bırak dursun.’ Kırk gün sonra kız kalkıp toz almaya başlar. ‘Ben buraların tozunu alayım bit sin. Toz bittikten sonra hiç olmazsa hamama gideyim. Annem öldüğünden beri hiç hamama mamama gitmedim.’ Kız kalkıp toz almaya başlar. Annesinin terliklerini raftan alıp ayağına takar. ‘Ayağıma takayım da ayaklarım üşümeden buraların tozunu alayım.’ Babası kapıdan içeri girer. ‘Kızım annenin terlikleri sana mı oldu?’ ‘Evet. Oldu, annemin terliklerini ben ayağıma taktım.’ ‘Kızım eh madem senin ayağına olmuş şimdi ben seni alacağım.’ ‘Baba etme eyleme, baba gavur musun? Baba insan evladını alır mı sen ne yapıyorsun?’ ‘Kızım annenin vaadi öyle. Ne yapalım annen vasiyet etti kime olursa onu al. Dünyayı gezdin kimsenin ayağına olmadı. Ancak senin ayağına oldu’ (Seyidoğlu, 2016: 292).

Çuhadaroğlu masalında

“Bir varmış bir yokmuş, bir ana ile bir kız varmış. Bu aile çok dürüstmüş. Bir baba ile oğul bunlarla evlenmek ister. Sorup soruşturup alırlar. Ana kız kocalarına İstanbul’da bir mağaza açarlar. Bunlar başka memlekete gidip mal getirmeye karar verirler. Allahısmarladık edip çıkar giderler. Ana ile kız evlerinde oturup namazlarını kırlarlar. Baba ile oğul daha Halep’e gitmeden önce yoldaki bir otelde bunları alıkoyarlar. Otel Çuhadaroğlu adlı zengin bir adamınmış. Otururken derler ki: “İstanbul’daki kadınların hepsi kötü kadındır.” İddiaya girerler. “Bizim ailemiz sokağa bile çıkmaz.” derler. Adamın biri: “Peki ben gidip ailenizden bir işaret getirirsem bu odadaki malların hepsini bana vereceksiniz.” der. Onlar da razı olurlar. Hiç dışarı çıkmazlar. Adam bir kadın bulur. Onu razı edip bir sandık yaptırır, içeriden de kilitli. Kendini bu sandığın içine koyup bunların kapısına gelir. Kadın sandıkla gelip kapıyı döver, kız gelip kapıyı açar. Kadın: “Hacca gideceğim, sandığım sizde dursun, gelince alacağım.” Annesi önce razı olmaz ama kız sandığı alır, yatak odalarına koyarlar. Kadın: “Aman sandığım çok kıymetlidir. Onu yatak odanıza koyun.” der” (Seyidoğlu, 2016: 321).

...

“Sonra Ahmet der ki: “Sormadık ki ne yalanlar söyledi ne aldı?” İhtiyara sorarlar ihtiyar anlatmaya başlar. “Otele indik bunlar ailemizin namussuz olduğunu söylediler. Sonra İstanbul’a gidip bir nişan alıp geldi. Oğlumun karısının göğsünde bir ben olduğunu söylediler.” Sonra Çuhadar da onların evine giremeyince nasıl hile yaptığını anlatır. İhtiyar adamla oğul da bunları duyarlar. Kız bunların mallarını tekrar kendilerine verir. İstanbul’a gönderir. Kendi de eşyalarını satıp Ahmet’le beraber İstanbul’a onlardan önce döner” (Seyidoğlu, 2016: 324).

Üç Tane Vasiyet masalında “sözünde durma” ve “sadakat” değerleri bir aradadır.

“Oğlum senin bir derdin var. Sabahtan beri buralarda dolaşıp duruyorsun.’ Mahmut derdini söylemez. Adam ısrar edince Mahmut der ki: ‘Evleneceğim, param yok ki evleneyim.’ Adam der ki: “Evlenmen için ne kadar para lazım?’ ‘Yüz banknot lazım.’ Dükkân sahibi Mahmut’a istediği parayı verir. Mahmut gidip evlenir, ev bark sahibi olur. Ama bu adamın parasını bir türlü ödeyemez. Bir gün kendi kendine der ki: ‘Ben bu adamdan borç aldım, işimi gördüm. Şimdi bu adamın parasını veremiyorum.’ O zaman köyünden iki adam gurbete para kazanmaya giderler. Mahmut da onlarla birlikte gurbete gider. Gurbette bir müddet kalır, epeyce para kazanır. Arkadaşlarıyla memleketlerine dönecekleri zaman Mahmut’un önüne ak sakallı bir ihtiyar çıkar. Mahmut’a der ki: ‘Oğlum sen gurbette çok para kazandın. Bunun birazını da bana ver. Sana üç vasiyetim var, onları söyleyeyim.’ Mahmut: ‘Benim memleketimde borcum var. Bu parayı ona götürüyorum.’ der” (Seyidoğlu, 2016: 337).

...

“Mahmut getirdiği parayla borcunu öder. İhtiyara verdiği parayı helâl eder” (Seyidoğlu, 2016: 338).

Üç Tane Vasiyet masalında borcuna sadık bir kahraman vardır. Sözünde duran, güvenilir insanlar toplumda da saygınlık kazanır. Değerlerimiz aynı zamanda dışarıya yansıttığımız benliğimizdir. İyi değerlere sahip bir kişinin davranışları da iyi olur. Toplumda sevilen bir insan olur. Değerler sadece bireyleri değil toplumu ve bireyin toplumdaki konumunu da belirler. Üç Tane Vasiyet gibi masallar değerlerin çocuklara ulaşması ve bu değerlerin kazandırılması açısından önemlidir.

8. TEMİZLİK

Gelişim kuramcılarına göre temizlik, cömertlik, tutumluluk, savurganlık ilk çocukluk döneminde kazanılan önemli değerlerdir. Ailenin etkisiyle kazanılan bu değerler aile, anne baba tutumları sonucunda ortaya çıkar ve ilerleyen yaşlarda değişmesi ya da kazandırılması zordur. Temizlik değerinin temeli 1- 3 yaşlar arasında (Anal dönem) atılır.

Masallarda temizlik değeri sıkça karşımıza çıkmaktadır. Özellikle okul öncesi dönemde sosyal çevre ile ilk kez karşılaşan çocuklara bu değer öğrettilmesinde masallardan ve ilgili etkinliklerden yararlanılmaktadır. Okul öncesi seviyesine uygun seçilmiş masallar ve etkinliklerden faydalanılmaktadır. Değerler eğitimi yaklaşımlarından “yapılandırmacı yaklaşıma” göre “değerleri öğrenme tek başına gerçekleşmemektedir. Bunun için grup çalışmalarına önem verilmelidir” (Güneş, 2016: 9). Grup çalışmalarına elverişli olduğu için okullarda, değer eğitiminde yapılandırmacı yaklaşımdan yararlanılmaktadır.

Topal Leylek masalında “temizlik” ve “misafirperverlik” değeri şöyle karşımıza çıkmaktadır.

“Kız kapıyı arkadan kilitlemiş, topal hizmetçi acele hamamdan çıkar gelir ve kapıyı çalar. Kız kapıyı açmaz ve ‘Tandırda su var, bekle ben seni yıkayayım, tırnaklarını keseyim, gidip yatağını açayım, annen ve baban geldiklerinde seni onlara teslim edeyim.’ der. Oğlan, dünya rahatına kavuşmuştur. Gerisini düşünmemektedir. Kız, oğlanı yıkar, tırnaklarını keser ve yüzünü tıraş eder. Ne de olsa padişah evladı, görgülü insandır” (Seyidoğlu, 2016: 35).

Ölü Yiyen Derviş masalında

“Kız bir gün der ki: ‘Ben öyle kirlenmişim ki beni bir hamama götür.’ Bu adam kızı hamama götürür. Adam kıza çok fazla altın takar. Onu elmaslara gömer. Kız da adamın ardından hamama gider” (Seyidoğlu, 2016: 50).

Gül Sinan masalında

“Bizim çocuğumuz olmadıysa Allah bize verdi. Onları alıp evine döner. Kadın bunları alır, temizleyip besler. Çocuklar yedi yaşına girerler ve oynamaya başlarlar” (Seyidoğlu, 2016: 110).

Nar Tanesi I masalında

“Kırk haramiler sabah olunca kalkıp giderler. Kız onlar gittikten sonra kalkıp yatakları toplar, bulaşıkları yıkar, mağarayı temizler ve tandır yakar. Yemeği pişirdikten sonra kendisi de biraz yer ve yerine gidip saklanır” (Seyidoğlu, 2016: 144).

Nar Tanesi II masalında

“Kapıyı açar ki içeride kırk çift ayakkabı var. Bir kazan kaynıyor, içinde de pirinç pilavı pişiyor. Meğer burası kırk haramilerin yeriymiş. Kız etrafı temizler, yemekleri pişirir, kendi de kapının arkasında saklanır” (Seyidoğlu, 2016: 152).

Üç Turunçlar masalında

“Bu nine padişahın ekmeğini pişirip, evine dönüp geldiği zaman, evini süpürmüş, bezenmiş ve düzeltilmiş olarak bulur. Nine bu işe şaşırıp kalır. ‘Acaba bu neyin nesi? Benim evimde kim var? İki günden beri böyle yapıyor.’ diye düşünür. Bir gün nine: ‘Ben saklanıp bakayım ki, benim evimi kim böyle düzene sokuyor?’ Nine kapının arkasına saklanır. Bir çuvaldız kaşıklıktan yere düşüp çınlar. Huri gibi güzel bir kız olur. Tahta terlikleri giyer, gezer. Evi barkı silip süpürür, tandırı yakar” (Seyidoğlu, 2016: 198).

Üç Narlar masalında

“Nine gittikten sonra kız kalkıp evi temizler, çorba pişirir kendisi biraz yedikten sonra birazını da fakir nineye bırakır. Nine evine dönünce tekrar bir çuvaldız olup dolaba girer. Nine içeri girince kirli evinin tertemiz olduğunu ve yemeğin pişmiş olduğunu görür. Nine tekrar çıkınca çamaşırını yıkar, yemeğini pişirir, nine eve dönünce tekrar çuvaldız olup dolaba girer. Sonunda nine: ‘Bir gün gözetleyeceğim, bakayım bu in midir cin midir nedir? Her dönüşüm evimin bir düzene girdiğini görüyorum.’ Bir gün kapıdan çıkıyormuş gibi yapar ve olup biteni anlamak için gözetlemeye başlar” (Seyidoğlu, 2016: 208).

Uçkur Terleten masalında

“Padişah der ki: ‘Aman biz oğlumuzu bulamadan hamama gitmeyiz’ Kız padişahla hanımını zorla hamama gönderir. Hemen gelir oğlanın odasının örümceğini alır, yatağını düzenler, tandırı yakar. Tandırın üzerine bir bakraç su koyar. Kız yavaşça gidip oğlanın bulunduğu kapıyı açar oğlan sesi duyunca dadı zanneder. ‘Gelme dadı, almam dadı, yanmam dadı. Günde bir kez geliyordun. Bugün niye iki bulaşık suyu getirdin.’ O sırada kız kapıyı açıp bakar ve oğlanın kuyuya düşmesi için iki tel saçının kaldığını görür. Oğlanı kurtarır, uh çorbası pişirip yedirir. Oğlanın kemikleri bile acıkmıştır. Onu sıcak suyla yıkayınca bayılır. Getirip yatağının üzerine koyar. Kız oğlanı yatırdıktan sonra her yeri silip süpürür, yemekleri pişirir. Hamamdan gelecek olanları bekler. Hamamdan çıkıp gelirler ki, ev bark gül gibi...” (Seyidoğlu, 2016: 255).

...

“Oğlan da bir memlekete gelir. ‘Kim bu uçkuru terletirse onu alacağım.’ der. Padişah kızın kurtardığı oğluyla sarılıp ağlaşır. İki heybenin gözünü altın doldurup kızı yolcu eder. Kız

çıkıp uçkur terletenin memleketine gelir. Gelir ki, ne gelsin. Bezenip çarşaflanan kız bir odadan içeri giriyor. Kızlara sorar: ‘Siz buraya ne iş için giriyorsunuz?’ Onlar da derler ki: ‘Bir yiğit gelmiş uçkur terletiyor. Hangimiz terletirsek onu alacak.’ Hemen kız gelip içeri girer, uçkuru bir o tarafa bir bu tarafa yırtar. Oğlanın yatağına yatar. Yüzüğü de yukarı doğru tutar ki oğlan onu tanısin. Oğlana haber gider ki: ‘Gel bir tane deli geldi, uçkuru yırttı.’ Oğlan koşarak gider ve der ki: ‘Uçkuru yırtan kim?’ Bakar ve yüzüğü görünce tanır. Diğerlerine der ki: ‘Hepiniz benim anam- bacımsınız. Ben aradığımı buldum’ (Seyidoğlu, 2016: 256).

9. SEVGİ

Erzurum Masalları’nda en çok tespit edilen değer sevgidir. Masallarda sevgi değeri genellikle insan, doğa ve hayvan sevgisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Değerler arasında en yüce değer insan sevgisidir. İnsan sevgisi diğer tüm sevgilerin temelini oluşturur.

GTS’de (2022) “sevgi, insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu” olarak tanımlanmaktadır. “Doğaya, hayvanlara, vatana ya da insanlara duyulan yakınlığı ifade eden bir değer olan sevgi değeri; hayvan sevgisi, doğa sevgisi, aile sevgisi, anne baba sevgisi, kardeş sevgisi, sanat sevgisi, vatan sevgisi gibi kendi içinde farklı türlere ayrılmaktadır” (Otmar ve Erdem, 2019: 11).

Ölü Yiyen Derviş II masalında

“Padişah: ‘Lala orada bir şey var. Canlı ise bana, mal ise sana.’ der. Oraya geldiklerinde ağacın başında güzel bir kız olduğunu görürler. Sanki doğan aya sen doğma ben doğayım, çıkan güneşe sen çıkma ben çıkayım demektedir. Kızı zorla ağaçtan aşağı indirirler. Padişah paltosunu kızın başına örter, atının arkasına bindirerek memleketine getirir” (Seyidoğlu, 2016:55).

Hoca Efendi masalında

“Padişahın ailesi, kızı ve ailesini tanımadıkları için şehzadenin kızı almasına razı olmazlar. Fakat şehzade kızı çok beğenmiş ve sevmiştir. Ailesi de razı olunca düğün yapar bunları evlendirirler. Aradan bir süre zaman geçer. Kız dokuz ay sonra bir erkek çocuk dünyaya getirir” (Seyidoğlu, 2016: 59).

Gül Sinan masalında

“Gül Sinan Allah aşkına bana bu zulmü yapma gel gidelim.’ ‘Yok gelmem sen git beline kadar taş kesilesin.’ diyince beline kadar taş kesilir. ‘Hey Yarabbim.’ diye bağırmağa başlar. Gül Sinan: ‘Bir kez daha desem tamamen taş kesilip burada kalacak.’ Elini açar ayakta kalır ve bir daha bağırır. Öyle bir bağırır ki, diğer bağırımları Gül Sinan’ın kulağına hoş gelmediği halde bu ses hoşuna gider: ‘Ben hele buna kalkıp bakayım.’ Deyip pencereden uzanıp bakar ki, perçemleri yüzüne dökülmüş, sadece altın perçemleri kalmış onları da rüzgâr bir o tarafa bir bu tarafa dağıtıyor. ‘Bu yiğidin perçemleri böyle güzel kendi nasıl güzeldir. Hele bunu insan edip bakayım ki boyu nasıldır?’ Kalkar pencereden

uzanır, ‘Beline kadar insan olasın.’ der. Beline kadar insan olur buna kanı kaynar: ‘Ben bununla giderim.’ Peri kızı, ablasının ve cadı kadının ona ne yaptığını bilir. Bu oğlana: ‘Tamamen insan ol.’ der” (Seyidoğlu, 2016: 114).

Tasa Kuşu masalında

“Padişah oğlu başını kaldırır ki ağacın başında güzel bir kız. ‘Kız, aşağı gel, atlar ürktüğü için su içmiyorlar.’ Kız ağaca sarılır: ‘Ben aşağı inmem.’ der. Padişah oğlu zorla kızı aşağı indirir. Padişah oğlu bekârdır. Paltosuna sarıp kızı annesine getirir. ‘Anneciğim sana ayın on beşi kadar güzel bir gelin getirdim.’ Hemen nikâhları kıyılır ve düğünleri yapılır” (Seyidoğlu, 2016: 121).

Muradına Ermeyen Dilber I masalında

“Vezir atları alır gider. Bu gider görür ki ne görsün, öyle bir güzel ki, doğar aya doğma ben doğarım diyor. Bu padişah kızı çok sever. ‘Bu benim karım olsun.’ der. Derken bu kızın bir çocuğu olur” (Seyidoğlu, 2016: 179).

Muradına Nail Olmayan Dilber masalında

Oğlan: “Sen benim gözümün ışığıydın.

...

“Bunlar yedi gün yedi gece toy düğün ederler. Onlar yer içer muratlarına geçtiler” (Seyidoğlu, 2016: 193).

Üç Turunçlar masalında

“Ben üç turunçlara âşık oldum. Onun için sararıp solmaktayım. Ya yarimi bulurum ya da yolunda ölürüm.’ ‘Oo bu çok kötü oldu. Baban seni bırakmaz, sen bundan vazgeç. Biz seni başkasıyla evlendirelim.’ ‘Yok gidin babama söyleyin, müsaade ederse ben gideceğim” (Seyidoğlu, 2016: 195).

Üç Karpuz Güzeli masalında

“Karpuzu keserler, içinden öyle güzel bir kız çıkar ki öbürlerine mi benziyor? Oğlan buna bir avuç su içirir, orada birbirlerine âşık olurlar. Kızın boynunda bir düzine mercan vardır. Oğlan: ‘Sen o kadar güzelsin ki, ben seni nasıl yaya götüreyim? Sen beni burada bekle, gidip yıldızlı arabalar getireyim.’ Kız: ‘Peki.’ der ve oradaki selvi ağacına: ‘Eğil selvim eğil, doğrul selvim doğrul.’ der ve çıkıp ağacın tepesine oturur. Bir çingene kızı da su almak için oraya gelir. Kızın gölgesini suda görünce başını kaldırır ve melek gibi bir kız görür” (Seyidoğlu, 2016: 202).

...

“Şimdi asıl gelininle karşı karşıyasın. İki sevgili birbirlerine sarılırlar, çingene kızı da kıskançlıktan çatlar. Onlar erdi muradına darısı bizim başımıza” (Seyidoğlu, 2016: 203).

Üç Narlar masalında

“Narı orada keser. İçinden bir huri kızı çıkar. Bu kız diğerlerinden daha güzeldir. Huri kızı: ‘Su su...’ diyince padişah oğlu onu deryaya koyar. Kız: ‘İnsanoğlu sen beni niçin yerimden getirdin? Böyle yerlere koydun. Şimdi ben ne yapacağım?’ Padişah oğlu: ‘Seni böyle götürmek bana yakışmaz.’ ‘Sen hiç merak etme, ben şimdi elbiselerimi giyer, selvinin üzerine çıkarım. Yarın sabah dokuzda beni alırsın.’ Padişahın oğlu kıza öyle âşık olur ki, gözlerini kızıdan ayıramaz. Kız: ‘Hadi kalk git yolcu yolunda gerek.’ der” (Seyidoğlu, 2016: 205).

Ahmet Şah masalında

“Ahmet Şah kızı alır, yola çıkar. Atın bulunduğu suyun kenarına gelir. At orada ortaya çıkar. Binip devin yanına gelirler. Kız Ahmet Şah’a der ki: ‘Beni kendine mi götürüyorsun?’ O da der ki: ‘Yok kendime götürmüyorum.’ Ama bunlar birbirlerini çok severler. Dev Ahmet Şah’a izin verir. O da der ki: ‘Ben çok yorulduğum biraz burada kalacağım’ (Seyidoğlu, 2016: 232).

Çoban Mehmet Baba masalında

“Ah! Vefasız ne yaptın, başımı onulmaz bir belâya soktun.’ Çoban Ahmet der ki: ‘Bu benim işim değil. Ayrılık bize Allah’tan geldi.’ Orada sevinir, şad olurlar. Epey bir zaman geçtikten sonra suyun üzerine hatıra bir köprü kurmaya karar verirler” (Seyidoğlu, 2016: 244).

Uçkur Terleten masalında

“Bunlar büyürler herkes der ki: ‘Sizleri beşik kertmesi yapmışlardı şimdi niçin evlendirmiyorlar?’ Bunlar durumu hatırlar. Kızların birisi altı kardeşin babasına dünürücü gider. Onlar da kızı vermezler. Oğlanla kız gizli bir yerde konuşurlar. ‘Mademki bizi birbirimize vermiyorlar biz de başımızı alıp gidelim’ (Seyidoğlu, 2016: 254).

Köroğlu masalında

“Hasan Bey gezer, dışarı çıkarken kapının arkasında bir fotoğraf görür. O fotoğrafı görür görmez hemen düşüp bayılır. Ayvaz koşup Köroğlu’na haber verir. Köroğlu hemen mescitteki Hasan Bey’in yanına koşar. Hasan Bey’e su serperler, şerbet getirirler. Kucaklayıp konağa götürürler. Hasan Bey’in aklı başına geldikten sonra: ‘Baba bu kız kimdir, kimin kızıdır? Ya onu bulurum ya da yolunda ölürüm.’ der. ‘Aman oğlum o Akşehir’deki Telli Hanımdır. Ben ona yedi kere gittim getiremedim. Onu aklımdan çıkar. Her kimi istersen ben sana onu alırım.’ Hasan Bey kabul etmez” (Seyidoğlu, 2016: 261).

...

“Hasan Bey içeri girip bakar ki havuzun başında sandalyeler dizilmiş. Kızların başörtüleri üzerinde fakat kızlar yok. Hasan Bey başörtülerini toplar. Bir sandalyeye oturur, başörtüleri de eline alır ve kızları bekler. Biraz sonra kızların karşıdan gelmekte olduğunu görür. Telli Hanım da bunların içindedir.

Aldı Hasan Bey:

Saraydan iner naz ile

Kırk ince belli kız ile

Eli sedefli saz ile

Bahtına düştüm Telli Hanım

Kız hiç duymaz.

Hasan Bey bir daha alır:

Saraydan indi yürüdü

Dört yanını yosma bürüdü

Akça kız işler yürüttü

Bahtına düştüm Telli Hanım

Karşıdan gelen sunalar

Bizim göllere konalar

Yüzüne zülûf taneler Yusuf-u Züleyha sen misin?

Biraz daha giderler. Oğlan bir daha söyler.

Mücevher yüzün destine

Hiç dönüp bakmıyorsun dostuna

Yüzüm ayağının üstüne

Bahtına düştüm Telli Hanım

Cariyenin biri der ki: ‘Havuzun başında oturan bunları sana söylüyor. Mücevher yüzük senin parmağında.’ Kız hemen gelir, her gün dolaştığı bahçeyi o gün hiç dolaşmaz. Gelip oğlanın yanına oturur. Oğlan bir daha aldı:

Çamlıbel’den gelmişim

Bir candır yoluna koymuşum

Deli divane olmuşum

Bahtına düştüm Telli Hanım

Bu sefer kız alır:

Çamlıbel’den gelmişsin

Deli divane olmuşsun

Beğen bu kızlardan

Al git bu bağlardan

Hasan Bey bakar ki kızları teklif ediyor, kendisinden hiç bahsetmiyor. Hasan Bey bir daha alır.

Başına örtmüştür al vala

Hasan sana kurban ola

Beni mahzun salma yola

Bahtına düştüm Telli Hanım.

Aldı kız:

Gel gidelim yatağında yatırayım

Ahdini yere getireyim

Konuşalım saraylarda

Böyle der ve kızla oğlan buluşup akşama kadar konuşurlar, gülüp söylerler” (Seyidoğlu, 2016: 262- 264).

Terzi Kızı masalında

“Bu padişahın tek oğlu varmış, bu oğlan bir güne bir gün de kalkıp penceresinden dışarı bakmazmış. Bir gün kalkıp penceresinden dışarı bakarken ne baksın. Bir kız komşu bahçede, fasulye ekip biçmekle meşgul. Padişah oğlu merak eder, bu kızın kim olduğunu sorar öğrenir. Terzi kızı olduğunu söylerler. Padişah oğlu pencereden kıza laf atar:

Terzi kızı tere vere

Allah seni bana vere

Terzi kızı her gün ekip biçersin

Yaprağı kaçtır terenin?

Terzi kızı da şehzadeye cevap verir,

Beysin beyzadesin

Şahsın şehzadesin

Her gün okur yazarsın

Gökte yıldız kaç tanedir?” (Seyidoğlu, 2016:278).

Köroğlu ve Terzi Kızı masalında görülen aşık atışması kültürümüzde önemli bir yere sahiptir. Âşık atışmaları, âşıkların birbirlerini sazda ve sözde yenmeye çalışması yarışmadır (Albayrak, 2004: 58). Bu gelenek zamanla halk arasında yerleşerek farklı yerlerde ve şekillerde karşımıza çıkmaya başlamıştır. Masalda da bunun bir örneği görülmektedir. Âşık atışması bir maharet işidir aşıkta maşuku aşkına ikna edebilmek için her türlü hünerini kullanır. Masal kahramanları şiir atışması ile birbirine aşklarını itiraf eder.

Masalda atışma geleneğinin yer alması *Erzurum Masalları*’nın yöresel ve kültürel özellikler barındırdığının göstergesidir. Erzurum- Kars bölgesi, ülkemizde aşıklık geleneğinin halen yaşadığı ve önemli halk şairlerinin yetiştiği bir bölgedir. *Erzurum Masalları*’ndan Köroğlu ve Terzi Kızı masallarında bunun izler görülmektedir.

Acemoğlu masalında

“Böyleyken böyle oldu.’ ‘E öyleyse sen benimsin ben de senin.’ Padişah oğluyla kız epeyce vakit geçirirler. Ama padişah oğlunun da kırk günlük izni vardır. Kırk günden sonra ne olacak? Kırk gün dolunca gitmesi gerekiyor. Padişah oğlu kızdan vazgeçemez, ama babasının korkusundan duramaz” (Seyidoğlu, 2016: 272).

Has Altın Halis Gümüş Paslı Pul masalında

“Şehzade bunları duyunca bir de döner bakar ki, güller kızın başucunda kız anlatmasına devam ederken şehzade gelip annesini öper. Karısından özür diler. Yer, içer yerin dibine geçerler” (Seyidoğlu, 2016: 277).

Mektup masalında

“Oğlan da biraz nazlı büyümüştür. Padişahın has bahçesine gelince yorulur. Sırtını bir ağaca dayar ve uyur. Padişahın kızı da has bahçeye gezmeye çıkar. Oğlanı has bahçede görünce ona âşık olur. Oğlanın göğsünde bir mektup olduğunu görür. Gider mektubu alır ki, babasının yazısı. Diyor ki: ‘Bu oğlanı akşam aldınız akşam sabah aldınız sabah boynunu vurun.’ Kız babasının yazısına benzetip başka bir mektup yazar. ‘Bu mektubu akşam aldınız akşam, sabah aldınız sabah gelin güveyi edin.’ Padişahın lalaları bunların düğünlerini yaparlar. Kızla oğlanı gelin güveyi ederler” (Seyidoğlu, 2016: 286).

Altın Şamdan masalında

“Bir de bakar ki, çıt diye bir ses çıkar şamdan açılır bir kız çıkar gelin duvaklı, sırmalı, insan kıymaz ki baksın. O tarafa bu tarafa dolaşır. Oğlanın yüzüne eğilip bakar. ‘Ah sen uyu uyu, benim halime, senin uykuna bak!’ der. Gider yemeği yer. Çıt diye şamdanı açıp girerken. ‘Girme. Sen burada kırk gündür yemeğimi yiyip buraya giriyorsun. Sen in misin cin misin?’ ‘Vallahi ne inim ne cinim. İnsanoğlu insanım.’ ‘Ya senin bu gelinliğinle bu duvağın ne?’ Kız hepsini anlatır. Orada bunlar sevişmeye başlarlar. O onu sever o da onu sever. Gönülden birbirlerine vurulurlar” (Seyidoğlu, 2016: 294- 295).

...

“Kız süslenir bezenir, dedeyle yola düşer, gelir yanına oturur, yoğurdu yedireceği zaman der ki: ‘Allah’ını seven dışarı çıksın, hele bakayım ki, bu dedenin kızının dünya yüzünde başına geçen nedir?’ Yanına oturur. ‘Şimdi sen anlat bakayım başından neler geçti?’ ‘Benim başıma geçen bir şey değil. Benim başıma geçen dünya âlemin başına geçmedi. Ben bir padişahın evindeydim, altın şamdan içindeydim. Padişahın oğlu bırakıp askere gitti. Askere gittikten sonra bunun nişanlısı geldi şamdanı kırıp paramparça etti. Al kanlara koyup doğradı, götürüp bir kuyuya attılar, çıkıp gittiler. Kuyuda da bu çoban dede beni buldu getirdi, yaralarımı iyileştirdi. Beni evlat etti. Şimdi ben onun evladıyım.’ ‘Desene benim nişanlımsın.’ Bunun boynuna sarılır. ‘Eh yârimi buldum.’ der. O zaman Allah’tan şifa bulur, iyileşir annesini çağırır: ‘Anne gel içeri ben yârimi buldum.’ der” (Seyidoğlu, 2016: 298- 299).

Dal Boylu Dal Yusuf masalında

“Bu adamın yanından birisi geçer ve: ‘Ağa ne götürüyorsun?’ diye sorar. ‘Bir elma götürüyorum o da Dal Boylu Dal Yusuf’un yanaklarına benziyor.’ ‘Nasıl olur, böyle bir şey olmaz. O nasıl insan ki, yanakları elmaya benziyor?’ Bir gün bakar ki, yine aynı adam bir mendil kiraz götürüyor. ‘Ağa ne götürüyorsun?’ diye sorar. ‘Kiraz götürüyorum Dal Boylu Dal Yusuf’un dudaklarına benziyor.’ Kız bunları dinler ve arkadan arkaya Dal Boylu Dal Yusuf’a âşık olur. Adam ertesi gün bir mendil, kalem getirir, kaşlarına benzetir. Üzüm götürür bunları gözlerine benzetir. Kız âşık olur ama kimseye sorup öğrenemez. Bu oğlanın kim olduğunu merak eder, verem olur yataklara düşer. Padişah bunu iyileştirmek için bütün doktorları getirtir, bu hastalığın çaresini bir türlü bulamaz” (Seyidoğlu, 2016: 300).

...

“Yemekleri kızın yanına götürürler kız kuzunun kapağını açar bakar ki, sapsarı. Der ki: ‘Ben Dal Boylu Dal Yusuf’un boyuna âşık oldum sarardım, sana ne oldu ki, böyle sarardın?’ Yemeğin kapağını kapatır ötekini açar. ‘Kaşlarına vuruldum sarardım sana ne oldu?’ ötekini açar: ‘Gözlerine vuruldum sarardım, sana ne oldu?’ Böylece her şeyi başından sonuna kadar anlatır. Adam der ki: ‘Duydun mu padişahım? Senin kızın Dal Boylu Dal Yusuf diye birisine âşık olmuş, bunun hastalığı o’” (Seyidoğlu, 2016: 301).

...

“Oğlan hiç sesini çıkarmaz, kız gelir yemekleri yer, geri döner. Yusuf ’un yüzünü öptüğü esnada, Yusuf onu kolundan yakalar. ‘Sen kimsin, nesin?’ diye sorar. Kız olup biteni anlatır. ‘Ben bir padişah kızıyım, sana âşık oldum. Böyle böyle oldu, babam beni öldürecekti, merhamete geldi. Annem yalvardı diye beni bıraktı. Ben de geldim seni buldum” (Seyidoğlu, 2016: 303).

Ahmedi Dürre masalında

“Ben seni çağırırım. Sen de Ahmedi Dürre’ye bir şişe şerbet getirirsin.’ ‘Peki.’ der. Bu kıza hep kırmızılar giydirir. Ekmeklerini yerler, içerler ondan sonra kız kardeşi bağırır: ‘Gül hanım gülleri senden hanım, bir şişe şerbet getir.’ Ahmedi Dürre gelir bu kız da salına salına bir şişe şerbet getirir. Ahmedi Dürre’ye verir. Bu kız Ahmedi Dürre’yi görür. Gerçekte yedi yerden beli kırılır. Bu kız çıkar gelir. Yine sıra büyük kardeşe gelir. Bu yine küçük kardeşine haber gönderir ki: ‘Ben oraya geleceğim.’ Eh bu kıza gönül verdi, bu kız da orada kalıyor” (Seyidoğlu, 2016: 308).

...

“Neyse yine ona haber gelir, büyük kız kardeş telaşlanır, der ki: ‘Ne olduysa bu ninenin kızından oldu sıra bizdeydi, yine küçük kardeşime gitti: Neden acaba?’ Bu yine küçük kardeşine gelir. Yemekler pişirilir, her iş yapılır. Bütün beslemeler içeri girer, bu yine geri durur. Bu sefer bu kıza yeşil elbiseler giydirir. Bütün her şeyi yeşil. ‘Kız ben sana çağırırım sen yine şerbet getirir misin?’ ‘Peki.’ der. Kız da yaprak gibi titremektedir. ‘Acaba ne zaman gelecek ne zaman göreceğim?’ Yine gelir. Yerler, içerler der ki: ‘Gül hanım gülleri senden hanım bir şişe şerbet getir, Ahmedi Dürre geldi.’ Bu kız yine salınarak gelir, Ahmedi Dürre’ye şerbeti verir. Üç adım geri gider bekler, bardağı alır, içer. Kız da çıkıp gider. Ama oğlan kıza vurulur, kız oğlana. Ertesi hafta sıra ortanca kıza gelir. Yine küçüğe haber gönderir. ‘Kardeşime söyleyin onlara geleceğim.’ Eh bu kıza tamamen gönlünü bağladı demek. Bu kız gelir, yemekler pişirilir, beslemeler içeri doldurulur, bu kız da dışarda kalır. Yerler içerler, bu kıza bu kez beyaz takımlar giydirilir. Bardağı beyaz, tabağı beyaz, elbiseleri beyaz. Kıza bir çift yüksek nalın giydirir der ki: ‘Kız şerbeti verdikten sonra yalandan ayağın burkulup düşersen. Dersin ki aman anne ayağım burkuldu. Hele bakayım ki Ahmedi Dürre’nin sende gönlü var mı?’ ‘Peki.’ der. Bu yine gelir yerler içerler hoş sefadan sonra bu bağırır: ‘Gül hanım gülleri senden hanım bir şişe şerbet getir, Ahmedi Dürre geldi.’ Bu kız sallanarak pullanarak gelir, şerbeti verir geri gideyim derken yalandan düşer. ‘Aman anne ayağım kırıldı.’ der. Yalandan düşüp bayılır. ‘Aman kardeş senin gözün kör olsun o nalınlar giydirilir miydi?’ Oğlan bir yerde bayılır kız bir yerde bayılır. ‘Kızım hele bak ergen kızın memesi ergen oğlanın derdine dermandır. Hele kalk yüzüne sür.’ Bu kız kalkıp memesini oğlanın yüzüne gözüne sürer, oğlan uyanır. Bu kız kalkıp evine gelir. Ertesi gün padişah: ‘Kızım gördün mü?’ ‘Evet baba gördüm. Ahmedi Dürre benim, ben Ahmedi Dürre’nin.’ Ahmedi Dürre kız kardeşini gönderip bu kıza istetir, verirler. Kırk gün kırk gece toy düğün tutarlar” (Seyidoğlu, 2016: 309).

Celali Ahmet masalında

“Bir gün böyle beş gün böyle. Padişahın oğlu kapının önünden geçerken bakar ki, doğar aya doğma ben doğarım diyecek kadar güzel bir kız. Annesine ve babasına der ki: ‘Gidip eşekçinin kızını bana alacaksınız.’ ‘Oğul etme eyleme, eşekçinin çocuğu yoktur.’ ‘Yok gidip alacaksınız.’ Annesi ve babası gelirler ki gerçekten doğar aya doğma şimdi ben doğarım diyecek kadar güzel bir kız. ‘Öyleyse Allah’ın emriyle senin kızını istiyoruz.’ derler” (Seyidoğlu, 2016: 312).

Yedi Kancık Babası masalında

“Oğul ben sana demedim mi? O oğlan. Sen ne söylüyorsun kız olsaydı boynuma boğazıma takayım diye heveslenip alırdı. Sen deli misin?” ‘Yok anne, onun gözleri kız gözü, parmağı yüzük yeri, bileği bilezik yeri. Yaktı anne onun boyu posu güzelliği, sen ne diyorsun anne? Ben yandım o kızdır kız” (Seyidoğlu, 2016: 332).

10. HAYVAN VE DOĞA SEVGİSİ

Masallarda sıkça kaşımıza çıkan doğa sevgisi karşımıza hayvan, bitki, çiçek sevgisi gibi türlerde çıkar. Masallarda tabiata çok önem verilir. Tabiat ve canlılar üzerinden çocuklara öğütler verilir. Masalın bir türü olan hayvan masallarında hayvanlar, bitkiler konuşturulur. Bu tür masallara fabl adı verilir. Değerler eğitiminde sıkça başvurulmuş bir türdür.

Hüsnü Yusuf masalında

“Zamanın birinde bir padişah varmış. Padişahın da bir kızı varmış. Bu kız bütün kuşlara aşıkmiş. Kuşları çok sever, onlara yem verir, onlarla eğlenirmiş. Yedirir, içirir bütün gün onlarla meşgul olurmuş” (Seyidoğlu, 2016:43).

Nar Tanesi I masalında

“Seyislere: ‘Allah Allah, selvi ağacında tabutun ne işi var. Eğer canlı bir şey ise bana, altın doluysa size olsun alın gidin. Benim bir şeyde gözüm yok.’ Selvi ağacını kesmeye kıymasalar da keserler. Bunu aşağıya indirirler” (Seyidoğlu, 2016: 147).

Tavuk Kız masalında

“Padişah oğlu da o gün has bahçeye gelir orada da dört tane gülü varmış. Güllerin ikisi kopmuş, bağbancıya kızmaya başlar: ‘Bağbancı bahçenin bu hali nedir? Bu narlara ne olmuş, benim güllerime ne olmuş? Ben onlara çok emek vermiştim” (Seyidoğlu, 2016:132).

Üç Narlar masalında

“Az giderler uz giderler, bir de bakarlar ki, bir tay peşlerinden gelmektedir. Üzerindeki tüyleri yıldız gibi parlamaktadır. Padişahın oğlu, bu tayı da yanlarına alır. Padişahın oğlunu zorla bu çingene kıızıyla zifafa verirler. Padişahın oğlu bu tayı fındık içi, badem ve hurmayla besler ve üzerinden hiç gözünü ayırmaz” (Seyidoğlu, 2016: 207).

11. KARDEŞ VE EVLAT SEVGİSİ

Değerlerin arasında en yüce değer sevgi değeridir. Kardeş ve evlat sevgisi içerisinde şefkat ve merhameti barındırır. Masallar aracılığıyla bu değerler çocuklara

aktarılmaktadır. *Erzurum Masalları*'nda bu değer, anne babaya saygı, onları kırmamak, isteklerini yerine getirmek, şefkat ve merhamet göstermek şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Dilaremcengi masalında

“Kız: ‘İlla gidip Dilâremcengi’nin gülüyle bülbülünü bana getireceksin. Sen bırakıp gidiyorsun ben burada yalnız kalıyorum. Onlarla eğleneceğim.’ diye ağlamaya başlar. Oğlan da kardeşini çok sevmektedir. ‘Peki, gider getiririm.’ der ve değirmenci babasının yanına gider: ‘Baba ben Dilâremcengi’nin gülüyle bülbülünü getirmeye gideceğim’ (Seyidoğlu, 2016: 99).

Gülanber Hanım masalında

“Yolda karşısına bir dede çıkar ve oğlana: ‘Oğlum burası binlerce adamı öldürdü. Buraya gidersen sağ dönemezsin. Gitme.’ ‘Bunu benden kız kardeşim istedi. Mecburen gideceğim.’ ‘Allah işini rast getire, inşallah başarısın.’ Hızır buna dua eder” (Seyidoğlu, 2016: 105).

Nar Tanesi I masalında

“Küçük kardeş bakar ki hâlâ kızgınlar: ‘Yok bulamadım.’ der. Yine sorarlar: ‘Kimdi bize anlat?’ der ki: ‘Eğer bir şey yapmayıp kendinize kardeş edinirseniz çıkarırım. Yoksa çıkarmam.’ ‘Kardeş ederiz. Dünya ahiret kardeşimiz olsun. Çıkar gömleğimizden geçirelim.’ Çıkarıp getirir. Her biri gömleklerinden geçirirler. Kırkı da bunu kendilerine kardeş edinirler ve onu çok severler. Kurt kuş ona zarar vermesin diye her gün mağaranın önüne bir taş kapatırlar” (Seyidoğlu, 2016: 145).

Nar Tanesi II masalında

“Annesi hastalanır. Hekimler hiçbir çaresini bulamazlar. Annesi ölür. Ölmeden önce: ‘Bak ben ölürsem, öyle bir hanım alacaksın ki, çocuğuma ellinin körü demesin.’ Bu adam, Nardanesi’ne, gülden ağır bir söz söylemeyecek bir kadın bulabilmek için bütün dünyayı dolaşır” (Seyidoğlu, 2016: 151).

...

“Nardanesi dışarı çıkar. Nardanesi öyle güzeldir ki sanki doğar aya doğma ben doğarım der gibidir. Kırk örük saç da salım salım salınmakta. ‘Eh sen bizim dünya ahiret kardeşimiz.’ deyip kuş avlamaya giderler. Evden çıkmadan önce: ‘Küçük kardeşimiz seninle kalsın. Sen burada korkarsın.’ derler. ‘Yok sizin sayenizde bana bir şey olmaz. Ben korkmam, siz gidin.’ Bunlar giderler, Nardanesi de burada kalır” (Seyidoğlu, 2016: 153).

Melikşah masalında

“Melikşah içeri girince annesinin kemikleri yedi yerden kütürder. ‘Anneciğim sana ne oldu? Babamı kaybettim seni de mi kaybedeceğim?’ deyip ağlamaya başlar.

Annesi: ‘Ah! Yavrum benim derdimin dermanını sen bulacaksın.’ deyip ağlar. ‘Anneciğim ben senin yolunda öleceğim. Getirebilirim getiririm getiremezsem ölürüm.’ der. Allahaismarladık deyip çıkar” (Seyidoğlu, 2016: 171).

Muradına Ermeyen Dilber masalında “sevgi” ve “saygı” değeri bir aradadır.

“Padişah bir gün vezirini seslemiş. ‘Git sor bak ki, benim kızlarımın hangisi beni daha çok seviyor?’ Vezir gitmiş büyük sultana: ‘Sen babanı ne kadar seviyorsun?’ diye sorar. ‘Ben babama kurban olayım, her şeyim kadar severim. Altınım emaretim her şeyim kadar severim.’ Vezir ortanca kıza gider: ‘Sen babanı ne kadar seviyorsun?’ diye sorar. ‘Ben babama kurban olayım onu her şeyim kadar severim.’ Vezir küçük kıza gider: ‘Sen babanı ne kadar seversin?’ diye sorar. ‘Dünyanın tadı tuzdur, ben babamı tuz kadar severim.’ Padişah bunu duyunca çok kızar” (Seyidoğlu, 2016: 175).

...

“Kızın ablaları da bunu hamamda gördükleri için derler ki: ‘Aman bu kız doğuracak ne yapsın?’ Biraz eski toplatırlar, biraz yemek yaptırırlar ve cariyeleri ile yollarlar. ‘Götür bunu kardeşimize ver gel” (Seyidoğlu, 2016: 176).

Muradına Nail Olmayan Dilber masalında

“Oğlan: ‘Ben bu çocuğu alıp onun yerine sever okşarım.’ Çocuğu alıp bağrına basar. Oradan Halep’e gelirler. Oğlan kaynanasına: ‘Bu çocuğa hiçbir zarar gelmeyecek.’ diye sıkı sıkı tembih eder. Bu kız çocuğu iki yaşına girer. Bu çocuk bir gün inciyle oynarken babası da orada oturmaktadır. Çocuk dolabı açar ve o bileziği çıkarır. Üvey annesi: ‘O bileziği oradan niye çıkardın?’ diye kızınca çocuk ağlamaya başlar. Babası: ‘Bırak o bilezik ona kurban olsun. Onun annesinin de öyle bir bileziği vardı.’ Bileziği kızın koluna takar” (Seyidoğlu, 2016: 192).

Ahmet Şah masalında

“Kardeşlerimi nasıl bayılttıysan öyle uyandır. O da bir çaput yakar, dumanını onların burunlarına tutar, onlar da uyanırlar. Ama sarhoş gibi otururlar. Ahmet Şah der ki: ‘Kardeşlerim haydi buradan gidelim, devler gelirse bizi öldürürler.’ Orada ne bulurlarsa hepsini alırlar. Kızların içinden de üç tanesini beğenirler. Diğerlerini de yanlarına alıp yola çıkarlar. İhtiyar dev ninesini de yanlarına alırlar. Biraz gittikten sonra Ahmet Şah der ki: ‘Bu dev anasını öldürecekim.’ Kardeşleri de derler ki: ‘Yok, öldürme. Burada bırakalım.’ Ahmet Şah kardeşlerini kırmaz dev anasını bırakırlar” (Seyidoğlu, 2016: 230).

Ahmet Turan Mehmet Turan masalında

“Devin çocuğu gel zaman git zaman koskocaman oğlan olur. Oğlan kardeşini tanır. ‘Ben babamı kardeşime haber vereyim.’ der. Bunlar bakarlar ki, bizim sırrımızı meydana çıkaracak. Dev anası der ki: ‘Git zehir al gel. Bu akşam yemeğine katalım Ahmet Turan yesin.’ ‘Aman olur mu?’ Bu oğlan da onları dinler, sabah gider bir zehir alıp getirir yemeği pişirir. Akşam oğlan gelince yemeği yiyeceği zaman kardeşi vurup lambayı söndürür. Devin oğlu Mehmet Turan yemeği kediye atar. Kedi kendini bir o tarafa bir bu tarafa atar ve ölür. ‘Bak ağabey annem zehir katıp sana yedirecekti, işte babam da çatıda.’ ‘Deme.’ der. Kalkıp bakar ve öldürdüğü devi görür” (Seyidoğlu, 2016: 237).

...

“Sensin benim kardeşimi böyle eden. O orada ölürken dev padişahı koşar. O dünya güzelinin saçlarını eline dolar. ‘Çabuk benim kardeşimin yerini söyleyeceksin.’

der. ‘İnsanoğlu, söyleyince de başını vurur, söylemeyince de vurur. Babam onu öldürecekti ben zindana attırdım.’ Bu kez gelir onu kuyudan çıkarır. Getirip hekime gösterir, kardeşini iyileştirir” (Seyidoğlu, 2016: 239).

Uçkur Terleten masalında

“Bir şehre varır ki, orası da hep karalar giyinmiş. Yine bir nineye sorar: ‘Ne oldu ki bu halk hep böyle karalar giyindi. Yaşlı.’ Nine der ki: ‘Padişahın yedi yaşındaki oğlu kaybolmuş onun yasını tutuyorlar, fakat çocuk hâlâ bulunamadı.’ der ki: ‘Nine gel bana padişahın evini göster ben oraya gideyim.’ Kız padişahın evine misafir olur ki, karısı bir tarafta ağlıyor, padişah bir tarafta ağlıyor. Oğlan kaybolduğu için kapısını örümcek bağlamış” (Seyidoğlu, 2016: 254).

...

“Hemen sabah olur kapıları açar oğlanı aramak için dağlara gider. Kız da sabahleyin kalkıp padişaha der ki: ‘Siz hamama gidin.’ Padişah der ki: ‘Aman biz oğlumuzu bulamadan hamama gitmeyiz” (Seyidoğlu, 2016: 255).

Köroğlu masalında

“Hemen koşup Köroğlu’nun önünü keser. ‘Ağam atınla silahını bana teslim et, sonra git.’ ‘Kızım şimdiye kadar atımla silahımı kimseye teslim etmedim. Ama evladımın hatırı için ederim.’ Atını ve silahını Telli Hanıma teslim edip Hasan Bey’in yanına gider. Bakar ki, Hasan Bey de hiç can yok. Fena halde yatıyor. Hemen o çiçeklerden toplarlar. Kızla birlikte taşın üzerinde döverler ve Hasan Bey’in yaralarına bağlarlar. Arkadan Ayvaz bir tabur askerle gelir. Çadır kurup Hasan Bey’i yatağına yatırır. Köroğlu üç gün onlarla kalır dördüncü gün der ki: ‘Ben gideyim, siz burada bir ay kadar kalın. Hasan Bey’in yaraları epeyce iyileşsin ondan sonra alın gelin.’ Köroğlu’yla Ayvaz dönüp kuleye gelirler. Hasan Bey’le Telli Hanım bir tabur askerle birlikte orada bir ay kalırlar. Hasan Bey eskisinden de sağlıklı olur” (Seyidoğlu, 2016: 268).

Hain Vezir masalında

“Bir varmış bir yokmuş zamanın birinde bir baba ile ailesi varmış. Bu adamın bir oğlu bir de kızı varmış. Bunlar hacca gitmek isterler ve hac için hazırlık yapmaya başlarlar. Hocayı çağırır kızlarını hocaya teslim ederler. ‘Hoca kızımızı sana teslim. Önce Allah’a sonra sana. Kızımıza iyi bak. Suyunu ekmeğini getir. Çarşıdan ne lazım olursa onu al.’ Bunu teslim eder çıkar giderler” (Seyidoğlu, 2016: 313).

...

“Bu oğlan iki üç gün yol gelir. Bakar ki, evlerinin kapısı örümcek tutumuş, izlemeye başlar. ‘Bu düşmanlık mıdır, nedir? Ben nasıl kız kardeşimi öldüreyim, hele bakayım ki, kız kardeşime iftira mı ediyorlar?’ Bunu takip etmeye başlar bakar ki, akşam oldu lambasını yaktı, içerde kendi kendine oturdu, sabah olur bakar ki. Yine kapıyı açmadı kendi kendine oturuyor. ‘Ee ben bunun bir şeyini görmedim ki kardeşimi bir adamı seviyorsun diye nasıl öldüreyim.’ der. Dama çıkar pencereye vurur. ‘Sen kimsin?’ ‘Aç ben senin kardeşinim, hacdan geldim.’ ‘Annem babam hani?’ ‘Onlar arkadan geliyorlar, ben onlardan önce geldim.’ ‘Açmam. Kardeşimin bir yağdanlığı vardır, yağdanlığı atarsın tanırsam açarım, tanımazsam açmam.’ der. Kardeşi atar, mendilini de atar. Kız alır bakar, kardeşinin

olduğunu anlar. Bunları yüzüne gözüne sürer, koşar kapıyı açar ki, kardeşi. Sarıllılar ağlaşırlar” (Seyidoğlu, 2016: 315).

12. EŞİTLİK VE ADALET

İki ya da daha çok şeyin denk olması, aralarında fark bulunmaması anlamlarına gelen eşitlik genellikle adalet kavramı ile karışmaktadır. “Eşitlik insanlar arasında hak ve özgürlükler açısından ayırım olmaması anlamına gelir. Adalet ise insan haklarının herkes tarafından kullanılabilmesidir. Başka bir deyişle adalet hak sahibine hakkının teslim edilmesidir.” (Feyzioğlu, 2020: 139). Eşitlik adaletin aracıdır diyebiliriz. Demokratik bir değer olan eşitlik toplumun güvenliği açısından önemlidir. Eşitsizlik günümüzdeki birçok sorunun başlıca etkenlerinden de biridir.

Masallarda karşımıza sıkça çıkan bu değer haklıya hakkının teslim edilmesi, çocuklar arasında bir şeylerin eşit pay edilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Bengiboz masalında

“Bir varmış bir yokmuş, çok eski zamanlarda gözleri görmeyen bir padişah varmış. Bu padişahın da üç oğlu varmış. Oğlanlar çok merak edip, gidip gelip babalarına: ‘Baba sen gözlerinin niçin görmediğini anlat? Onları bir hekime baktıralım.’ diye sorarlarmış. Baba da: ‘Yavrularım benim gözlerimin açılması imkânsız. Hiçbir doktor benim gözlerimi açamaz.’ dermiş. Oğlanlar çok yalvarınca padişah dayanamaz: ‘Benim ayak basmadığım bir yerden toprak getirip çamur yapıp gözüme sürerseniz, o toprak gözlerimi açar.’ der. Padişahın büyük oğlu bunu duyunca hazırlanır ve yola çıkar. Tam yirmi günlük yol gider, yorulur. ‘Herhalde babam bu kadar yol yürümemiştir. Buradan bir avuç toprak alıp döneyim.’ der, bir avuç toprak alıp heybenin içine koyar ve atına binip geri döner. Büyük oğlan saraya gelince padişaha müjde verirler. ‘Padişahım müjdeler olsun, büyük şehzade geldi toprak getirdi, bakalım gözleriniz açılacak mı?’” (Seyidoğlu, 2016: 63).

Bu olay diğer iki kardeş içinde aynı şekilde gerçekleşir. Padişah üç oğluna da eşit davranır.

Masallarda sıkça karşımıza çıkan bu durum çocuklara hiçbir kardeşin diğerinden bir farkı olmadığını gösterir. Eşitlik değerine vurgu yapar. Sezdirerek öğretir.

İyilik Et De Suya At Balık Bilmezse Halik Bilir masalında

“Kır atlı bir adam buna: ‘Selâmünaleyküm hemşehrim nereye gidiyorsun?’ der. Ahmet Bey der ki: ‘Gurbete gidiyorum.’ Pala bıyıklı adam der ki: ‘Ben de gurbete gidiyorum, gel birlikte gidelim. İkimiz beraber kazanırız, onu da köprüünün başında kardeş payı ederiz. Ondan sonra sen kendi memleketine gidersin, ben kendi memleketime” (Seyidoğlu, 2016: 219).

...

“Ahmet Bey bakar ki, bir atla bir gelin var. ‘Bu ne diye?’ Mehmet Bey’e sorar. Mehmet Bey der ki: ‘Bu bizim kazancımız.’ Ata binip gelini alırlar. Biraz ötede bir sürü koyun bir

sürü deve, bir alay da asker vardır. Onları da alırlar ve yola revan olurlar. Günlerden bir gün buluştukları köprü'nün başına gelirler orada koyunları develeri, askerleri ayrı ayrı bölerler. Ahmet Bey der ki: 'Ben hiçbir şey kazanamadım. Bunların hepsi senindir, ben istemem.' Mehmet Bey de der ki: 'Seninle kazancımızı ayrı ayrı bölmemiz lazımdır' (Seyidoğlu, 2016: 225).

Tembel Ahmet masalında

"Oğlan: 'Ben dışarı çıkınca ölürüm, bana bir sandık yaptır içini pamukla döse, sonra da beni yavaş yavaş dışarı çıkarsınlar.'" Parmağından bir yüzük çıkarıp Ahmet'e verir. Oradan nar alırlar narlar mücevherdir, kovalarını mücevherlerle doldururlar ve kuyudan çıkarlar. Bunları alıp bir katıra bağlarlar. Ahmet malların yarısını bölüp karısına gönderir. Kendileri de çekip giderler. Yemen'e gelirler Yemen'in dışında bir çadır kurup oraya inerler" (Seyidoğlu, 2016: 250).

Bana Benzer Hanım masalında

"Bakar ki, bir atlı geliyor. Arkasında da bir halı heybe. 'Gitme dur.' der. Atlı durur bakar ki, ne baksın bu adamın yanında bir güğüm. 'Dede o nedir?' 'Vallahi ben bu tarlayı sürerken bir güğüm altın çıkardım. Gel bunu paylaşalım yarısı sana yarısı bana'" (Seyidoğlu, 2016: 363).

Serencam masalında

"Bunlar burada olsunlar davara bir kurt daha dalar. Bu büyük köpeğin canına tak etmiş. Kurt hücum eder etmez büyük köpek yetişir kurdu alt eder. Koyunu da elinden kurtarır. Hemen çoban gelir, koyunu eline alır keser iki parça eder. Yarısını büyük köpeğe yarısını da küçük köpeğe verir der ki: 'Her zaman Sultan Murat'ın vezirleri gibi hainlik etmeseniz de kısmetinizi ona buna yedirmesiniz.' der" (Seyidoğlu, 2016: 376).

13. HEDİYELEŞME VE MÜKAFAT

Hediyeleşme masallarda ödül, mükafatlandırma şeklinde görülebilir. Önemli bir olay, sevinçli bir durum ya da soru karşısında hediye ya da ödül verilir. Bazen de bir iyilik ya sabır sonucunda masal kahramanı ödüllendirilir. Sabrın sonu selamettir deyiminin anlamı çocuklara masalla sezdirilmiş olur. Çocuk iyilerin her zaman kazanacağını ve ödüllendirileceğini kötülerinse cezalandırılacağını masallardan öğrenir.

Bengiboz masalında

"Şehzade gider tamamen simle işlenmiş olan yeleği alır heybesine yerleştirir. Yine yola koyulurlar. Sonra bir padişaha misafir olurlar. Padişah bunlara o kadar ikram eder ki, şehzade: 'Ne versem de padişahı memnun etsem.' diye düşünür. Bengiboz'un yanına gelir: 'Bengiboz, şu yeleği padişaha hediye etmek istiyorum. Ne dersin?' 'Ver ama bunun çok zararını göreceğim' Şehzade çıkarıp yeleği padişaha hediye eder. Yelek padişahın çok hoşuna gider" (Seyidoğlu, 2016: 66).

İngiliz Kralı masalında

“Yolda Aras kurutanın yerine gelince Aras kurutan, Allahısmarladık diyince üç marifeti bilen ona üç altın verir. ‘Benden sana hediye çok faydan oldu.’ Biraz sonra Seyrek basanın yerine gelirler. Ona da üç altın verir. Allahısmarladık derler” (Seyidoğlu, 2016: 142).

Muradına Ermeyen Dilber I masalında

“Büyük kız: ‘İyi bir bu eksikti.’ der. Ortanca: ‘Biz ekmek bulduk yemek için o kaldı.’ Küçük de: ‘Baba benim ekmeğimden bir parça veririm. Şöyle köşede büzülüp otursun.’ Küçük kız bunu yıkar bir de dönüp arkasına bakar ki, ne görsün su tamamen altın kesilmiş. Dede bu incileri fırıncıya verir: ‘Bunları al bana biraz para ver.’ der” (Seyidoğlu, 2016: 178).

Bu masalda, masal kahramanının yaptığı iyilik karşısında mükafat alması görülür. Masallarda sıkça karşımıza çıkan bu değer, çocuklara yardımın, iyiliğin ya da mükafatın kimden geleceği belli olmaz mesajını verir. Masallarda iyiler ödüllendirilir, kötüler cezalandırılır. Masallar aracılığıyla bunu kavrayan çocuklar kötülerin cezasız kalmayacağını öğrenir.

Muradına Ermeyen Dilber II masalında

“Çoban kızlarına: ‘Bakın size bir kız getirdim. Yanında da bu kadar inci mercan getirdim.’ deyip torbadaki inci ve mercanları kızlarının önüne döker. Çobanın kızları sevinirler. Bu kızı temizlerler ve ona eski bir entari giydirirler. ‘Bana eski entari giyindirmeyin ben yıkanayım siz o zaman her şey alabilirsiniz.’ Bu kız yıkanır. Bir leğen altın olur. Bunu gören çoban sevincinden çıldırır. Artık çoban da kızın annesi ve babası gibi zengin olur” (Seyidoğlu, 2016: 182).

...

“Padişah hemen oğluna aslanı kesmesini söyler. Adamlarına da: ‘Boynundan bir mavi boncuk yere düşerse bize getirin. Kim getirirse bir kese altın vereceğim.’ der. Adamları yere düşen mavi boncuğu getirirler” (Seyidoğlu, 2016: 183).

Hız. İsa Hikâyesi masalında

“Gidip bakar ki, padişah tellâl bağırtıyor. Padişahın kızı hastaymış. Onu her kim iyileştirirse kızını ona verecek. Bir saray verecek, işte böyle böyle yapacak. Adam: ‘Peki beni götürün.’ der, onu hastanın yanına götürürler” (Seyidoğlu, 2016: 241).

...

“Padişaha haber verirler. Padişah çağırır der ki: ‘Ne kadar istersen muradını vereyim.’ ‘Padişahım benim tek muradım bu adamı bana bağışlamandır.’ der. ‘Sana feda olsun, haydi götür.’ Şehirden dışarı çıkarlar” (Seyidoğlu, 2016: 241).

Uçkur Terleten masalında

“Babamın bahçesini bilir misin? Çıkıp o bahçeyi gezelim.’ O da der ki: ‘Bilirim haydi gidip gezelim.’ Bahçeye çıkıp gezdikleri zaman hizmetçi koşup der ki: ‘Küçük hanım akıllanmış.’ O arada padişah gidip kızların içinden kendi kızını tanır. Kızı evlerine götürürler ve çok sevinirler. Padişah kıza: ‘İste muradını vereyim. Sen benim kızımı akıllandırdın’ der. O da der ki: ‘Benim muradım senin canının sağlığı, beni yolcu et gideceğim.’ Kızların hepsi evlerine dönerler. Hepsi buna ikramlarda bulunurlar. Padişah da iki büyük heybenin gözünü altın doldurup bunu yolcu eder” (Seyidoğlu, 2016: 254).

Has Altın Halis Gümüş Paslı Pul masalında

“Bir gün bu padişah bir tellal bağırtır. ‘Benim bir bilmecem var, kim bilirse onun dünyalığını vereceğim. Kız olursa oğluma alacağım.’ Herkese sorarlar, kimse bilemez. Padişah vezirini çağırır, vezir padişaha kimsenin bilmediğini söyler. ‘Yalnız bir kişi kaldı da süpürgeci kızı.’ diye haber verir. Padişah süpürgeciyi çağırır. Süpürgeci padişahın karşısına gelince korkar. Padişah süpürgeciye sorar: ‘Has altın, Halis gümüş, Paslı pul neye derler.’ Süpürgeci cevabını düşünmeye başlar. Padişah’tan kırk gün mühlet alarak evine gelir” (Seyidoğlu, 2016: 274).

...

“Sıra küçük kızına gelir. Kız çok yalvarınca adamcağız dayanamayıp anlatır. Bilmeceyi söyler söylemez küçük kız: ‘Ah baba bunun için mi günlerdir üzülyorsun?’ der. ‘Hemen git padişaha de ki, Has altın padişah, halis gümüş vezir vüzera, paslı pul da senin benim gibi fakir fukara.’ Adam padişaha gider kızının cevabını bildirir. Padişah bilmeceyi süpürgecinin çözdüğüne inanmaz, ısrar edince kızın çözdüğünü öğrenir. Padişah önce adama bir kese altın verir sonra: ‘Git kızını saraya al gel.’ diye emreder. Süpürgeci gider kızını alır gelir. Kız da çok güzelmiş. Sarayda kız süslerler giydirirler, padişahın oğluyla evlendirirler” (Seyidoğlu, 2016: 275).

Celali Ahmet masalında

“Bir zaman sonra padişah çıkıp gelir. Bir hastalığa yakalanır. Bu da gelip padişaha: ‘Padişahım sağ olsun, beni atlarınıza seyis olarak alır mısınız?’ diye sorar. Padişah: ‘Olur oğlum alırım.’ der. Bu padişahın atlarına seyis olur. Hekimler gelip padişaha: ‘Padişahım sağ olsun, senin derdine derman olması için aslan derisinin içinde geyik sütü lazım. Derdinin dermanı o.’ derler. Padişah: ‘O geyik sütünü bana kim gidip getirirse dünyalığını verip ahiretliğine karışmayacağım. Hem de kızımı ona vereceğim.’ der. Celali Ahmet hemen ata binip yola çıkar. Bir dağın yamacına gelir bakar ki, orada ayağında çıban şişmiş bir geyik var. Geyiğin ayağı şişmiş, dağın eteğinde de takla atmakta. ‘Ya Allah ya bismillah.’ deyip bir ok atar, geyiğin ayağı delinir ve başlar akmaya. O arada: ‘Benim elime geçersen seni kulağın kadar bırakmam.’ der. Ayağının şişinin indiğini görür. Geyik: ‘İnsanoğlu gel, senin dünyalığını verip ahiretliğine karışmayacağım. İste muradın.’ Der, gelir. ‘Aslan derisinin içinde geyik sütü istiyorum. Benim muradım budur’ (Seyidoğlu, 2016: 310- 311).

...

“Celali Ahmet bu sütü getirince padişah iyileşip kalkar ve: ‘Oğlum iste muradını? Bak ben kızımı sana vereceğim. Bu kadar da çeyiz vereceğim.’ der. ‘Yok ben ne senin çeyizini istiyorum ne de başka bir şey. Hiçbir şey istemiyorum. Sadece kızını

bana ver yeter.’ Padişah: ‘Getirin nikâhı kıyın. Kızımı verin alıp gitsin.’ Getirip nikâhı kıyar ve kızı verirler” (Seyidoğlu, 2016: 310).

Celali Ahmet masasında ödül ve mükafatlandırma değeri sık görülür. Zor bir durumun çözümü karşısında kahramana ödül, mükafat verilir. Bu ödüller bir kese altın, para ya da maddi olmayan manevi şeyler olabilmektedir. Ödül genellikle kahramanlar için önemli bir şeydir. Buradan da aslında hediye ya da ödülün sadece maddi olmayacağı mesajı okuyucuya verilmiştir.

Ahmet Bezirgân masasında

“Bu taşı al da bana birkaç kuruş para ver.’ Tüccar bakar ki, taşın kıymeti verilecek gibi değil. Kendi kendine düşünür. Der ki: ‘Ben bütün servetimi versem bu taşı alamam, bu kadını kandırırsam alsam, bunun kocası vardır, bu taşın sahibi büyük adamdır, ne olur ne olmaz.’ Kadına der ki: ‘Bacım, benim bu taş gücüm yetmez, bu taş padişaha mahsustur.’ Kadın oradan çıkar evine gelir. Akşam kocası tarladan geldiğinde kadın der ki: ‘Herif senin getirdiğin bu taş padişaha mahsus bir taş imiş.’ Bunu dedikten sonra yatarlar. Adam sabah kadar uyuyamaz. Sabahleyin erkenden kalkar ki, kapılarının önünden bir bezirgân geçiyor. Bezirgânı çağırır der ki: ‘Bu kervan nereye gidiyor?’ ‘Bezirgân der ki: ‘Bu kervan İstanbul’a gidiyor.’ Der ki: ‘Bir armağanım var, bekle de onu vereyim Osmanlı padişahına götür.’ Bezirgân der ki: ‘Getir getir.’ Gider taşı alır getirir, bezirgâna verir” (Seyidoğlu, 2016: 369).

...

“Bezirgân taşı götürüp padişaha teslim eder. Padişah bakar ki, taş kıymetli bir taş. Padişah lalasını vezirini toplar der ki: ‘Erzurum’da Ahmet Bey isminde bir adam bu taşı bize hediye olarak göndermiş. Siz buna ne cevap verirsiniz, bu adama hediye olarak ne gönderelim?’ Derler ki: ‘Biz bu taş karşılık olarak ona para gönderelim.’ Bunlar bezirgâna bir kasa lira teslim ederler. Padişah der ki: ‘Benden de çok selâm götür.’ Bezirgân parayı alır yola çıkarlar, günlerden bir gün Erzurum’a gelirler” (Seyidoğlu, 2016: 370).

...

“Bezirgâna gider. ‘Bu parayı alır götürür Acem padişahına hediye edersin.’ Bezirgân der ki: ‘Alır götürür, ondan da hediye alırım.’ Parayı alır yola revan olurlar. Bir gün Acem şahının yanına gelirler. Götürür parayı teslim ederler Acem şahı bunlardan sorar ki: ‘Bu parayı bana kim gönderdi?’ Bezirgân der ki: ‘Osmanlı ülkesinde Ahmet Bey adında bir bezirgân var o hediye olarak gönderdi.’ Acem şahı bezirgânın hediyesinin verir. Der ki: ‘Sen git.’ Bu gittikten sonra lalasını vezirini toplar der ki: ‘Osmanlı ülkesinden bana bu kadar para hediye gelmiştir, buna karşılık olarak ne gönderelim.’ Lalayla Vezir der ki: ‘Osmanlı ülkesinde Acem halısı çok meşhurdur biz ona iyi bir Acem halısı gönderelim.’ Lala der ki: ‘Bu kadar parası olan adama halı kilim göndermek olmaz” (Seyidoğlu, 2016: 370).

...

“Şaha haber veriler: ‘Damat bey kaybolmuş.2 Şah tellâllara emreder: ‘Şahın damadı kaybolmuş kim onun ölüsünden veya dirisinden haber getirirse onun dünyalığını vereceğim ahiretine karışmayacağım” (Seyidoğlu, 2016: 372).

Masalda kahraman Osmanlı padişahına, İran Şahına hediyeler gönderir. Masallar gerçek hayatta mümkün olmayacak şeyleri mümkün kılar. Masallarda sınıf ayrımı

yoktur. Kahraman bir padişahla konuşur, yemek yer, çocuğuyla evlenebilir. Masallar hayal ettiğimizde ve inandığımızda her şeyin başarılabileceğini gösterir. Masallarda maddi unsurlardan çok manevi unsurlar, azim, başarı, akıl, saygı, yardımseverlik değerleri ön plandadır.

Serencam masalında çobanın dürüstlüğüne karşı ödüllendirildiği görülür. Kahraman bir çobanken baş vezirliğe yükselir. Masallarda çobanlar padişah olabilir, herkes yüksek mevkilere gelebilir. Burada mevkiden önce dürüstlük değeri vurgulanmıştır. Çocuklar masallar sayesinde iyilik ve dürüstlüğün her zaman kazanacağını öğrenir. Bu masalda “dürüstlük” ve “mükafat” değeri bir aradadır.

“Sultan Murat’ı çağırırlar. Der ki: ‘Murat Ağa işte senin hain vezirlerin bunlardır.’ Der ki: ‘Nereden anladın?’ Der ki: ‘Kontrol edebilirsin.’ Kontrol eder, bakar ki ikisi de kâfir. Orada anlar ki ikisi de hainler. ‘Aferin çoban baba sözün doğrudur.’ Çoban babayı oradan payitahtına getirir. Onu baş vezir yapar” (Seyidoğlu, 2016: 379).

14. VEFA

Sözünde durma, verilen sözü yerine getirme, dostluk ve muhabbette sebat etme, sevgide süreklilik, bağlılık ve sadâkat anlamına gelen vefa değeri insan ilişkilerini tesis eder. Birbirini gerçekten seven, vefalı olanlar dostluk süreci içinde yalnızca iyi günlerde değil, en zor zamanlarda da birbirinin yanında bulunurlar. Vefasızlık toplum nazarında hoş görülmeleyen bir özelliktir. Vefa kavramı içinde güvenilirlik, sadakat, dostluk gibi kavramları barındırır. Masallar aracılığıyla bu değerler çocuklara aktarılır. Güzel bir gelecek inşa etmede gerekli ve önemli değerlerden biridir.

Pabuçlu Mehmet masalında “vefa” ve “sadakat” değeri bir aradadır.

“Pabuçlu Mehmet süslenir gelir. Bunu gören büyük abla ağlamaya başlar: ‘O nasıl söz bu benimdir. Önce ben geldim.’ Ortanca kız: ‘Yok önce ben geldim benimdir.’ Küçük abla hiçbir şey söylemez. Oğlan: ‘Benim derdimi çeken budur. Beni ne sen alıyorsun ne de sen. Benim asıl hanımım budur.’ Pabuçlu Mehmet bu kızı alır ve mutlu olurlar” (Seyidoğlu, 2016: 82).

Gül Sinan masalında

“Der ki: ‘Git padişahı bugün öğle yemeğine çağır. De ki, padişahım sağ olsun, o kadar zamandır beni yedirdin sen de bize öğle yemeğine buyur.’ Oğlan Gül Sinan’ı kırmaz ve padişahın yanına koşar: ‘Padişahım sağ olsun, lala ile veziri de alıp bize öğle yemeğine buyurun.’ ‘Oğlum hiçbir şeyin yok. Ben sana nasıl yemeğe gelirim.’ ‘Padişahım sağ olsun, sen buyur gel ben seni razı ederim.’ ‘Peki.’ der ve kalkar gider” (Seyidoğlu, 2016: 116).

15. SABIR

Sabır, İslam Ansiklopedisi'nde (2008: 337) “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” GTS'de (2022) ise “Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç” olarak tanımlanmaktadır. Sabır masallarda sonunda kavuşmaların, mükafatların olduğu bir değerdir. Masallar zor durumda kalınca sabredip, çözüm aramayı telkîn eder. Sitem etme, vazgeçme masallarda görülmeyen şeylerdir. Gerçek hayatta da karşılaşılan zorluklar karşısında nasıl davranılması gerektiği masallarda karşımıza çıkar. Masallar ümitsizliğe yer vermez her zaman bir çıkış yolu olduğunu çocuklara öğretir. “Sabreden derviş muradına ermiş” atasözünde tek cümlede anlatılmak istenen durum masallar yoluyla da çocuklara verilmektedir.

Tasa Kuşu masalında

“Kapıdan içeri girer: ‘İşte ben tasa kuşuyum. Sen beni üç sene hapsedtin ben de seni bu kadar sürükledim ve ölümünü göze aldım. Sen sabrettin beni tutturmadın, öldürtmedin. Şimdi ben seni kocana kavuşturayım” (Seyidoğlu, 2016: 122).

Pallucu Büyük masalında

“Padişahın kızı kalkar, yatağına gider yatar. Ama kendi kendine düşünür: ‘Bu adamda bir keramet var. Bir gecenin içinde dağı kaldırdı. Bu bağı, bahçeyi, sarayı yaptı. Hele sabredip bu işin sonunu bekleyeyim.’ Bunları düşünerek kız gitmez, kalır akşam olur” (Seyidoğlu, 2016: 85).

16. ÇALIŞKANLIK

Çalışkanlık değeri masallarda emek vermek, meslekler vb. üzerinden verilebilir. Masallarda her zaman güzel değerler öğütlenmiştir. Masallarda boş durmak yerine çalışmak, emek vermek öğütlenir, çalışmayana Allah yardım etmez anlayışı hakimdir. Masallar çocukların karşılaştığı ilk türlerden biridir. Küçük yaşlardan itibaren masal anlatılarak büyüyen çocuklar bu değerlerle büyümüş olur.

Tokmak masalında

“Bunlar o kadar fakirlermiş ki, yiyecek bulamazlarmış. Bunların bir çuval darıları varmış. Karısı der ki: ‘Böyle oturmakla olmaz. Bu darıyı götür ek, elbette Allah verir.’ ‘Peki.’ der ve darıyı alıp götürür” (Seyidoğlu, 2016: 155).

Tembel Ahmet masalında

“Padişah: ‘Şehirde ne kadar tembel varsa bulun getirin...’ diye emir verir” (Seyidoğlu, 2016: 249).

...

“Padişah kızının feracesini giydirir, kızını vezire verir ve oraya gönderir. Kız bakar ki, güzel bir delikanlı tandırın başında oturuyor. Annesi ayağını tutup bir taraftan öbür tarafa koyuyor, tembelliğinden ayağını bile oynatmıyor. Kız: ‘Peki.’ der. Bir gün parmağından yüzüğünü çıkarıp, annesiyle kuyumcuya gönderir ve alacaklarını söyler. Yedi sekiz tane kızcılık çubuğu ister. Çubukları suyun içine koydurur, evi biraz temizler. ‘Ahmet’e biraz öteye git diyince.’ Ahmet: ‘Aman sen de nereden geldin işin mi yok nasıl kalkayım?’ diyince kız çubukları alıp Ahmet’in üzerine yürür, Ahmet korkusundan kapıya fırlar. Hamamcı Ahmet’i görünce sorar. Ahmet: ‘Padişah kızı mıdır nedir bir cin geldi, çalışıp para kazanmazsam beni içeri almayacak.’ Tembel Ahmet hamamda çalışmaya başlar. Padişah çalışmasının ücretini vereceği zaman Tembel Ahmet: ‘Yok bana verme götür padişah kızına ver.’ der” (Seyidoğlu, 2016: 250).

...

“Ahmet: ‘Ben eve gelmem.’ diyince ağası: ‘Artık sen çalışkan bir adam oldun, seni dövmez.’ der. Gelip bakarlar ki, kulübenin yeri bomboş. Ağası Ahmet’e hanımının yaptırdığı evi gösterir. İçeri girerler, hanımı bunları güzel güzel karşılar. Bir imam çağırırlar bunların nikâhlarını kıyarlar” (Seyidoğlu, 2016: 251).

17. AKIL VE ZEKÂ

Masal kahramanları en zor durumlardan dahi her zaman aklını kullanarak kurtulur. Buradan çocuğa aklını kullanarak zor durumlardan kurtulabileceğinin mesajı verilir. Masallarda genellikle küçük çocuk her zaman diğerlerine göre daha akıllıdır. Tilki ve karga en akıllı hayvandır. Halkın takdirinden oluşan bu mefhumların ortak noktası akıl yürütmenin önemidir. Sorunları akıl yürüterek kendi başına da çözebileceğini gören çocuk çözümleri dışarda değil önce kendisinde arayacaktır. Mücadele etmenin, problem çözmenin yolları çocuğu böylece gösterişmiş olur.

Ölü Yiyen Derviş I masalında

“Çeftençürsi gider küçük kızı ister. Canı sıkılır der ki: ‘Ablanların canı sıkılıyor, diyorlar ki, küçük bacımız da bizim yanımıza gelsin.’ ‘Peki.’ derler ve onu da verirler. Alır gelir. Küçükler akıllı olur, bu kız anlar ki, bacım macım yok. Herhalde bu adamda bir hal var. Bu anahtarları çalar her tarafı öğrenir. Getirip anahtarları yerine koyar” (Seyidoğlu, 2016: 50).

Sırma Saç masalında

“Dede onları ahır odasında oturtuktan sonra gider kızına der ki: ‘Ekmek koy misafirlere götüreyim.’ Sonra kızına yolda konuştuklarını anlatır. Der ki: ‘Adam deli midir?’ Kız der ki: ‘Baba o ya şahtır ya da padişahdır. O yokuşta ya sen yarenlik et ya da ben edeyim de bu yokuşu çıkalım demek istemiş. Buğday tarlasının sahibinin borcu varsa yemiş kurtulmuş, yoksa yememiş demek istemiş.’ Babası: ‘Peki kızım ya ölü?’ ‘Baba o da eğer o adamın emeli pak ise öldü kurtuldu yok eğer günahkarsa bundan sonra ölecek demek istemiştir.’ Kız gidip kapının arkasından bakar ve padişah bunu görür” (Seyidoğlu, 2016: 213).

Her iki masalda da küçük çocuğun diğerlerinden zeki olduğu görülür.

Değnek masalında

“Padişah çocuğa üç soru sorar, çocuk eğer cevap vermezse Mustafa’yı öldürecektir. Padişah Mustafa’nın nasıl bir adam olduğunu sorar. Çocuk cevap vermez. Üçüncü kez sorduğunda çocuk der ki: ‘Kusura bakma padişahım. Sen soru sorarken ben bir şeyle uğraşıyordum, sana cevap veremedim. Zamanın birinde üç arkadaş birlikte gurbete giderler. Birisi bir bağ alıp onu ihya eder. Aradan biraz zaman geçer diğer iki arkadaş gelirler. Bunlar der ki: ‘Ey arkadaş beraber yola çıktık. Şimdi bu bağa bizim de ortak olmamız lazım.’ Bağ sahibi vermek istemez. Padişahım bu adamların bağ sahibinden bir şey istemeye hakları var mı yok mu?’ Padişah der ki: ‘İkisi haksızlık ediyorlar, ben olsam onları kovarım.’ Çocuk der ki: ‘Bu bağ sahibi Mustafa’dır. Siz de onun iki arkadaşı. Sen kendinle lalayı kovuyorsun, ondan ne istiyorsun?’ Padişah bir şey söylemez. Onlar da rahatça yaşamalarına devam ederler” (Seyidoğlu, 2016: 228).

Masalda çocuk akıl yürüterek masal kahramanını zor durumdan kurtarır. Vereceği cevabı bir hikâye üzerinden veren masalda Doğu medeniyetinin önemli bir terbiye yöntemi olan kıssadan hisse kullanılmıştır. Kıssadan hisseler vereceği öğütü içinde barındıran ve sezdirme yoluyla okuyucuya aktaran metinlerdir. Masallar gibi kıssadan hisseler de bir eğitim ve terbiye yöntemi olarak kullanılmaktadır.

Toplumumuzda bir yanlışlı direkt yapan kişinin yüzüne vurmak doğru bir hareket olarak karşılanmaz. Yanlış yapan kişi sözle (atasözü, deyim, özdeyiş) yahut nüktedanlıkla ya da kısa bir hikâye ile nasihatle dolaylı ve ince bir tarzda verilerek uyarılır. Kıssadan hisselerden bu şekilde toplumu eğitmek amacıyla faydalanılmaktadır. Değnek masalında da bu şekilde yararlanıldığı görülmektedir.

Ahmet Bezirgân masalında

“Zamanın birinde bir Ahmet Bezirgân varmış. Bu çok zengin bir tüccar imiş. Bunun bir mağazası üç dört tane tezgahı, üç dört tane yazıcısı varmış. Bir gün mağazada otururken malını sattıktan sonra yazıcılar derler ki: ‘Satılan malın hesabına bak.’ Kalem eline alır bakar ki, dükkânın bir tarafı öylece satılmış, bir tarafı da öylece duruyor. Parasına bakar ki, böyle bir dükkân daha mal dolduracak kadar. O zaman aklına şüphe düşer, bunun üzerine akılla devlet birbirleriyle iddiaya girerler. Devlet der ki: ‘Ben bu kadar mal kazandım bu kazandığım mal daha tükenmez.’ Akıl der ki: ‘O malı ben kazandım sen kazanmadın. Eğer ben olmasam sen bu malı bir günde yer içinden çıkardın.’ Zenginlik der ki: ‘Ben bu malı boğazımdan kestim artırdım.’ ‘Ben olmasam sen bu malı meyhaneye, kerhaneye verirdin. Ondan sonra aç kalırsın.’ Zenginlik der ki: ‘Gel ayrılalım.’ Ondan sonra akıl başka bir tarafa gider zenginlik orada kalır. Akıl gittikten sonra zenginliğin ne önemi var. Bu adam malını yer içer bitirir, zenginlik namına bir şeyi kalmaz” (Seyidoğlu, 2016: 368).

Masalda ondan sonra akıl başka bir tarafa gider zenginlik orada kalır. Akıl gittikten sonra zenginliğin ne önemi var sözleriyle aklın önemi vurgulanmaktadır. Akıl

bilimsel değerlerden biridir. Bilimsel değer, “gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insanlar, deneysel, eleştirci, akılcı ve entelektüeldir.”

18. DANIŞMA VE İSTİŞARE ETME

Günümüzde ihmal edilen değerlerden biri danışma, istişare etmedir. İletişim kurma, fikir alışverişi, dertleşme gibi hasletler teknolojinin de etkisiyle gittikçe azalmaktadır. Masallarda danışma ve istişareye büyük önem verilir. Masallarda, akıl akıldan üstündür anlayışı oldukça hakimdir. Zor durumda kalan bir masal kahramanı zor durumdan kurtulmak için birilerinden yardım ister ya da birine akıl danışır. Masallarda sıkça karşımıza çıkan bu durum çocuklara zor durumlarla baş etmenin yollarını gösterir. Tek başına işin içinden çıkamayan masal kahramanı diğer masal kahramanlarının yardımıyla kurtulur. Danışma ve dayanışma değerleri çocuklara bu yolla aktarılır.

Muradına Nail Olmayan Dilber masalında

“Kız: ‘Alırım ama benim de sizin oğlunuzdan bir isteğim var. Halep Köprüsü’nün üstüne elmaştan saçaklar yaparsa ben onu alırım. Git oğluna danış, ona göre beni iste.’ Sonra kadın der ki: ‘Peki olur. Gidip oğluma söyleyeyim. Evet derse biz sana haber ederiz. Alırsan alırsın almazsan almazsın.’ Kadın oğluna bunları söyler” (Seyidoğlu, 2016: 187).

Yılan Bey masalında

“Yılan Bey bunu muhtara anlatır. Akşam olunca Ahmet’in babasını muhtarın evine çağırırlar. Yılan Bey: ‘O benim nişanlımdır. Ben onu götürmeye geldim.’ der. Ahmet’in babası: ‘Benim de kaç yıllık gelinim, üç tane torunum var. Ben nasıl vereyim.’ der. Yılan Bey: ‘Öyleyse gidip müftüye danışalım. Müftünün söylediklerini kabul ederiz.’ der. Sabah olunca Yılan Bey ve Ahmet atlarına binerler. Müftünün yanına varırlar. Durumu öğrenen müftü der ki: ‘Ben buna karar veremem. Siz en iyisi onu birkaç gün aç ve susuz bırakın, daha sonra tuzlu yemekler yedin, atlarınıza binerek elinize birer şişe su alırsınız, dağa yukarı çıkarsınız. Kız hanginizden su isterse, onun olur.’ Bunun üzerine müftünün söylediklerini aynen uyguladılar” (Seyidoğlu, 2016: 17).

Pallucu Büyük masalında

“Ne yapalım ne yapmayalım, gel biz buna bir yüzük yollayalım. Diyelim ki bu yüzükten biz de almıştık, bir tane de o alsın.’ Yüzüğü cariye ile küçük kardeşlerine gönderirler. Cariye gelir der ki: ‘Ablaların bu yüzükten aldı, bunu da senin alman için gönderdiler.’ Kız yüzüğü alınca cariyeye: ‘Akşam bey gelsin ona danıştıktan sonra sabah sana cevap veririm.’ der” (Seyidoğlu, 2016: 85).

Melikşah masalında

“Sabahleyin Melikşah kaybolmuş diye tellal bağırırlar. Padişah ortadan kaybolmuş diye halk arasında karışıklık olur. Peri padişahının kızı vezir vükelayı toplar: ‘Ne yaptıysa annesi yapmıştır.’ der. Akşama üzümü götürür. Melikşah’ın kaybolmasının üzerinden kırk gün geçince padişahın karısı: ‘Arap Zenci’yi padişah yapalım.’ der. Vezir vükela: ‘Efendimizden bir haber alamadık ki onun yerine bir padişah tayin edelim. Elbet bir yerden haber çıkar’ (Seyidoğlu, 2016: 172- 173).

Abalı Dondon masalında

“Ben Abalı Dondonumu alırım, ben senin oğlunla evlenmem. Bir kere nişanlandım o zaman beğenseydi. Ben şimdi Abalı Dondonumdan ayrılmam.’ Gidip oğlana derler. Oğlan der ki: ‘Öyleyse ben mahkemeye veririm. Abalı Dondon kimmiş?’ ertesi gün mahkemeye giderler. Oğlan der ki: ‘Abalı Dondon kimmiş?’ Hâkim kıza sorar ki: ‘Kızım sen kimi alıyorsun? Valinin oğlunu mu alıyorsun? Nişanlını mı alıyorsun?’ ‘Yok valinin oğlu da kimmiş ki ben onu alayım? Ben Abalı Dondonumu alırım’ (Seyidoğlu, 2016: 247- 248).

Üç Arkadaş masalında

“Bunlara bir yolcu rastlar der ki: ‘Siz niye kavga ediyorsunuz?’ ‘O giden adam selâm verdi. O diyor ki, bana verdi. Ben diyorum bana verdi. Bu yüzden kavga ediyoruz.’ ‘O adamı çağırıp sorun kime selâm vermişse selâm onundur.’ Adamı çağırırlar. ‘Gel baba gel.’ Adam gelir. ‘Sen bu selâmı kime verdin?’ Adam bakar ki bunlar bir şeye benzemiyor. Der ki: ‘Kim ahmaksa ben bu selâmı ona verdim.’ Biri der ki: ‘Ben ahmağım.’ Öteki der ki: ‘Ben senden ahmağım.’ Öbürü de der ki: ‘Ben ikinizden de ahmağım.’ Yine kavga etmeye başlarlar. Bunlara birisi rastlar, durumu ona anlatırlar. Der ki: ‘Gidin bir hakime danışın.’ Her şeyi hakime anlatırlar” (Seyidoğlu, 2016: 348).

19. CESARET

Yürekliplik, yiğitlik, gözü pek olmak, korkusuzluk gibi anlamlara gelen cesaret bireysel bir değerdir. Edebiyatımızda birçok türe konu olan değer masallarda da sıkça karşımıza çıkmaktadır. Kahramanlık hikâyelerinin, cenk hikâyelerinin, koçaklamaların konusu yiğitliktir. Türk kültüründe cesaret ve yiğitlik önem arz etmektedir. Ayrıca değer, masallara estetik bir haz ve okuma zevki katmaktadır.

Köroğlu masalında

“Çek atları biz gidelim. Bunlar benim Köroğlu olduğumu bilmiyorlar.’ Ayvaz atları çeker, Köroğlu ile birlikte binip kuleden dışarı çıkarlar. Bezirgân başı hemen Hasan Bey’in yanına koşup: ‘Hasan Bey elini ayağını öpeyim. Bize müsaade et Köroğlu geliyor. Kanımıza ekmek doğrama. Bırak bizi gidelim. Bizi evimizden etme.’ Bezirgân başı ne kadar ısrar ederse etsin Hasan Bey bunu kabul etmez. ‘Git sen rahatına bak. Ben arkadan gelirim.’ Köroğlu ile Ayvaz Hasan Bey’e doğru geldiğinde Hasan Bey yapıncayı ateşler ve atına atlar. Köroğlu bunu görünce: ‘Ayvaz acaba bu kim ki, bizi görür görmez atına atladı? Bu ne cesur adam.’ der. Hasan Bey’e yaklaşır ve: ‘Şimdi sıra bende. Ben atacağım.’ Köroğlu bir gürz atar. Gürz Hasan Bey’in tırnağının dibinden geçer. Hasan Bey: ‘Şimdi de sen dur ben atayım.’ der. Hasan Bey bir gürz atar atmaz Köroğlu’nu atından aşağıya indirir. Hemen göğsünün üzerine çıkar. Köroğlu da gözlerini yumar ki öldürüldüğü zaman görmesin. Biraz bekler, bakar ki öldüren falan yok. Der: ‘Gözlerimi açıp bakayım ki bu dost beni niye yatırdı, düşmansa beni niye öldürmedi?’ Gözlerini açar açmaz elindeki bıçaktan ve kolundaki bilezikten Hasan Bey’i tanır” (Seyidoğlu, 2016: 259).

20. ARKADAŞLIK VE DOSTLUK

Arkadaşlık, dostluk, kardeşlik gibi değerler insanların hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Sosyal çevrede edindiğimiz yakınlarımız ailemiz dışında toplumla ilk temasımızdır. İnsanı şekillendiren olguların içerisinde aile, okul, çevre ve arkadaşlar vardır. Bu açıdan arkadaş seçimi çok önemlidir. “Üzüm üzüme baka baka kararır”, “bana arkadaşımı söyle sana kim olduğunu söyleyeyim” sözlerinden de anlaşılacağı gibi insan arkadaşından ve çevresinden etkilenir. İyi bir arkadaş çevresi iyi bir yaşam demektir. Masallarda arkadaşlık değeri, kahramanların birbirine olan sevgi, yardım, dostluk, zor durumlarda birbirinin yanında olması şeklinde karşımıza çıkabilir. Masal kahramanları ile özdeşim kuran çocuk böylece arkadaşlık ve dostluğu öğrenecektir. Masallar çocukları gerçek hayata hazırlar. Dostluğun ve arkadaşlığın ne olduğunu çocuklar ilk karşılaştıkları türler olan masallardan öğrenir.

Kötü Arkadaşlar masasında

“Bir arkadaşları da öyle bir yere girer ki çok para kazanır. Bu para kazanınca der ki: ‘Hele gidip bakayım ki arkadaşlarım ne oldu, ne olmadı?’ Gelir ki elleri yüzleri kirli. Bunları getirir, hamamda yuyup yıkar, ikisine de elbise diktirir. Der ki: ‘Çıkıp Erzurum’a gidelim. Memlekete gidelim.’ Bunları alır, altını çok. Karılarına elbise alır, her şey alır. Bu üç arkadaş gelirler” (Seyidoğlu, 2016: 339).

...

“Bunlar ayağı kesileni bir türlü tanımazlar. O bunları tanır, yine kalkıp bunları götürür karınlarını doyurur. Yine ikisine de yeni elbiseler alır, gelir eve karısı ile kaynanasına der ki: ‘Öyle yemek pişireceksiniz ki, benim iki arkadaşım gelmiş.’ Bu kadınlar kalkıp yemek pişirirler. Akşam bunlar eve gelecekler der ki: ‘Siz bir dakika durun ben gidip geleyim.’ Bunlar gelip oturmada olsunlar” (Seyidoğlu, 2016: 340).

Bu masalda üç kişinin dostluğu görülür. Masal kahramanı diğer arkadaşlarının zor durumda olmasından dolayı onlara yardım eder. Evinde misafir eder. Masal, iyi bir dostluğun nasıl olacağını gösterir. Masallar maddi değerlerin yanı sıra manevi değerleri de destekler. Arkadaşlık ve dostlukta maddiyattan çok manevi şeyler önemlidir. Çocuklar bu masallar sayesinde bu değerleri kazanır.

21. NASİHAT ETME VE ÖĞÜT

Üç Tane Vasiyet masasında

“Arkadaşlarıyla memleketlerine dönecekleri zaman Mahmut’un önüne ak sakallı bir ihtiyar çıkar. Mahmut’a der ki: ‘Oğlum sen gurbette çok para kazandın. Bunun birazını da bana

ver. Sana üç vasiyetim var, onları söyleyeyim.’ Mahmut: ‘Benim memleketimde borcum var. Bu parayı ona götürüyorum.’ der. İhtiyar der ki: ‘Sonra pişman olursun. Gel bu nasihatlerimi al.’ Mahmut düşünür ki: ‘Borcumdan fazla para kazandım. Bu ihtiyara para vereyim de onun da gönlü olsun.’ Mahmut ihtiyara biraz para verir. İhtiyar parayı alır ve Mahmut’a nasihatlerini söyler. ‘1. Hükümetin yolu varken başka yola gitme. 2. Sana lazım olmayan şeyi sorma. 3. Ne kadar acele etsen de yine sabret.’ Mahmut bu nasihatleri dinledikten sonra gelir, arkadaşlarını alır ve yola çıkarlar” (Seyidoğlu, 2016: 337).

Masalda kahramana ak sakallı bir ihtiyar nasihatte bulunur. Masalın kahramanı bu nasihatlere uyar ve mutlu mesut yaşar. Masallarda nasihat etme, öğüt verme sıklıkla karşımıza çıkar. Öğütler bazen doğrudan verilirken bazen de üstü kapalı bir şekilde verilebilir. Doğru olanda bir şeyi doğrudan söylemek değil sezdirme yoluyla öğrenilen bilgiler çaba harcanıp akıl yürüterek kazanıldığı için daha kalıcı olur. Bu yüzden masallarda verilmek istenen doğrudan verilmemeli sezdirilmelidir.

Nasihat etme geleneği kültürümüzde çok eskilere dayanmaktadır. Çocuklar için önemli bir terbiye yöntemidir. Yaşlıların tecrübelerinden edindikleri bilgileri küçüklere aktarmasına nasihat etme denir. İçerisinde saygı barındırır. Masallar aracılığıyla çocuğa, büyüklerin sözünü dinleme, saygı değerleri aktarılmış olur. Nasihat ve öğütleri dinlemeyenler mutlaka bunun cezasını çeker. Nasihatlere uyanlar ise mutlu olurlar.

Kadın Şerri masalında

“Bir gün karısı bunu ziyarete gelir. Adam: ‘Karı sen bilirsin. Ben burada çok fena oldum.’ diye yalvarır. Kadın der ki: ‘Doktor sana buraya niye geldin diye sorarsa de ki bilmiyorum.’ Birkaç gün sonra doktor gelir, ‘Sen buraya niye geldin?’ diye sorar. O da: ‘Bilmiyorum.’ der. Doktor der ki: ‘Tarladan balık toplayıp da buraya gelmişsin. Niye yalan söylüyorsun?’ O da der ki: ‘Balık tarlada olmaz, denizde olur.’ Doktor adamın akıllandığına inanır, adam kurtulur evine gelir. Kadın biraz balık kızartır. Kuyrukları tepsinin ortasında, başlarını kenara koyar. Üzerini pilavla doldurur. Adam nereden bir kaşık alırsa oradan bir balık başı çıkar. Kadın der ki: ‘Kadın şerrini gördün mü? Sen sen ol da bir daha inanmamazlık etme’” (Seyidoğlu, 2016: 367).

22. DÜRÜSTLÜK

Dürüstlük yalan söylememek anlamına gelir. Masallar zıtlıklar üzerinden çocuklara pek çok şey öğretir. İyi- kötü, güzel- çirkin, doğru- yanlış masallarda tüm bu zıtlıklar bir arada bulunur. Çocuk her iki durumu da sonucunu da masallarda görür. Genellikle kötüler cezalandırılır iyilerse ödüllendirilir. Çocuk iyi dev ile kötü devin macerasında iyi devin yanında durur. Masal kahramanı ile kurduğu bu özdeşim üzerinden iyilik ve doğruluğu öğrenir.

Yalan söylemek, toplumumuzun güncel sorunlarından biridir. Toplumumuzda giderek değişen değer algıları, pek çok yanlış normalleştirmeye başlamıştır. Geçmişte yalan söylemek en ağır suçlardan birisi olarak görülürken günümüzde normal görülmeye başlanmıştır. Değerlerin zayıflaması bu değerlerin içlerinin boşalmasına

sebepe olmuştur. Değerler eğitimi kaybolan ve unutulmaya yüz tutan bu değerleri tekrar doğru bir şekilde topluma hatırlatma işidir.

Serencam masalında “dürüstlük” ve “mükafat” değeri bir aradadır.

“Sultan Murat’ı çağırırlar. Der ki: ‘Murat Ağa işte senin hain vezirlerin bunlardır.’ Der ki: ‘Nereden anladın?’ Der ki: ‘Kontrol edebilirsin.’ Kontrol eder, bakar ki ikisi de kâfir. Orada anlar ki ikisi de hainler. ‘Aferin çoban baba sözün doğrudur.’ Çoban babayı oradan payitahtına getirir. Onu baş vezir yapar” (Seyidoğlu, 2016: 379).

Masalda kahramanın doğru söylemesi karşısında ödüllendirildiği görülür. Bu durum masallarda sıkça karşımıza çıkar. Masallarda zor durumda olsa dahi doğru söylemek öğütlenir. İyiler ve iyi davranışlar hiçbir zaman mükafatsız kalmaz. Masallar yoluyla çocuklar bunu öğrenir.

Totok masalında

“Allah sizin belanızı versin, bu benim kocam, bu bir totoğun yüzünden inat etmiş kabristana yatmıştır. Bunu Allah alsın, bu şehzade niye olsun?” der. Hemen koşup padişaha haber verirler. Padişah: ‘Karısını buraya getirin.’ der. Kadını getirirler, göbek taşına alırlar, gümüş havlulara sarılır, gümüş nalınlar giydirebilirler. Göbek taşından alırlar şehzade gelir köşkün kenarında oturur. Kadın gelir konu komşu dökülürler, padişahın huzuruna çıkar. Padişah der ki: ‘Bak eğer bu senin kocansa bunu şimdi öldürecekim, yok bu senin kocan değilse seni öldürecekim. Eğer kocansa sana dünya malı verecekim.’ ‘Peki, padişahım sağ olsun. İstersen bunu şimdi ispat ettiririm.’ der. Tellal bağırır. Bunu tanıyanlar dükkânına komşu olanlar koşu koşu gelirler. ‘Evet padişahım sağ olsun, bu adam bir totoğun yüzünden ölmüştür. Yalan bu şehzade değildir. Padişahım sağ olsun tabii sana öğretmek olmaz ama bu yaşta bu kıyafette şehzade olmaz, bunun son bir kez yüzüne bak ki, ne kötü insan, böyle şehzade olur mu?’ Padişah buna kanaat getirir, biraz vakit geçtikten sonra emreder bunu darağacına koyarlar, boynuna ip atarlar, boynu kılıçta cellatlar yere yatırır” (Seyidoğlu, 2016: 358).

Masalda dürüstlük değeri vurgulanmaktadır. Kahraman zor durumda olsa dahi doğruyu söyler ve bir yalana sessiz kalmaz. Bunun sonucunda ise rahata eder, ödüllendirilir.

23. KÖKÜNÜ UNUTMAMAK

Erzurum Masalları’nda bir adet tespit edilen değer masallarda nadiren karşımıza çıkar. Diğer değerler kadar yaygın bir değer değildir. Kültürümüzün bir yansımasıdır. İçerisinde birçok değeri barındırır.

Masalda baş vezirlik makamına gelen kahraman gurur ve kibre kapılmamak için çobanlıktan kalan eşyalarını sürekli göreceği bir yere koyar. İnsanı belirli bir konuma getiren şeyler aile, çevre ve geçmiştir. Bir mevki elde edince bu öğeler unutulduğunda insan oraya nasıl geldiğini de unuttur yani yeni bir kimliğe bürünür. Masallar içinde

kültürümüzden, gelenek ve göreneklerimizden, tarihten izler barındırır. Kültürün aktarıcısı ve taşıyıcısıdır. Geçmişî unutmamamızı sağlayan hatırlatan türlerdir.

Serencam masalında

“Padişah der ki: ‘Lala çağır gelsin bakayım.’ Bunu çağırır yanına. Yenilip içildikten sonra der ki: ‘Çoban baba sana bir sorum var.’ Der ki: ‘Söyle bakayım.’ Padişah der ki: ‘Ben seni o çobanlıktan kurtardım. Ve seni baş vezir yaptım, sen bu çobanlıktan hevesini hâlâ alamamışsın.’ Çoban baba der ki: ‘Hevesimi almadığımı sen nereden bildin?’ Padişah der ki: ‘Sen elbiselerini götürüp duvarlara asmışsın. Bunun sebebi nedir?’ Der ki: ‘Padişahım sağ olsun o elbiseleri asmamın sebebi budur ki, ben eskiden bir çoban parçasıydım. Şimdi ise Cenab-ı Allah bana bir nimet verdi. Şimdi kendim bir parça büyüdüm. Elime nimet geçti. Elbiseleri duvarlara astım ki, gururlanmayayım. Benim elbiseleri asmamın sebebi budur. Gururlandığım zaman Cenab-ı Allah beni kulluktan azleder ve verdiği nimeti de elimden alır. Sebebi budur.’ Bu sözü tamamladıktan sonra Rus devleti Sultan Murat’la savaşmak ister” (Seyidoğlu, 2016: 380).

24. HAYIRSEVERLİK

Hayırseverlik, yardımlaşma masallarda sıkça görülen değerlerdir. Hayır yapmak, yardıma muhtaç olana yardım eli uzatmak, zekât vermek, sadaka dağıtmak şeklinde görülebilir. Küçük yaşlarda öğretilmesi gereken bir değerdir. Yardımseverlik değeri ile benzerlik gösterir. Her ikisi de karşılık beklemeden yapılır. Masallar vasıtasıyla çocuklar karşılıksız iyilik yapmayı da öğrenir. Bu değer toplumun bağlarının güçlenmesi açısından da önemlidir. Zor durumda olana yardım etmek, yoksullara el uzatmak insanlık görevidir. “Komşusu açken tok yatan bizden değildir” hadisi şerifi bize bu konuda kılavuz olmalıdır.

Kamçı masalında “hayırseverlik” ve “yardımseverlik” değeri bir aradadır.

“Yirmi senedir yerim içerim fakir fukarayı yediririm, giydiririm, ölenin cenazesini kaldırırım. Şimdi de cenaze harcı görmek için geldim. Köyde ölenlerin hepsinin cenazesini ben kaldırırım. Düğünü olanların harcını ben görürüm, herkese hayır yaparım” (Seyidoğlu, 2016: 128).

Tablo 2. Değerler Tablosu

Değer	Değer Sayısı
Sevgi	22
Yardımseverlik	16
Misafirperverlik	13
Kardeş/ Evlat Sevgisi	12
Sözünde Durma/ Güvenilirlik	11
Hediyeleşme/ Mükafat	10
Saygı	9
Temizlik	8
Danışma/ İstişare Etme	6

Tablo 2. (Devam) Değerler Tablosu

Değer	Değer Sayısı
Sadakat	6
Eşitlik	5
Akıl/ Zekâ	4
Dua Etme	4
Hayvan/ Doğa Sevgisi	4
Şükür	3
Çalışkanlık	2
Dürüstlük	2
Sabır	2
Nasihat Etme/ Öğüt	2
Vefa	2
Arkadaşlık/ Dostluk	1
Cesaret	1
Kökünü Unutmamak	1
Hayırseverlik	1

Erzurum Masalları’ndan “74” masal incelenmiş “24” değer tespit edilmiştir. “4” masalda değer bulunamamıştır. Bu masallar; “Aptal Koca”, “Uyuyan Delikanlı”, “Yüzük Kaçıran Kuş”, “Yalan” masallarıdır. Tespit edilen değerlerin işlenme sıklıkları Tablo 2’de verilmiştir.

E. Spranger’in yapmış olduğu değerler sınıflandırmasına göre tespit edilen değerler şu şekilde sınıflandırılır;

Sosyal Değerler: Sevgi, yardımseverlik, saygı, sözünde durma, misafirperverlik, hediyeleşme, temizlik, danışma, sadakat, eşitlik, hayvan ve doğa sevgisi, çalışkanlık, dürüstlük, nasihat, vefa, arkadaşlık, hayırseverlik

Dinî Değerler: Dua etme, şükür, sabır

Politik Değer: Cesaret

Bilimsel Değer: Akıl ve Zekâ

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, *Erzurum Masalları* kitabındaki 74 masal, Spranger'in değer sınıflandırması çerçevesinde incelenmiş ve 24 değer tespit edilmiştir. Ancak 4 masalda, bu değer sınıflandırması çerçevesinde değer tespit edilememiştir. Bu masallar; “Aptal Koca”, “Uyuyan Delikanlı”, “Yüzük Kaçıran Kuş” ve “Yalan” masallarıdır.

E. Spranger'in değerler sınıflandırmasına göre bulunan değerlerin sınıflaması şu şekildedir; sosyal değerlerden, sevgi, yardımseverlik, saygı, sözünde durma, misafirperverlik, hediyeleşme, temizlik, danışma, sadakat, eşitlik, hayvan ve doğa sevgisi, çalışkanlık, dürüstlük, nasihat, vefa, arkadaşlık, hayırseverlik; dinî değerlerden, dua, şükür, sabır, bilimsel değer olarak akıl ve zekâ; politik değer olarak ise cesaret tespit edilmiş, ekonomik ve estetik değerler tespit edilmemiştir.

Erzurum Masalları, sosyal değerler bakımından zengindir. Sosyal değerlerde başkalarını sevme, yardımseverlik ve bencil olmama esastır. En yüksek değer ise insan sevgisidir. Tablo 2'de görüldüğü gibi masallarda en çok rastlanılan değer, sosyal değerlerin içerisinde bulunan sevgi (22) değeridir. Masallarda sevgi değeri insan, hayvan, doğa, kardeş ve evlat sevgisi şeklinde görülmüştür.

Bütün değer yargıları birbirini etkiler, birbiri ile iç içedir. Sosyal değerler yalnızca sosyal hayatı değil bireysel, ekonomik, politik değerleri de etkiler. Toplumlar değer yargıları ile düşünür, hareket eder. Değerler bir milletin kimliğidir. Her milletin kendine has değer ve kutsalları vardır. Elbette insanlığın bazı evrensel değerleri (adalet, yaşam hakkı, vb.) vardır, ancak medeniyetlerin birbirinden farklı yerel değerleri de söz konusudur. Bir millet için önemli olan değer(ler) diğer bir millet için anlam ifade etmeyebilir. Bunun sebebi değer yargılarının bir kısmının, milletlerin medeniyet dairesine göre şekillenmesidir. Değerler bir toplumun istek ilgi ve ihtiyaçlarından doğar. Milletler, yüzyıllar içerisinde yaşadıkları olaylar, diğer milletler ile etkileşimler ve kendi tabii bünyesinde var olanlar ve en önemlisi inançlarını harmanlayarak değer yargılarını oluştururlar. Milletlerin varlıklarını koruyabilmeleri için millî değerlerini yaşatması ve gelecek nesillere aktarması gerekir. Çünkü bir toplumun panzehiri olan bir değer, başka bir toplumun zehiri olabilir. Bu nedenle, değerler eğitiminde evrensel değerlerin yanı sıra millî değerler de verilmelidir.

Erzurum Masalları, değer çeşitliliği açısından zengin masallardır. İşlenme sıklığına göre masallarda sevgi (22), yardımseverlik (16), misafirperverlik (13), kardeş

ve evlat sevgisi (12), güvenilirlik (11), hediyeleşme ve mükâfat (10), saygı (9), temizlik (8), danışma ve istişare (6), sadakat (6), eşitlik ve adalet (5), dua (4), akıl ve zekâ (4), hayvan ve doğa sevgisi (4), şükür (3), çalışkanlık (2), vefa (2), sabır (2), dürüstlük (2), nasihat (2), arkadaşlık ve dostluk (1), cesaret (1), hayırseverlik (1) ve kökünü unutmamak (1) değerleri tespit edilmiştir (bk. Tablo: 2).

Masallarda dinî değerlerin ağırlığı da görülmektedir. Masallarda duaya sıkça başvurulur. Kahramanlar zor durumda kaldığında ilk olarak dua eder. Allah'ın yardımıyla büyük taşları yerinden oynatır, imkânsız gibi görülen işleri başarır. Masallarda bolca karşımıza çıkan bu değer genellikle güçlükler karşısında başvuru bir yoldur. Gerçek hayatta da karşılığı olan bu durum çocuklara zor durumlarla baş etmenin yolunu göstermektedir. Her zorluğun bir kolaylığı olduğunu gören çocuk, problem çözme ve mücadele etmeyi öğrenir. Zorluklardan kurtulmada kullanılan bir başka yöntem de aklını kullanmaktır. Keloğlan masalları ile özdeşleşen bu durum, çocuklara aklını kullanmanın önemini gösterir.

Erzurum Masalları'nda, olağanüstülükler çok fazladır. Masal kahramanları insanlar (derviş, hızır, ak sakallı dede, hoca, pir), hayvanlar (kuş, at) devler, cinler, perilerdir. Taş kesilme motifi sıkça karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Gül Sinan masalında “Gül Sinan Allah aşkına bana bu zulmü yapma gel gidelim.” ‘Yok gelmem sen git beline kadar taş kesilesin.’ diyince beline kadar taş kesilir. ‘Hey Yarabbim.’ diye bağırmaya başlar. Gül Sinan: ‘Bir kez daha desem tamamen taş kesilip burada kalacak.’ Elini açar ayakta kalır ve bir daha bağırır. Zor durumda olan kahramanın devlerle, olağanüstü yaratıklarla mücadelesi görülür. Kahramanlar, karşısına çıkan engellerden ya gücünü kullanarak ya da akıl yürüterek kurtulur. Çocuklar masal kahramanlarıyla empati kurarak zorlu durumlardan kurtulmanın yollarını, problem çözme zorluklarla mücadele etmeyi öğrenir. Masal okuyan çocuklar ümitsizliğe kapılmaz, her zaman bir çözüm yolu bulunabileceğini masallar yoluyla öğrenir. Masallar çocukları gerçek hayata hazırlar.

Masallar kültürel öğeler bakımından zengindir. Erzurum yöresine ait yemekler (huş çorbası, totok, bulgur çorbası), sözlü kültür ürünleri (tekerleme ve bilmeceler), inanışlar, adetler, atasözleri, deyimler, yer ve mekân adları (Çobandede Köprüsü) mevcuttur. Değerler ve kültürel öğeler bakımından zengin bu masallardan faydalanmak sınırlı ders saatlerinde zengin örnekler sunmak açısından önemlidir. *Erzurum Masalları*'nın değerler eğitimi açısından oldukça zengin olduğu tespit edilmiştir. Değer

eğitiminin ilk başladığı yer ailedir. Okullar ise değerler eğitiminin planlı bir şekilde verildiği yerlerdir. Masallarda aileye ve aile üyelerine saygı şıkça karşımıza çıkmaktadır. Saygı değeri genellikle Leylek I masalındaki gibi temenna şeklinde verilmiştir. “Hoş geldin der ve kızı içeri alırlar. Kız babasına yedi yerde selam, sekiz yerde temenna eder ve otururlar” (Seyidoğlu, 2016: 21). Bunun yanı sıra büyüklere ve doğaya saygı, hayvanlara iyi muamele gibi olumlu davranışlara da rastlanmaktadır.

Türkçe derslerinde değerler eğitimi ve değer aktarımı masal metinleri aracılığı ile yapılmaktadır. Metinler üzerinden değer aktarımı, değer öğretim yöntemlerinden biridir. Masallar, ninniler, tekerlemeler çocukların tanıştıkları ilk edebî ürünlerdendir. Bu nedenle çocuklar, masallar ile ilk olarak bebekliklerinde karşılaşır. Bu ürünler çocukların dil gelişimini destekler. Genellikle masalların başında, ortasında ve sonunda mutlaka görülen tekerlemelere, *Erzurum Masalları*’nda oldukça az rastlanmıştır. Masalların başlangıcında sadece bir varmış bir yokmuş ifadesi görülmektedir. Çoğu masalın başlangıcında tekerleme yoktur. Masallar genellikle “yerler içerler yerin dibine geçerler” ve “Bizde yiyip içip muradımıza geçelim” gibi tekerlemeler ile bitmektedir. Masallarda bu tekerlemenin yiyip içip muratlarına geçerler, siz de yiyin için muradımıza geçin, yer içer yerin dibine geçer şeklinde çeşitli versiyonları da görülmüştür.

Erzurum Masalları’nda rastlanan dikkat çekici başka öğeler ise şunlardır: Bazı masallarda yöreye ait farklı söyleyişler karşımıza çıkmaktadır. Örneğin *Yalan* masalı tamamen tekerleme ile yazılmış akıcı bir metindir. “Bana Benzer Hanım” masalı ise güldürü unsurları ve söz oyunları ile süslenmiştir. Dildeki bu ustalık masalın okunurluğunu arttırmaktadır. “Has Altın Halis Gümüş Paslı Pul” masalında bilmece türü karşımıza çıkar. Bunlar yörenin edebî zenginliğinin de bir göstergesidir. Masallarda âşık atışması da görülür. Erzurum ve Kars yöresi âşıklık geleneği açısından önemlidir. Yöreden çok sayıda saz âşığı çıkmıştır ve bu durum yörenin edebî ürünlerine de yansımıştır. Masallarda İran kültüründen etkiler de görülmektedir. Coğrafi yakınlık sonucu oluşan etkileşim dolayısıyla Şah, Acem gibi sözcükler masallara dahil olmuştur. Masallarda genellikle Acem diyarı, Hindistan, Çin, Yemen, Kaf Dağının arkası gibi masal ülkeleri vardır. Çocuklar masallar sayesinde göz açıp kapayıncaya kadar bu yerlere seyahat eder. Masallar sayesinde çocuklar, gidip görmediği ülkelerin isimlerini duyar orada geçen maceralara şahit olur. Böylece çocukların hayal gücü gelişir. Örneğin, masallarda geçen bilmece türü çocukların masala olan ilgisini artırır, dikkatini çeker. Bilmece türü çocuğun dil ve zihinsel gelişimini de destekler.

Masallarda insani ve sosyal değerler ön plandadır. Yardımseverlik, hayırseverlik, merhamet, vefa gibi değerler günümüzde ihmal edilmektedir. Masallarda bu değerler sıkça vurgulanmıştır. Bu değerler çocukların ahlâk ve karakter gelişimini destekler.

Çocuklar günümüzde ismi unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş mesleklerle de masallarda karşılaşabilir. Örneğin “Ahmet Bezirgân” masalında bezirganlık mesleği çocukların dikkatine sunulmuştur. *Erzurum Masalları*’nda çeşitli mesleklerden kişiler görülmektedir. Padişah, vezir, çoban, tüccar, bezirgân, çiftçi, terzi gibi. Ancak bu meslekler arasında sınıf ayrımı yoktur. Örneğin bir çoban padişaha damat ya da vezir olabilir.

Türk toplumu için önemli bir değer olan adeta Türklerle özdeşleşen misafirperverlik değeri de sıkça karşımıza çıkmıştır. Çünkü masallar toplumların aynasıdır. Toplumun adet, inaniş, gelenek ve göreneklerine masallarda rastlanabilir. Bu unsurlar masallar aracılığıyla gelecek nesillere aktarılır. Bunun yanı sıra *Erzurum Masalları*’nda unutulmaya başlamış ya da unutulmuş değerler de mevcuttur. Örneğin “Melikşah” masalında Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan ad koyma geleneği görülmektedir.

Masallar sözlü geleneğin ürünü olması dolayısıyla çok geniş coğrafyalara yayılmış ve dilden dile anlatılırken ya da yazıya aktarılırken bazı değişikliklere uğramıştır. Bu durum bir masalın birden çok varyantının ortaya çıkmasına sebep olurken aynı zamanda muhtevasının zenginleşmesini sağlamıştır. *Erzurum Masalları* da genellikle birbiriyle benzer masallardır. Birçok masalın olay örgüsü, başlangıcı ya da sonu aynı sadece kahramanların isimleri farklıdır. Bu benzerlik dolayısıyla masallarda benzer değerler bulunmuştur. Masal varyantları kitapta Nar Tanesi I-II, Muradına Ermeyen Dilber I-II, şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca Üç Turunçlar, Üç Karpuz Güzeli ve Üç Narlar masalları da birbirine çok benzer masallardır.

Erzurum Masalları’nda tabiat unsurlarından faydalanılmıştır. Bazı Masallar adlarını hayvan ve bitki adlarından (Yılan Bey, Leylek, Topal Leylek, Yüzük Kaçıran Kuş, Gülanber Hanım, Tasa Kuşu, Tavuk Kız, Nar Tanesi, Üç Karpuz Güzeli) alırken bazı masal kahramanlarının hayvan ve bitkiler (Bengiboz, Totok, Yılan Bey, Yüzük Kaçıran Kuş, Leylek) olduğu görülmüştür. Masalların başlıkları masal hakkında bilgi verirken aynı zamanda kahramanları nitelemektedir. Topal Leylek, Tembel Ahmet,

Hain Vezir, Aptal Koca, Dal Boylu Dal Yusuf, masallarında kahramanların özellikleri Terzi Kızı, Çoban Mehmet Baba, Ahmet Bezirgân, Perişan Tüccar masallarında meslekleri belirtilmektedir. Masalların dili akıcı ve sade; bilmece, yerel söz ve ifadeler bakımından zengindir.

TDÖP'ye (2019: 4) göre “eğitim sistemi sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek asli görevidir.” Değerler, geçmişten beslenen ancak geleceği tesis eden olgulardır. Geleceğini düşünen milletler, geçmişine ve değerlerine önem vermektedir. Ülkemizde de bu öngörü ile eğitim müfredatına dahil edilen değerler eğitiminin önemi her geçen gün arttırmaktadır. Masalların değerler eğitimindeki ve kültür aktarımındaki rolü yadsınamaz bir gerçektir. Çalışmadan elde edilen verilere göre *Erzurum Masalları*'nın değerler eğitiminin inşasında oldukça faydalı olduğu kanaatine varılmıştır.

Çalışmanın literatüre katkıda bulunması ve yapılacak olan çalışmalara örnek teşkil etmesi beklenmektedir. *Erzurum Masalları* değerler eğitimi açısından zengin masallardır. Masalların derlendiği dönem ile günümüz arasında dil konusunda doğal olarak bazı değişimler olmuştur. Bu süreçte dilimize yeni kelimeler dahil olmuş aynı şekilde bazı kelimeler de kullanımdan düşmüştür. Meydana gelen bu değişim sebebiyle ve masalların anlaşılmasını kolaylaştırmak için masallarda sadeleştirmeye ve çocukların seviyesine uygun hale getirmek için bazı masallarda yeniden yazıma gidilebilir.

KAYNAKÇA

- Ağırakça, G. P. (2012). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mekteplerde Ahlak Eğitimi ve Öğretimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aktepe, V, Keser, H. ve Şeref, E. Ş, (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Perspektifinden Değerler ve Değerler Eğitimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 897-918.
- Albayrak, N. (2004). *Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayınları.
- Ana Britannica, (2004). *Masal*. C. 15. İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Arıcı, A. F. (2004). Tür Özellikleri ve Tarihlerine Göre Türk ve Dünya Masalları. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (26), 159-169.
- Arıcı, A. F. (2012). *Masalın Sesi* (İkinci Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Baş, B. (2015). *Türkçe Öğretimi Açısından Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1992). *Zaman Zaman İçinde*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cihan, N. (2014). Okullarda Değerler Eğitimi ve Türkiye'deki Uygulamaya Bir Bakış. *Turkish Studies*, 9(2), 429-436.
- Çarboğa, K. (2019). *Değerler Eğitimine Karşılaştırmalı Bakış*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Çıblak, N. (2008). Teknoloji Çağında Kültürel Miras Olan Masalların Korunması. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (23), 39-50.
- Çıkla, S. (2005). Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler. *Hece Dergisi*, 104- 105(Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı), 89-107.
- Çiftçi, Ö. ve Kaya, M. (2020). Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Masalların Duygusal Yön Analizine Göre Değerlendirilmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 799-822.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Yirmi Birinci Baskı.) Ankara: Aydın Kitabevi.
- Durbilmez, B. (2020). Çocuk Eğitiminde Masalın Yeri ve Önemi. *Türk Edebiyatı Dergisi*, (563), 38-42.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazanılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79- 96.
- Elçin, Ş. (2004). *Halk Edebiyatına Giriş* (Sekizinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Enginün, İ. (2012). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* (Yedinci Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2017). Bilge Seyidoğlu'nu Hatırlayış. *Dergâh Dergisi*, (330), 22- 24.
- Er, H., Ünal, F, ve D, Gürel. (2016). Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Aktarımı Açısından Sadi Şirazi'nin "Bostan" ve "Gülistan" İsimli Eserlerinin İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 225-242.
- Fedai, Ö. (2020). *Şark'tan ve Anadolu'dan Masallar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Feyzioğlu Y. (2020). *Masallar Bize Ne Anlatır?* (İkinci Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Gedik, S. (2020). Masalların Eğitimsel İşlevleri. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(1), 356-367.
- Görgü, A. T. (2007). Masalların Çocuğun Bilişsel ve Duyuşsal Gelişimine Katkısı. *İçinde; II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyum Bildiri Kitabı*. 4-6 Ekim 2006, Ankara, Türkiye, ss. 537-544.
- Günay, U. (2011). *Elâzığ masalları ve Propp Metodu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güneş, F. (2016). Değerler Eğitiminde Yaklaşım ve Modeller. *İçinde; Eğitimde Gelecek Arayışları: Düünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*. 1. 16- 18 Nisan 2015, Bartın, Türkiye, ss. 27- 29.
- Güney, E. C. (1966). *Folklor ve Eğitim*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Güngör, E. (1995). *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları.
- Güven, A. Z. (2014). *Değerler Eğitimi ve Türkçe Derslerinde Değerlerin Kullanımı*. Konya: Palet Yayınları.
- Güvenç, A. Ö. ve Kımışoğlu, Z. (2009). Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu’nun Özgeçmişi ve Yayınları. *Millî Folklor Dergisi*, 21(84), 6-10.
- Güzel, A. ve Torun, A. (2015). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (Dokuzuncu Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- İslam Ansiklopedisi (2008). *Sabır*. C. 35. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İşcan, C. D. (2007). *İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kabaağaçlı C. Ş. (1983). *Anadolu Efsaneleri* (Dördüncü Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kantarcıoğlu, S. (1991). *Eğitimde Masalın Yeri*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Karatay, H. (2007). Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 463-475.
- Kaya, S. (2021). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları Adlı Eserdeki Masalların Türkçe Dersi 1- 8. Sınıflar Öğretim Programı Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Keskin, Y. (2010). Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitimin Yeri ve Önemi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 6(18), 68-72.
- Mert Lüle, E. (2012). Anadili Eğitimi – Öğretimi Sürecinde Çocuk Yazını Ürünlerinden Yararlanma ve Masal Türüne Yönelik Bazı Belirlemeler. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 1-12.
- Meydan, H. (2012). *İlköğretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Millî Eğitim Bakanlığı. 2010, 18. *Millî Eğitim Şûrası Kararları*. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf, Erişim Tarihi: 14. 01. 2023.
- Millî Eğitim Bakanlığı (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı). 2010, *Genelge (53)*. https://sabancimtal.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/41/01/342410/dosyalar/2019_03/20091637_degerler_egitimi_genelge.pdf, Erişim Tarihi: 15. 01. 2023.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlköğretim 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. Sınıflar)*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Oğuz, Ö. (Ed.). (2008). *Masallar*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

- Oğuz, Ö. M. ve Ölçer Özünel, E. (2019). *Halk Masalları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Otmar, Ö, ve Erdem, A. (2019). Yalvaç Ural'ın Çocuk Edebiyatı Eserlerinde Hayvan Sevgisi Değeri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17(37), 7-34.
- Özgür Güvenç, A., Düzgün, D. ve Erverdi, E. Atınur, G. Yörük, Z. (2011). *Bilge Seyidoğlu Kitabı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Propp J. V. (1987). *Masalların Yapısı ve İncelenmesi*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Sakaoğlu S. (2021). *Masal Araştırmaları 1* (Dokuzuncu Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saltık, O. (2019). Masalların Eğitimdeki Yeri. *İçinde; Türkçe Eğitimi ve Çocuk Edebiyatı Kurultayı Kitabı*, 25-26 Nisan 2019, Ankara, Türkiye, ss. 461-467.
- Sever, E, Memiş, A, ve Sever, S. (2015). Pertev Naili Boratav'ın Zaman Zaman İçinde Masal Kitabının Değerler Açısından İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (Özel Sayı), 246-263.
- Sever, S. (2015). *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü* (İkinci Baskı). İzmir: Tudem Yayıncılık.
- Sever, S. (2015). *Çocuk ve Edebiyat* (Sekizinci Baskı). İzmir: Tudem Yayıncılık.
- Seyidoğlu B. (2016). *Erzurum Masalları* (Dördüncü Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şimşek, T. (2014). Çocuk Edebiyatı Tarihine Önsöz, *Türk Dili*, 15- 58.
- Şimşek, T. (Ed.). (2020). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı* (Altıncı Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Şirin, R. M. (1994). *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Şirin, R. M. (2007). *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Kök Yayınları.
- Temizyürek, F. (2003). Türkçe Öğretiminde Çocuk Edebiyatının Önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (13), 161-167.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. (2022). *Dua*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.12.2022).
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. (2022). *Masal*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.12.2022).
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. (2022). *Sabır*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.12.2022).
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. (2022). *Sevgi*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.12.2022).
- Uçan, M. H. (2005). “Çocuk Kadar Saf”, Temiz Olabilmek/ Kalabilmek. *Hece Dergisi*, 104- 105(Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı), 43- 48.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2012). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Uzunkol, E. (2019). *Karakter ve Değer Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yaman, E. (2016). *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar* (Dördüncü Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yavuz Helimoğlu, M. (2013). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri* (Beşinci Baskı). Ankara: Eğiten Kitap.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (19), 499-522.
- Yılar, Ö. ve Turan, L. (Ed.). (2007). *Eğitim Fakülteleri İçin Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.